

καὶ ἐν ἀπογνώσει εἰς τὸν εἶκόν μου ἀποσυρθεὶς, περιωρίσθην αὐθις εἰς τὰ ἐπιβεβλημένα μοι καθήκοντα τῆς διδασκαλίας ἐν τῷ πανεπιστημίῳ, τὰ τοῦ δημοτικοῦ συμβούλου καὶ τῆς συνεργασίας εἰς τὸν « Ἀνατολικὸν Θεατὴν ».

3.

Ὑπουργεῖον.

Μετὰ δύο δὲ περίπου ἐβδομάδας εἰργαζόμην ἐσπέραν τινά, τὴν τῆς 13 Φεβρουαρίου, εἰς τὸ γραφεῖόν μου μόνος, διότι ἡ Καρολίνα συνείθιζε κατὰ τὴν ὥραν ἐκείνην νὰ ἐπισκέπτηται καθ' ἐκάστην τὴν ἀδελφὴν της, Καν' Εἰδενστάμ, ὅτε ὁ ὑπηρέτης μοὶ ἀνήγγειλε φουστανελλοφόρον ζητοῦντα νὰ μοὶ ὁμιλήσῃ. Εἰσελθὼν δ' αὗτος μοὶ εἶπεν ὅτι ὁ Κύριος πρωθυπουργὸς Βούλγαρης μὲ παρεκάλει νὰ μεταβῶ πρὸς αὐτόν, εἰς τὸ ὑπουργεῖον τῶν Ἑσωτερικῶν. Ἐνθυμούμενος ποσάκις ἄλλοτε ὁ ὑπουργὸς κ. Λόντος καὶ ἐν βαθείᾳ νυκτὶ καὶ ἐκ τῆς κλίνης μὲ μετεκάλει ἵνα τῷ μεταφράσω ἢ τῷ συντάξω ἔγγραφα εἰς ξένας γλώσσας, ὥς σχεδὸν ἠγνόει αὐτός, καὶ πεπεισμένος ὅτι περὶ ὁμοίας φιλολογικῆς ἀγγαρείας ἐπρόκειτο, ἔσπευσα πρὸς τὸν κ. Βούλγαρην, ὅστις μόνος ἐν μικρῷ δωματίῳ τοῦ ὑπουργείου, χρησιμεύοντι εἰς ἰδιαίτερόν του γραφεῖον, ἅμα ἰδὼν με, ἠγέρθη, ἦλθε πρὸς ἐμέ, καὶ δοὺς μοι τὴν χεῖρα μοὶ εἶπεν ὅτι χαίρει ἔχων νὰ μοὶ ἀναγγείλῃ ὅτι μὴ δεχθέντος τὴν θέσιν τοῦ ὑπουργοῦ τῶν ἐξωτερικῶν τοῦ εἰς αὐτὴν πρὸ μηνῶν διορισθέντος ἡμετέρου πρέσβεως ἐν Λονδίνῳ κ. Σ. Τρικούπη, ἡ Αὐτοῦ Μεγαλειότης ἀπεφάσισε νὰ διορίσῃ ἐμὲ εἰς αὐτήν, μέχρις ἐκείνου προσωρινῶς διεπομένην ὑπὸ τοῦ κ. Ποτλῆ, ὑπουργοῦ τῆς δικαιοσύνης, παραιτηθέντος τοῦ ὑπουργείου· καὶ ὅτι εὐτυχῇ λογίζεται ἑαυτὸν ἔχων νὰ συνεργασθῇ μετ' ἐμοῦ.

Ἡ εἰδησις αὕτη μοὶ ἐπανάφερεν εἰς τὴν μνήμην τὴν πρὸ πολ-

λοῦ λησμονηθεῖσαν καὶ κατ' ἀρχὰς ἤδη μὴ λίαν πιστευθεῖσαν προ-
αγγελίαν τοῦ κ. Βουδούρη, καὶ οὐκ ὀλιγώτερον ἤδη ἢ τότε μ' ἐξ-
έπληξεν. Ἀπήντησα δ' εἰς τὸν κ. Πρωθυπουργὸν ὅτι ἡ ἐκλογὴ
αὐτοῦ τε καὶ τοῦ Βασιλέως μὲ τιμᾶ τόσῳ μᾶλλον καθ' ὅσον ἀναμ-
φισβήτητος ἐστὶν ἡ δυσχέρεια τῶν καιρῶν, ἀλλ' ὅτι, πρὶν ἢ δώσω
ὀριστικὴν ἀπάντησιν περὶ παρὰδοχῆς, ἐπεθύμουν νὰ ἔχω τὴν τιμὴν
νὰ παρουσιασθῶ εἰς τὴν Α. Μ.

Ὁ κ. Βούλγαρης ἐφάνη ξενισθεὶς ὡς τοῦ δισταγμοῦ δυν-
αί λέξεις αὐταὶ ἐξέφραζον, ἀλλὰ μοὶ εἶπεν ὅτι βεβαίως ἤθελον ἰδεῖ
τὸν Βασιλέα, ὅστις προσδιώρισε μάλιστα τὴν μεσημβρίαν τῆς
ἐπαύριον ἵνα μὲ δεχθῇ. Εὐχαριστήσας λοιπὸν καὶ αὖθις τὸν κ.
Πρωθυπουργόν, τῷ ὑπεσχέθην νὰ τὸν ἐπισκεφθῶ τὴν ἐπαύριον μετὰ
τὴν παρουσίαν μου, καὶ ἀνεχώρησα.

Ἐκ τοῦ ὑπουργείου δ' ἐπορεύθην κατ' εὐθείαν εἰς τοῦ κ. "Εἰδεν-
σταμ, ὅπου ἦν καὶ ἡ Καρολίνα, καὶ εἰσελθὼν ἠρώτησα ἂν θέλωσι
νὰ δεχθῶσι τὸν ὑπουργὸν τῶν ἐξωτερικῶν. Ὁ κ. "Εἰδενστάμ-
ῃ γέρθη ἀμέσως πρὸς ὑποδοχὴν, καὶ ἠρώτησεν ἂν ὁ ὑπουργὸς ἦτον ἐξω.

— Οὐδόλως, ἀπήντησα, εἶναι ἐντός. Ὁ ὑπουργός, — σὰς πα-
ρακαλῶ νὰ τὸν ἀναγνωρίσητε, — εἰμὶ ἐγώ.

Καὶ διηγήθην τὴν συνέντευξίν μου μετὰ τοῦ κ. Βούλγαρη. Ὅτε
δὲ μετὰ τὰς πρώτας ἐκφράσεις τῆς ἐκπλήξεως, ἤρχισαν νὰ μὲ
συγχαίρωσι, τοῖς εἶπον νὰ μὴ σπεύδωσι, καὶ νὰ περιμείνωσι τὴν
ἐπαύριον, ἵνα μὴ ἔχωσι νὰ λάβωσι τὰς εὐχὰς των ὀπίσω· καὶ οὕτω
μετὰ τῆς Καρολίνας ἀνεχώρησα οἴκαδε, νὰ σκεφθῶ περὶ τοῦ πε-
ραιτέρω ποιητέου.

Τὴν δ' ἐπαύριον, κατὰ τὴν μεσημβρίαν, παρουσιάσθην εἰς τὸν
Βασιλέα, ὅστις περιχαρῶς μὲ ὑπεδέχθη, εἰπὼν μοι ὅτι μ' ἐκάλε-
σεν ἵνα μοὶ ἀνχθέσῃ τὸ ὑπουργεῖον τῶν ἐξωτερικῶν, ἀφ' οὗ παρη-
τήθη ὁ κ. Ποτλῆς (οὗ νομίζω ὅτι ἡ ὄλως γερμανικὴ ἀνατροφή προ-
σέκρουεν ἄντικρυς εἰς τὰς ἀρχὰς ἢ μᾶλλον τὰς προλήψεις τῶν ἀντι-
προσώπων τῶν δυτικῶν δυνάμεων). Εὐχαριστήσας δὲ τὸν Βασιλέα
ἐγκαρδίως δι' ἣν εὐηρεστεῖτο νὰ μοὶ δεῖξῃ ἐμπιστοσύνην κατὰ τοὺς

δυσκόλους εκείνους καιρούς, δὲν ἐδυνήθη ν' ἀποφύγω νὰ τῷ ἐκφράσω τὴν ἐκπληξίν μου πῶς μεταξὺ τόσων ἄλλων ἐμὲ ἐνεθυμήθη.

— Τοῦτο προῆλθε, μοὶ ἀπήντησε γαλλιστὶ ὁ Βασιλεὺς μετὰ τόνου ὅστις βαθέως μὲ συνεκίνησεν, ἐκ τοῦ ὅτι ἐπὶ τοσαῦτα ἔτη ἐφ' ὧν σὰς γνωρίζω καὶ ὑπηρετεῖτε τὴν πατρίδα σας, παρετήρησα ὅτι σεῖς ποτὲ οὐδὲν μ' ἐζητήσατε.

Τότε τὴν ἐκφρασιν τῆς εὐγνωμοσύνης μου θερμῶς ἐπαναλαβὼν εἰς τὸν Βασιλέα, προσέθηκα ὅτι μεγάλως λυποῦμαι μὴ δυνάμενος νὰ δεχθῶ τὴν ἐντιμον ὑπηρεσίαν ἣτις μοὶ ἀνετέθη.

Εἰς τὴν ἀπάντησιν ταύτην ὁ Βασιλεὺς μὲ προσέβλεψε μετ' ἐκπλήξεως.

— Ἡ ἄρνησίς σας, μοὶ εἶπε, προέρχεται ἐξ ὑπερβολῆς μετριοφροσύνης. Ὅτε σὰς ἐξέλεξα, τὸ ἔπραξα ἐν πεποιθήσει.

— Εὐχαριστῶ τὴν Ὑμετέραν Μεγαλειότητα, εἶπον, διὰ ταύτην τὴν πολύτιμον δι' ἐμὲ διαβεβχίωσιν· ἀλλ' ἡ αἰτία τῆς ἀρνήσεώς μου ἐστὶν ἄλλη, ἐστὶν ἡ βεβχιότης ὅτι ὁ διορισμός μου δὲν συμφέρει σήμερον εἰς τὴν Ὑμετέραν Μεγαλειότητα καὶ εἰς τὴν πατρίδα.

— Διατί δὲν συμφέρει; ἠρώτησεν ἔτι μᾶλλον ἐξιστάμενος ὁ Βασιλεὺς.

— Διότι, ἀπεκρίθην, διατελῶ εἰς τοσοῦτον κακὰς σχέσεις μετὰ τοῦ πρέσβεως τῆς Ἀγγλίας, ὥστε ἀπὸ ἔτους καὶ ἐπέκεινα οὔτε ὁμιλοῦμεθα οὔτε χαιρετῶμεθα. Δὲν πρέπει δὲ εἰς τὰς λοιπὰς αὐτῆς δυσχερείας νὰ προσθέσῃ ἄνευ λόγου καὶ ἔτι μίαν ἡ Ἑλληνικὴ κυβέρνησις. Ἡ σχέσις αὐτῆς, καὶ πρὸ πάντων τοῦ Ὑπουργοῦ τῶν ἐξωτερικῶν πρέπει νὰ διατελῇ ὅσον ἐνδέχεται φιλικὴ μετὰ τῶν ξένων πρέσβεων, πρὸς ἐλάττωσιν καὶ οὐχὶ αὐξήσιν τῶν δυσκολιῶν ὅσαι περιστοιχίζουσιν αὐτὴν σήμερον.

— Λίαν δυσάρεστον! λίαν δυσάρεστον! ἐπανέλαβε πολλάκις ὁ Βασιλεὺς. Καὶ πόθεν προέρχεται ἡ ρῆξις ὑμῶν μετὰ τοῦ πρέσβεως τῆς Ἀγγλίας;

— Ἄν ἤξευρον τὴν αἰτίαν, ἀπεκρίθην, ἡ ρῆξις δὲν θὰ ὑπῆρχε,

διότι ἂν μὲν ὁ κ. Wyse εἶχεν ἄδικον, δὲν θὰ μ' ἦτο δύσκολον νὰ τὸν πείσω περὶ τούτου, ἂν δ' ἐγὼ, θὰ τὸ διώρθουν, καὶ προθυμώτατα θὰ ἐξήτουν συγγνώμην· ἀλλ' ὁ κ. Wyse προσηνέχθη σκαιότατα πρὸς ἡμᾶς, διέκοψε διὰ μιᾶς ἅς εἶχε πρὶν φιλικωτάτας σχέσεις μετ' ἐμοῦ, καὶ οὐδεμίαν δικαιολόγησιν ἢ ἐξήγησιν ἔδωκεν· ἐγὼ δὲ περὶ τούτου δὲν θέλω τὸν παρακαλέσει.

— Ἐχετε δίκαιον, εἶπεν ὁ Βασιλεὺς· ἀλλ' εἶναι λίαν δυσάρεστον. Καὶ ἤρχισε νὰ τρίβῃ τὸ μέτωπον διὰ τῆς χειρός του, ὡς ἔπραττεν ὅτε ἦτον ἐν στενοχωρίᾳ, καὶ νὰ περιπατῇ ἄνω καὶ κάτω συν-
νους εἰς τὸ ὀωμάτιον.

Τότε ἠνεώχθη πλαγία θύρα, καὶ μειδιῶσα καὶ χαρᾶς πλήρης εἰσῆλθεν ἡ Βασίλισσα, καὶ μοὶ ἀπέτεινε συγχαρητήρια διὰ τὸν διορισμόν μου.

— Τί τὸν συγχαίρεις, διέκοψεν ὁ Βασιλεὺς γερμανιστί. Δὲν θέλει νὰ δεχθῇ.

— Πῶς! ἀνέκραξεν ἡ Βασίλισσα χαριέστατα συνοφρουμένη. Τί δηλοῖ τοῦτο;

— Λέγει ὅτι διατελεῖ εἰς ἀτομικὴν ῥῆξιν μετὰ τοῦ πρέσβεως τῆς Ἀγγλίας, εἶπεν ὁ Βασιλεὺς.

Τότε ἐξήγησα καὶ εἰς τὴν Βασίλισσαν, καὶ ἔτι μᾶλλον ἐμπεριστατωμένως ὅσα εἶχον εἰπεῖ εἰς τὸν Βασιλέα, καὶ ἐπέμεινα ἐντονώτερον ὅτι εἰς οὐδεμίαν περίστασιν, εἰς τὰς παρούσας μάλιστα περιστάσεις, δὲν πρέπει νὰ ἐκλέξωσιν ὑπουργὸν τῶν ἐξωτερικῶν εἰς ἀτομικὴν διατελοῦντα ῥῆξιν πρὸς ἓνα τῶν πρέσβεων τῶν μεγάλων δυνάμεων.

Ἡ βασίλισσα ἐφάνη κατ' ἀρχὰς ταλαντευομένη, καὶ ἀποροῦσα τί ν' ἀποκριθῇ εἰς τὸν Βασιλέα, ὅστις ἠρώτα τὴν γνώμην της. Τέλος ὅμως ἐλθοῦσα πρὸς ἐμέ μετ' ἀποφάσεως·

— Ἡ διαγωγή τοῦ κ. Wyse πρὸς ἡμᾶς, εἶπε, καὶ αἱ σχέσεις ἡμῶν πρὸς αὐτὸν δὲν εἶναι τοιαῦται ὥστε ν' ἀποβλέψωμεν σήμερον εἰς ἀβρότητας καὶ φιλοφροσύνας. Ἀπαιτοῦμεν νὰ δεχθῆτε τὸ ὑπουργεῖον. Ἄν ἀρνηθῆτε, θὰ πιστεύσωμεν ὅτι καὶ ὑμεῖς θέλετε νὰ μᾶς ἐγκαταλείψητε εἰς τοὺς δεινοὺς τούτους καιροὺς.

— Μεγαλειοτάτη, ἀπήντησα ἐν τῷ ἅμα, ἐδέχθην. Οἱ ἔσχατοι λόγοι τῆς Υ. Μ. δὲν ἀνέτρεψαν τὰς ἐνστάσεις μου, ἀλλὰ τὰς ἔθηκαν ἐντελῶς κατὰ μέρος. Μίαν δὲ μόνην τολμῶ παράκλησιν, ν' ἀφεθῇ ἐντελῶς εἰς ἐμέ καὶ μόνον ἡ φροντίς τῶν σχέσεων μετὰ τῶν ξένων πρέσβειων, καὶ θὰ προσπαθήσω τὸ κατὰ δύναμιν νὰ διορθώσω τὰ κακῶς ἔχοντα.

Τοῦτο ἦτο πλαγία παράκλησις ὅπως μὴ ἡ Αὐλή, ὡς πολλάκις ἐγίνετο, ἐπεμβαίῃ εἰς τὰ ἔργα τοῦ Ὑπουργοῦ, καὶ συγχέῃ ἡ ἀνατρέπη αὐτά. Μοὶ ἐδόθη δὲ καὶ παρὰ τοῦ Βασιλέως καὶ παρὰ τῆς Βασιλίσσης πλήρης ἡ ζητούμενη ὑπόσχεσις. Ἐλαβον δ' ἀφορμὴν μετὰ ταῦτα νὰ πεισθῶ ὅτι δὲν εἶχον ἄδικον ταῦτα ἐπιφυλαχθεῖς. Ἦν δ' ἡ ἀφορμὴ ἡ ἐξῆς. Ἐν ἔτει 1858 εἰς τῶν πρέσβειων ἐλθὼν πρὸς ἐμέ, μοὶ ἀπηύθυνε πικρὰ παράπονα, διὰ τὸν τρόπον καθ' ὃν ὠμίλησε πρὸς αὐτόν, δὲν ἐνθυμοῦμαι περὶ τίνος ὑποθέσεως, ὃ ὑπασπιστὴς τῆς Α. Μ. κ. Δ. Βότσαρης, σταλεῖς ὑπὸ τῆς Βασιλίσσης. Τότε πορευθεὶς εἰς τὴν αὐλήν, παρεκάλεσα ἀμέσως τὸν Βασιλέα νὰ εὐαρεστηθῇ νὰ δεχθῇ τὴν παραίτησίν μου, διηγηθεὶς τὸ συμβάν. Ὁ Βασιλεὺς ἐκάλεσεν ἀμέσως τὴν Βασίλισσαν, ἣτις μοὶ εἶπεν ὅτι δὲν πρέπει νὰ εἶμαι τόσον ὀξύς καὶ νὰ μεγαλοποιῶ τὰ πράγματα· ἀλλὰ τῇ ἀπήντησα ὅτι ἡ Α. Μ. γνωρίζει ὅτι τοῦτο δὲν εἶναι τὸ ἥθος οὔτε τὸ ἔθος μου· ἀλλ' ὅτι τὰς δυσκόλους πρὸς τοὺς ξένους σχέσεις μόλις κατορθῶ νὰ οἰκονομήσω ὅταν ἐγὼ αὐτὸς διευθύνω αὐτάς, μοὶ εἶναι ὅμως τοῦτο ἀδύνατον ὅταν καὶ ἕτεροι ἀναμιγνύονται. Ἡ Βασίλισσα μοὶ ὑπεσχέθη τότε ἐκ νέου ὅτι τοῦτο ἄλλοτε δὲν θέλει συμβῆ, καὶ ἐτήρησε τὴν ὑπόσχεσιν.

Τὴν αὐτὴν ἐκείνην ἡμέραν ἔδωκα τὸν ὄρκον τῆς ὑπηρεσίας ἐνώπιον τοῦ Βασιλέως καὶ τοῦ πρωθυπουργοῦ καὶ ὑπουργοῦ τῶν Ἑσωτερικῶν κ. Βούλγαρη.

4.

Ἐξωτερικαὶ σχέσεις.

Τὴν ἐπαύριον δὲ περὶ τὴν δεκάτην ἐπορεύθη εἰς τὸ ὑπουργεῖον, ὅπου μοὶ παρυσιάσθησαν οἱ ὑπάλληλοι, ὑπὸ τοῦ ἀρχαιοτέρου αὐτῶν, τοῦ κ. Σπηλιωτάκη, ὃν καὶ παρεκάλεσα νὰ ἐτοιμάσῃ καὶ μοὶ ἐκθέσῃ τὰ τῆς ὑπηρεσίας καὶ τῶν πρωτίστων ἐκκρεμῶν ὑποθέσεων μετὰ μεσημβρίαν, ὅτε ἤθελον ἐπανέλθῃ.

Τότε δὲ μετέβην τὸ πρῶτον εἰς ἐπίσκεψιν τῶν συνυπουργῶν μου, οἵτινες ἦσαν, πλὴν τοῦ πρωθυπουργοῦ κ. Βούλγαρη, ὅστις εἶχε καὶ τὸ ὑπουργεῖον τῶν ἐσωτερικῶν, ὁ ἐπὶ τῶν οἰκονομικῶν κ. Κοντόσταυλος (ὁ πατήρ), ὁ ἐπὶ τῶν στρατιωτικῶν συνταγματάρχης τότε κ. Σμόλεντς, ὁ ἐπὶ τῶν ναυτικῶν κ. Μιαούλης, ἐπὶ τῆς δικαιοσύνης ὁ κ. Σκαλιστήρης, καὶ ἐπὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς δημ. ἐκπαιδεύσεως ὁ κ. Χαρ. Χριστόπουλος.

Μετὰ ταῦτα δ' ἐπεσκέφθην τοὺς ξένους πρέσβεις, καὶ τοὺς μὲν ἄλλους εἶδον, εἰς δὲ τοῦ κ. Wyse ἀφῆκα ἐπισκεπτήριον, ὡς καὶ αὐτὸς κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον μὲ ἀντεπεσκέφθη, ὅπερ ἔφερεν εἰς μνήμην τῶν περὶ τούτου μαθόντων ὅτι εἰς τὴν ἐθνικὴν συνέλευσιν τοῦ 1844, ὁ κ. Κωλέττης, ὃν ἐπίσης ὑπέβλεπεν ὁ τότε πρέσβυς τῆς Ἀγγλίας κ. Λύονς, ὡς ἀνήκοντα εἰς τὸ Γαλλικὸν κόμμα, εἶπε σεβαρῶς ἀπὸ τοῦ βήματος ὅτι διετέλει εἰς ἀρίστας μετὰ τοῦ κυρίου πρέσβεως σχέσεις, ὅτι διορισθεὶς ὑπουργὸς ἐπῆγε καὶ τῷ ἀφῆκεν ἐπισκεπτήριον, καὶ ὅτι ὁ κ. πρέσβυς ἐλθὼν τῷ ἀφῆκεν ἐπισκεπτήριον καὶ αὐτός, ὅπερ πολλὴν διήγειρε τότε εὐθυμίαν εἰς τὴν συνέλευσιν. Ἔτερον δ' ἐπεισόδιον ἄξιον ἀπομνημονεύσεως μοὶ συνέβη κατὰ τὰς αὐτὰς ἐπισκέψεις παρὰ τῷ πρέσβει τῆς Αὐστρίας βαρόνῳ Walter, ὃν πρὸ μικροῦ ἐλθόντα, ὀλίγον ἐγνώριζον. Ἦν δὲ ἀνὴρ τὸ σῶμα μικρός, εὐτραφεὶς, ἀσθενικὸς καὶ ποδαλγός. Ὅτε τοῦτον ἐπεσκέφθην, τὸν διεβεβαίωσα περὶ τῶν φιλικῶν αἰσθημάτων ἃ ἔσομαι εὐτυχὴς νὰ καλλιεργήσω μεταξὺ τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Αὐ-

τρίας. Ἄλλ' ἐν ὧσ' ὠμίλουν, τὸν ἐβλεπον παραδόξως πνευστιῶντα καὶ ἀνησυχῶς κινούμενον, ὅπερ ἀπέδιδον εἰς τὴν σωματικὴν τοῦ ἀσθένειαν. Ἀλλά, χωρὶς νὰ μοὶ ἀπαντήσῃ, ἠγέρθη καὶ ὑποκλάζων ἀπορεύθη πρὸς τὴν βιβλιοθήκην τοῦ, ὅθεν ἔλαβεν ἐν βιβλίον. Ἐπιτρέφω δὲ πρὸς ἐμέ,

— Διῖσχυρίζεσθε λοιπόν, μοὶ εἶπεν, ὅτι ἀγαπᾶτε τὴν Αὐστρίαν, καὶ δὲν εἶσθε ἐχθρὸς τῆς.

— Κύριε πρέσβυ, τῷ εἶπον, διῖσχυρίζομαι ὅτι ἀγαπῶ τὴν Ἑλλάδα, καὶ ἐχθρὸς δὲν εἶμαι οὐδεμιᾶς δυνάμεως, ἥκιστα δὲ πασῶν τῆς Αὐστρίας, μεθ' ἧς πολλαὶ μᾶς συνδέουσι σχέσεις καὶ κοινὰ συμφέροντα.

— Τότε λοιπόν, εἶπε, φουσῶν ἰσχυρότερα, πῶς ἐγράψατε τοῦτο;

Καὶ μοὶ ἔδειξε σελίδα εἰς τὸ βιβλίον ἃ μοὶ ἔδωκε, καὶ ἃ οὐδὲν ἄλλο ἦν ἢ ὁ «Θεατὴς τῆς Ἀνατολῆς». Ρίψας δ' ἐγὼ τὸ βλέμμα εἰς τὸ χωρίον ἃ μοὶ ἐδείκνυε, τῷ ἀπέδωκα τὸ βιβλίον, καὶ

— Κύριε Πρέσβυ, τῷ ἀπήντησα μειδιῶν, τρία τινα διέφυγον τὴν προσοχὴν ὑμῶν, τὸ μὲν, ὅτι τὸ ἀρθρίδιον τοῦτο δὲν εἶναι τοῦ «Θεατοῦ», ὡς ὑπολαμβάνετε, ἀλλὰ γερμανικῆς τινος, ὑμετέρας ἐφημερίδος, ἀπλῶς μεταφρασθὲν εἰς τὸν «Θεατὴν». τὸ δέ, ὅτι πραγματεύεται κυρίως περὶ τῆς πρωσσικῆς πολιτικῆς ἐν Ἀνατολῇ, δι' ἃ καὶ μετεφράσθη, οὐχὶ δὲ διὰ τὰ ἐν παρόδῳ λεγόμενα περὶ Αὐστρίας· καὶ τρίτον, ὅτι ὁ μεταφραστὴς δὲν ἦμην ἐγώ, ὅστις καὶ ταύτην τὴν στιγμὴν μόνον κατὰ πρῶτον τὸ ἀναγινώσκω, ἀλλ' ἕτερος τῶν συνεργατῶν, οὗ τὸ ἀρχικὸν γράμμα ἐστὶν ὑπογεγραμμένον, καὶ οὗ οὐδένα λόγον ἔχω νὰ σᾶς ἀποκρύψω τὸ ὄνομα, διότι ἐν κρυπτῷ οὐδεὶς ἡμῶν εἰργάσθη ἐν τῷ «Θεατῇ». ὁ δὲ μεταφραστὴς ἐκεῖνος (ὃν καὶ τῷ ὠνόμασα) ἐστὶ φίλος σας, καὶ πρὸς μείζονα πίστιν δύνασθε νὰ τὸν ἐρωτήσητε.

Ταῦτα ἀκούσας, μετέβαλεν ὅλως τρόπον, ἐφάνη αἰδεσθεὶς ὁ κ. πρέσβυς, καὶ συνδιελέχθη μετ' ἐμοῦ φιλικώτατα καὶ διὰ μακρῶν. Μετὰ δύο δὲ ἡμέρας, ἴσως ἵνα ἐξαγοράσῃ τὴν ἀδεξιότητα τῆς πρώτης ὑποδοχῆς τοῦ, μὲ προσεκάλεσεν εἰς διπλωματικὸν γεῦμα, ἃ ἔδωκεν εἰς τιμὴν τοῦ νέου ὑπουργοῦ τῶν ἐξωτερικῶν.

Ἄλλὰ καὶ εἰς αὐτὸ εἰς νέον προσέκρουσθαι ἐπεισόδιον. Φυσικῶς τῷ λόγῳ, πλὴν τοῦ Αὐλάρχου, ἀντιπροσωπεύοντος τὴν αὐλήν, ἦσαν εἰς τὸ γεῦμα προσκεκλημένοι καὶ πάντες οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν δυνάμεων· καὶ ὀλίγον μετὰ τὴν ἄφιξίν μου ἔφθασε καὶ ὁ κ. Wyse. Καὶ ἐγὼ μὲν ὠμίλουν τότε μετὰ τινος τῶν πρέσβων εἰς μίαν γωνίαν τοῦ δωματίου, ἐκεῖνος δὲ διηυθύνθη, ἐπίτηδες, ἐννοεῖται, εἰς τὴν ἀντιπέραν, ὥστε δὲν ἀπηντήθημεν. Εἰς τὴν τράπεζαν, δεξιῶς τοῦ οἰκοδεσπότου ἐκάθητο ὁ Αὐλάρχης, ἀριστερῶς δ' ἐγὼ δι' ὃν τὸ γεῦμα ἐδίδοτο, ἀπέναντι δ' αὐτοῦ ὁ ἀρχαιότερος τοῦ διπλωματικῆς σώματος, καὶ οὗτος ἦτον ὁ κ. Wyse· ἐγνώριζε δὲ ὁ κ. πρέσβυς τῆς Αὐστρίας τὰς ὑφισταμένας δυσάρεστους σχέσεις μεταξὺ αὐτοῦ καὶ ἐμοῦ, καὶ πόσον θὰ μάς ἦν δυσάρεστον ἂν ἤμεθα ἀντιμέτωποι. Πρὸς ἀποφυγὴν λοιπὸν τούτου ἐπενόησε γιγαντιαίαν ἀνθοδέσμη, τὴν μεγαλειτέραν τῶν ὄσων ὡς τότε εἶχον φανῆ εἰς τράπεζαν ἐν Ἀθήναις, καὶ ἔστησεν αὐτὴν μετὰ τοῦ κ. Wyse καὶ ἐμοῦ, ὥστε δὲν ἐβλεπόμεθα, καὶ διὰ παντὸς τοῦ γεύματος εἴμεθα ὡς ἀγνοοῦντες ἀλλήλων τὴν παρουσίαν.

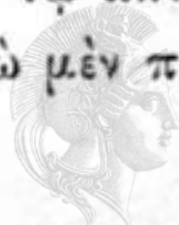
Ἄλλ' ἡ δυσάρεστος αὕτη σχέσις δὲν ἐπεθύμουν νὰ διατηρηθῇ καὶ οὐδὲ διετηρήθη ἐπὶ μακρόν. Ὀλίγας ἡμέρας μετὰ τὸν διορισμόν μου, ἐπισκεφθεὶς τὸν πρέσβυν τῆς Γαλλίας, προέβην εἰς μακρὰν ἐξήγησιν μετ' αὐτοῦ περὶ τῆς κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον θέσεως τῆς Ἑλλάδος, τῆς κυβερνήσεως αὐτῆς, καὶ ἐμοῦ ἐν τῇ κυβερνήσει. Ἦν δὲ ἡ ἐννοια τῶν λόγων μου, ὡς ἐν συνόψει, αὕτη. Ἡ ἀπελευθέρωσις, τῷ εἶπον, πάντων τῶν Ἑλλήνων ἦν καὶ ἔσται ἡ διηνεκὴς εὐχὴ καὶ ἐλπίς πάσης μου τῆς ζωῆς, ὡς ἐστὶν ἐπίσης τὸ ὄνειρον παντὸς Ἑλλήνου. Οὐδεμία βία, οὐδεμία κατοχὴ θέλει ποτὲ ἀποσβέσει αὐτό. Ἄν σὰς ἔλεγον τὸ ἐναντίον, θὰ σὰς ἠπάτων, καὶ ἀπάτην παρ' ἐμοῦ μὴ φοβεῖσθε. Ἄν ποτὲ τὸ καθῆκον μοὶ ἐπιβάλῃ τι ἐναντίον εἰς τὰς ἐμὰς πεποιθήσεις, τὴν ἡμέραν ἐκείνην θὰ πραιτηθῶ, ἀλλὰ ψεῦδος παρ' ἐμοῦ δὲν θ' ἀκούσητε. Διότι ὅμως τοιαῦται εἰσὶν αἱ ἐλπίδες καὶ αἱ εὐχαί μου, δὲν δηλοῖ τοῦτο ὅτι ἀποσεῖω, ἢ θέλω ἢ Ἑλλάς ν' ἀποσεῖσῃ πάντα φρονήσεως χαλινόν.

Ἐκ τοῦ μέλλοντος προσδοκῶ μεγάλα ὑπὲρ τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἀλλ' ἐννοῶ ὅτι θὰ διεκινδυνεύομεν, θὰ κατεστρέφομεν τὸ μέλλον ἐκεῖνο, καὶ ἄνοια ἡμῶν ὅτι θὰ ᾔην ἂν ἐπεχειροῦμεν νὰ διεκδικήσωμεν αὐτὸ ἀπ' ἐναντίας τῆς θελήσεως καὶ τῶν συμφερόντων τῆς Εὐρώπης συνηνωμένης. Ἐν ὅσῳ μένω ἐν τῷ ὑπουργεῖῳ θέλω μὲν πράξει πᾶν τὸ ἀπ' ἐμοῦ ἵνα σᾶς πείσω ὅτι τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος ἐστὶν ἄξιον καλλητέρου μέλλοντος, ὅτι ἡ ἀπελευθέρωσις αὐτοῦ συμφέρει καὶ εἰς αὐτὴν τῆς Εὐρώπης τὴν ἰσορροπίαν, ἀλλὰ μὴ τινα φοβηθῆτε πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἐνέργειαν κεκρυμμένην ἀπὸ τῶν δυνάμεων, καὶ ἀπ' ἐναντίας τῆς θελήσεως αὐτῶν γινομένην. Παραδοχὴ τοιαύτης πολιτικῆς θὰ ᾔητο τὸ ἄμεσον σύνθημα τῆς ἐμῆς παραιτήσεως».

Οὗτοι οἱ λόγοι μεγάλην ἀπετέλεσαν ἐντύπωσιν εἰς τὸν Κ^{ον} πρέσβυν, ὅστις μοὶ εἶπεν ὅτι κατὰ πρῶτον ἀκούει παρ' Ἑλλήνος ὑπουργοῦ τοιαύτην γλῶσσαν, πνέυσαν εἰλικρίνειαν καὶ ἀλήθειαν, καὶ προσέθηκεν ὅτι κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην περισσότερα ἔπραξα ὑπὲρ τῆς ἄρσεως τῆς κατοχῆς ἢ ὅ,τι ἤθελε διὰ πολλῶν ἀγώνων κατορθώσει ἡ κυβέρνησις. Ἐπὶ τέλους δὲ μοὶ προσέθηκεν ὅτι ἐν ἔτι, ἀλλὰ σπουδαῖον τοῦτο, ὑπολείπεται, αὐτὰ ταῦτα, ἐπίσης ἐκπεφρασμένως καὶ ἀπροκαλύπτως, νὰ τὰ ἐπαναλάβω ὁ ἴδιος καὶ εἰς τὸν πρέσβυν τῆς Ἀγγλίας.

Τῷ ἀπῆντησα ὁμῶς ὅτι τὸν παρακαλῶ νὰ ἐπαναλάβῃ ὁ ἴδιος, ἂν τὸ κρίνῃ ἀναγκαῖον, ὅσα τῷ εἶπον τῷ κ. Wyse, διότι οἱ ἐμὲ ᾔην τοῦτο ἀδύνατον. Ἀλλ' ἐπειδὴ δι᾽ ἐσχυρίσθη, καὶ δικαίως, ὅτι ἡ ὑπ' αὐτοῦ ἐπαναλήψις δὲν θὰ εἶχε τὴν ἰδίαν ἀξίαν, καὶ μὲ ἠρώτησε τὸν λόγον τῆς ψυχρότητος μεταξὺ ἐμοῦ καὶ τοῦ κ. Wyse, περὶ ἧς εἶχεν ἐπίσης ἀκούσει, τῷ ἐπανέλαβον, ὥς εἶχον εἰπεῖ καὶ εἰς τοὺς Βασιλεῖς, ὅτι τὸν ἠγνόουν, οὐδ' ἐδυνάμην νὰ τὸν συμπεράνω, διότι εἶχον τὴν συνείδησιν ὅτι ἐγὼ οὐδεμίαν ἔδωκα αὐτῆς ἀφορμὴν.

Τότε ὁ κ. πρέσβυς, μὲ ἠρώτησεν ἂν τῷ δίδω τὴν ἄδειαν νὰ ἐξιχνιάσῃ ἐκεῖνος τὴν ἀφορμὴν καὶ νὰ μοὶ τὴν εἰπῇ, εἰς ὃ τῷ ἀπῆντησα ὅτι τὸν παρακαλῶ μάλιστα περὶ τούτου, διότι ἐγὼ μὲν πρὸς

τὸν κ. Wyse, οὕτω προσενεχθέντα, δὲν θέλω ἀποταθῇ, ἀλλ' εὐ-
τυχῆς ἔσομαι ἂν μάθω τὸν λόγον τῆς διαγωγῆς του, καὶ ἂν ἀλη-
θῶς εἰς τι προσέκρουσα, οὐδόλως θέλω διστάσει νὰ τὸ ἐπανορ-
θώσω.

Μετὰ δύο ἡμέρας ὁ κ. πρέσβυς τῆς Γαλλίας ἦλθε πρὸς με καὶ
μοὶ εἶπεν ὅτι ἔχει ἤδη τὴν ἐξήγησιν τῆς δυσχερεσκείας τοῦ κ. Wyse.
Εἰς ἐφημερίδα τινὰ ἀγγλικὴν ἐδημοσιεύθη ἄρθρον ἐναντίον του, καί
τις ὁμογενῆς μου, ἀρχαῖός μου συνεργάτης, καὶ ὅστις ἔπρεπε νὰ
θεωρῇται ὡς φίλος μου, ὁ κ. Περικλῆς Ἀργυρόπουλος τέλος, τῷ
ἐβεβαίωσεν ὅτι ἐγὼ ἤμην ὁ συντάκτης αὐτοῦ.

— Ἀλλὰ δὲν σὰς εἶπεν, ἠρώτησα, περὶ τίνος ἐπραγματεύετο τὸ
ἄρθρον ; διότι ἐλεύθερος ἤμην νὰ γράψω κατὰ τοῦ κ. Wyse ἂν
ἐφρόνουν ὅτι ἐνήργει κατὰ τῶν συμφερόντων τῆς Ἑλλάδος, ἀλλὰ
δὲν ἔχω ἐπὶ τῆς συνειδήσεως ὅτι τὸ ἔπραξα.

— Μάλιστα, ἀπήντησεν ὁ κ. Πρέσβυς· μοὶ εἶπεν ὅτι τὸ ἄρθρον
ἐπραγματεύετο περὶ τῆς ἐριδος αὐτοῦ μετὰ τῆς αὐλῆς, ὅτε δὲν ἠθέ-
λησε νὰ παρευρεθῇ εἰς τὴν βασιλικὴν συναναστροφὴν, ἀντεκδικού-
μενος διότι ἡ Μεγάλη Κυρία Plüskow δὲν τὸν ἐπεσκέφθη ἀφ'
οὗ ἐγευμάτισε παρ' αὐτῷ· καὶ τὸ ἄρθρον πικρότατα ἐξεφράζετο
κατὰ τοῦ Κ. Wyse.

— Ἰδέτε, ἀνέκραξα, πῶς προεξασφαλίζει ἐνίοτε ἡ θεία πρόνοια
τὴν ἀνακάλυψιν τῆς ἀληθείας, "Ο,τι ἐγὼ ἂν τῶρα εἰπῶ ἀρνούμε-
νος ὅτι ἔγραψα τοιοῦτο ἄρθρον, δὲν θέλει ἴσως πιστευθῇ καὶ ἐκτι-
μηθῇ ὑπὸ τοῦ κ. Wyse, παρ' οὗ οὐδὲν ἔχω δικαίωμα ν' ἀπαι-
τήσω νὰ ἔχη ἐμπιστοσύνην εἰς τοὺς λόγους καὶ εἰς τὸν χαρακτῆρά
μου· ἀλλὰ, σύμπτωσις εὐτυχῆς ! Εἰς τὴν περίστασιν ταύτην ἔχω
ἀψευδῆ μάρτυρα. Ἄς καλέσῃ ὁ κ. Wyse, ἂν θέλῃ, τὸν Σεβ. κ.
Ἰλλ, τὸν ἐφημέριον τῆς ἀγγλικῆς ἐκκλησίας, καὶ ἄς τὸν ἐρωτήσῃ
ἂν ὅτε συνέβαινον ταῦτα, μὲ ἀπήντησε ποτὲ καθ' ὁδόν, ἂν συνω-
μιλήσαμεν περὶ τῆς τότε συγκρούσεώς του μετὰ τῆς αὐλῆς, καὶ ἂν
ἡ γνώμη ἦν εἶχον δὲν ἦτον ὅτι οἶαι δῆποτε καὶ ἂν ἦσαν αἱ ἀξιώ-
σεις τοῦ κ. Wyse, τὸ ἄδικον ἀπέδιδον ἐγὼ εἰς τὴν αὐλήν, εὐσα-

ρεστοῦσαν ἐπὶ τῇ βάσει τοιούτων ἀσήμεων λεπτολογιῶν τὸν πρέσβυν μιᾶς τῶν μεγάλων καὶ προστατίδων δυνάμεων.

Μετὰ πλείστης χαρᾶς ἤκουσε ταῦτα ὁ κ. Πρέσβυς τῆς Γαλλίας, καὶ τὴν ἐπαύριον ὁ κ. Wyse ἦλθε καὶ μ' ἐπεσκέφθη εἰς τὸ ὑπουργεῖον, ὅτε τῷ ἐπανέλαβον τὰ περὶ τῆς πολιτικῆς πορείας, ἣν προϋτιθέμεν ν' ἀκολουθήσω, καὶ οὕτως ἔληξεν ἡ μεταξὺ ἡμῶν ἀναίτιος ἔρις.

5.

Προσωπικὸν τοῦ ὑπουργείου.

Ἄμα δ' ἀναλαβὼν τὰ καθήκοντα ἐν τῷ ὑπουργείῳ, ἔγραψα ἀναγγέλλων τοῦτο εἰς τοὺς παρὰ ταῖς ξέναις ἀνταῖς ἡμετέρους ἀντιπροσώπους, καὶ ἐπεμελήθη τὸν ὀργανισμόν τῆς ἐσωτερικῆς ὑπηρεσίας. Τοῦ Γενικοῦ γραμματέως ἡ θέσις ἦν κενή, διότι ἐπὶ τοῦ ὑπουργείου Μαυροκορδάτου ὁ τότε ὑπουργὸς τῶν ἐξωτερικῶν Περιχλῆς Ἀργυρόπουλος εἶχε προσλάβει ὡς τοιοῦτον τὸν ἐκ Πατρῶν Κ. Κωστάκην, νέον εὐπαίδευτον μὲν, ἀλλ' ἐντελῶς ἄπειρον τῆς ὑπηρεσίας, οὐδ' ἔχοντά τινα τῶν ιδιοτήτων, αἵτινες καταρτίζουσι τὸν σπουδαῖον δημόσιον λειτουργόν, ὥστε καὶ οὐδ' εἰργάζετο σχεδὸν παντελῶς, ἀλλ' ὡς αὐτὴ ἡ σύζυγος τοῦ κλητῆρος διηγεῖτο περὶ αὐτοῦ χλευάζουσα, διέτριβεν ἐν τῷ ὑπουργείῳ περιβαλλόμενος τὰ παρὰ τὴν αὐτὴν ἐκείδοντο ἔνεκα τῆς θέσεώς του, καὶ καλῶν συνεχῶς αὐτὴν καὶ τοὺς περὶ αὐτὴν ν' ἀποθαυμάζωσι τὴν κομψότητά του ὅτε τὰ ἐφόρει. Εἰς ταύτας δὲ τὰς διηγήσεις ἀνταπεκρίνετο τῷ ὄντι ἡ περίστασις ὅτι εἰς τὰ ἀρχεῖα οὐδὲν εὖρον ἐργασίας του ἵχνος.

Τοιοῦτος λοιπὸν ὢν, εὐκατάληπτον ὅτι συμπαρητήθη μετὰ τοῦ διορίσαντος αὐτὸν ὑπουργοῦ, προφάσει μὲν πολιτικῶν βεβαίως ἀρχῶν, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ συναισθήσει ἀναμφιβόλως, ὅτι πιθανὸν θὰ ἦν ἄλλος ὑπουργὸς νὰ μὴ τὸν ἔκρινε λίαν κατάλληλον διὰ τὴν σπουδαίαν θέσιν ἣν κατεῖχεν ἐπὶ τοῦ Κ. Ἀργυροπούλου.

Εὐρον δὲ ἐν τῷ ὑπουργείῳ ὑπουργικὸν γραμματέα τὸν Κ. Ι. Σπηλιωτάκη, ὑπάλληλον ἐργατικώτατον καὶ εἰς τὴν νομικὴν σχολὴν τῶν Παρισίων ἐκπαιδευθέντα, προσέτι τὸν Ἀλέξανδρον Ι. Σοῦτσον, ἐμπειρότατον τῆς Γαλλικῆς, καὶ μετὰ πλείστης ἐπιμελείας καὶ ἀκριβείας αὐτὴν γράφοντα· προσέτι τὸν γέροντα Φρεαρίτην ἐπὶ τῶν ἀρχείων, τὸν Σαλάχαν καὶ ἄλλους τινὰς νέους, γραφῶν ἔχοντας θέσεις. Εἰς τὸν κατάλογον δὲ ὃν ὁ κ. Σπηλιωτάκης κατὰ τὴν πρώτην αὐτοῦ παρουσίαν μοι ὑπέβηλεν, εἶδον καὶ ἄλλα τινὰ ὀνόματα, σημειούμενα ὑπὸ τὴν ἰδιότητα ἐκτάκτων γραφῶν καὶ καλλιγράφων. Ἐρωτήσας δὲ τί ἦσαν οὗτοι καὶ ἂν νόμος κανονίζῃ τὰς θέσεις ταύτας, ἔμαθον ὅτι προσελαμβάνοντο ὡς βοηθοὶ κατὰ διαταγὴν τοῦ ὑπουργοῦ ἐκάστοτε, καὶ ἐμισθοῦντο ἐκ τῶν γραφικῶν ἐξόδων.

— Καὶ εἰσὶν, ἡρώτησα, ἀναπόφευκτοι εἰς τὴν ὑπηρεσίαν;

— Ἀναμφιβόλως, μοι ἀπεκρίθη ὁ κ. Σπηλιωτάκης. Τὸ τακτικὸν προσωπικὸν δὲν ἐπαρκεῖ εἰς αὐτήν.

— Τότε, τῷ εἶπον, σᾶς παρακαλῶ νὰ μοι συντάξῃτε ἐκθεσιν καὶ νομοσχέδιον περὶ τούτου, ἵνα, ἅμα συνελθούσης τῆς Βουλῆς, ζητήσω παρ' αὐτῆς αὔξησιν τοῦ ἀριθμοῦ τοῦ τακτικοῦ προσωπικοῦ· ἥδη δέ, ἀπὸ σήμερον νὰ ἀπολύσῃτε πάντας τούτους τοὺς ἐκτάκτους βοηθοὺς, διότι οὐχὶ ἐγώ, ἀλλ' οὐδ' αὐτὸς ὁ Βασιλεὺς ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ μισθοδοτῇ μὴ κατὰ νόμον κεκανονισμένας θέσεις, ἀδιάφορον ἂν οἱ μισθοὶ δίδονται ἐκ τῶν γραφικῶν ἐξόδων ἢ ἐξ ἄλλου κεφαλαίου.

Καὶ οὗτοι μὲν αὐθημερόν ἀπεπέμφθησαν, ὅπερ μοι ἐπέτρεψε νὰ ἐλαττώσω ἐπαισθητῶς τοῦ ὑπουργείου τὰ γραφικὰ ἐξοδα, καὶ ἡ πρόσληψις αὐτῶν διὰ νόμου οὐδόλως ἐκρίθη τοῦ λοιποῦ ἀναγκαία. Τῷ ὄντι ἀπὸ τῆς πρώτης ἡμέρας τοῦ διορισμοῦ μου παρετήρησα καὶ ἐπληροφορήθην, ὅτι οἱ κύριοι γραφεῖς καὶ ἄλλοι ὑπάλληλοι ἤρχοντο περὶ τὴν μεσημβρίαν μόνον εἰς τὸ γραφεῖον, καὶ ἀνεχώρουν περὶ τὰς τρεῖς ἢ καὶ περὶ τὰς δύο. Περὶ τούτου οὐδεμίαν εἰς οὐδένα ἀπηύθυνα μομφὴν ἢ παρατήρησιν, καὶ ὅτε ἐπορευόμην εἰς τὸ

ὕπουργεῖον, οὐδένα ὑπάλληλον ἀπαντῶν, εἰργαζόμεν ὁ μόνος εἰς τὸ δωματίόν μου. Τὴν τρίτην, νομίζω, ἡμέραν καὶ τὰς ἐπομένας μετὰ μιᾶς ἢ δύο ὥρῶν ἐργασίαν, κρούων τὸν κώδωνα, παρήγγελλον εἰς τὸν κλητῆρα νὰ ζητήσῃ καὶ μοι φέρῃ τι ἔγγραφον· ἀλλ' ὁ κλητῆρ, τεθορυβημένος, μοὶ ἀπήντα ὅτι ὁ ἔχων τὸ ζητούμενον ὑπάλληλος δὲν εἶχεν ἔλθει ἀκόμη.

— Ὄταν ἔλθῃ, τῷ ἔλεγον, ζήτησον τὸ ἔγγραφον καὶ φέρε το.

Τοῦτο εἶχεν ὁ ἡλπίσα ἀποτέλεσμα. Ἀνὰ πᾶσαν ἡμέραν οἱ ὑπάλληλοι ἤρχοντο ἐνωρίτερον, ἡρώτων ἂν ἤμην ἤδη ἐν τῷ ὑπουργείῳ, καὶ ὅταν ἐμάνθανον ὅτι πρὸ πολλοῦ εἰργαζόμεν, ἐπήγαινον σιωπηλῶς εἰς τὰ γραφεῖά των, καὶ ἐπεδίδοντο εἰς τὴν ἐργασίαν των. Μέχρι τέλους δέ, αἰδούμενοι ὅτι ἔβλεπον τὸν ὑπουργὸν οὕτως αὐτοῖς τὸ παράδειγμα τῆς ἐργατικότητος δίδοντα, ἤρχοντο ὅτε καὶ ἐγώ, καὶ δὲν ἀνεχώρουν πρὸ ἐμοῦ, καὶ ἡ ἐργασία ἐγίνετο πᾶσα, καὶ οὐδ' ἐγίνετο πλέον λόγος ἢ ἐπαισθητῇ ἢ ἀνάγκῃ τῆς διὰ νόμου αὐξήσεως τοῦ προσωπικοῦ, ἢ τῆς προσλήψεως βοηθῶν.

Ἀλλὰ τὸν διορισμὸν γενικοῦ Γραμματέως ἀπῆτει καὶ ὁ νόμος καὶ ἡ ἀνάγκη τῆς ὑπηρεσίας. Εἰς δύο δὲ ἐπέστησα τὴν προσοχὴν μου προταθέντας μοι καὶ ὑπὸ τοῦ κ. Σπηλιωτάκη καὶ ὑπ' ἄλλων, καὶ οὗς καὶ ἐγὼ αὐτὸς ἐγνώριζον. Ἦσαν δ' οὗτοι ὁ κ. Ν. Δραγούμης καὶ ὁ κ. Ι. Δελιγιάννης.

Ὁ πρῶτος ἦν ὁ ἀγαπητός μου μακροχρόνιος συνεργάτης εἰς τὴν «Πανδώραν» καὶ εἰς τὸν «Θεατὴν τῆς Ἀνατολῆς,» τὰς πολιτικὰς μου ἀρχὰς γνωρίζων καὶ συμμεριζόμενος, λόγιος, γράφων ἄριστα τὴν Γαλλικὴν, ὑπηρετήσας ἄλλοτε εἰς διοικητικὰς θέσεις, καὶ εἰς τὰ ὑπουργεῖα ἐπ' ὀλίγον μὲν τὸ τῶν ἐξωτερικῶν, κυρίως ὅμως τὸ τῶν ναυτικῶν.

Ὁ δ' ἕτερος φίλος μου καὶ αὐτός, ἦν γόνος οἰκογενείας πολλὰ κατὰ τὴν ἐπανάστασιν παθούσης καὶ ὑπηρετησάσης, σπουδᾶσας ἐν Γαλλίᾳ, ἐπὶ πολλὰ δ' ἔτη ὑπηρετήσας εἰς τὸ ὑπουργεῖον τῶν ἐξωτερικῶν, οὐ ἐγνώριζεν ἄριστα τὰ καθέκαστα τῆς ὑπηρεσίας, καὶ παυθεὶς ὑπὸ τοῦ προλαβόντος ὑπουργείου μόνον διότι δὲν ἀνῆκεν εἰς

τὸ κόμμα αὐτοῦ. Καὶ δίκαιον λοιπόν, καὶ τῇ ὑπηρεσίᾳ συμφέρον ἐνόμισα αὐτὸν νὰ προτείνω ὡς Γενικὸν Γραμματέα, καὶ ὁ Βασιλεὺς ἄνευ ἐνστάσεως ἐνέκρινε τὴν πρότασίν μου.

Εἰς τὸν κ. Δελιγιάννην λοιπὸν ἀνέθετον τὴν προπαρασκευὴν πάσης τῆς συνήθους καὶ τρεχούσης ἐργασίας, εἰς τὸν κ. Σπηλιωπάκην ἰδίως τὰς ὑποθέσεις, αἵτινες ἀπῆτουν νομικὰς ἀναπτύξεις, καὶ εἰς τὸν κ. Σοῦτσον μᾶλλον τὰ τυπικὰ ἔγγραφα. Ἀλλὰ τὸ πλεῖστον τῆς ἐργασίας, πᾶν τὸ ἀληθῶς σπουδαῖον καὶ διπλωματικὴν ἔχον σημασίαν, ἐπεφύλαττον εἰς ἑμαυτόν, διότι τοῦ κ. Δελιγιάννη τὸ ὕφος εὗρισκον σχοινοτενέστερον τοῦ δέοντος, πολὺπλοκον καὶ οὐχὶ ἱκανῶς νευρῶδες καὶ ἀποδεικτικόν, τοῦ δὲ κ. Σπηλιωτάκη δικηγορικόν μᾶλλον, καὶ πολλάκις τὸν ἥττονα λόγον κρείττονα ποιοῦν, ὅπερ ἦν ἐντελῶς πρὸς τὰς ἀρχάς μου ἀντίθετον. Ἄν ἔχωμεν δίκαιον, τῷ ἔλεγον πολλάκις, πρέπει ν' ἀποδεικνύεται εὐκόλως τοῦτο ἄνευ στρεψοδίκων ἐπιχειρημάτων· ἂν ἔχωμεν ἄδικον, δὲν θέλω νὰ τὸ ὑποστηρίξω παντάπασι. Διὰ τοῦτο πάντα τὰ τοιαύτης σημασίας ἔγγραφα ἔγραφον ὁ ἴδιος, καὶ μετὰ πλείστης χαρᾶς ἤκουσα παρὰ τῶν ξένων διπλωματῶν πολλάκις ὁμολογηθὲν ὅτι αἱ ἐκ τοῦ γραφείου μου ἐξερχόμεναι διακοινώσεις περὶ σπουδαίων ἀντικειμένων ἦσαν πᾶσαι μετ' ἀκαταμαχλήτου λογικῆς γεγραμμέναι, καὶ εἶχον τὴν εὐχαρίστησιν νὰ ἰδῶ σχεδὸν πάντοτε τὰς ὑποθέσεις ἃς ὑπεστήριζον περατουμένας ἐπιτυχῶς.

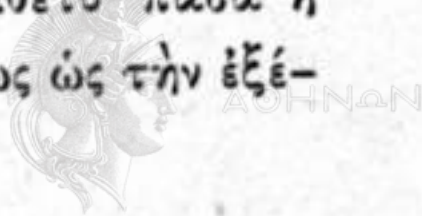
Συνέβησαν εἰς τὸ προσωπικὸν τοῦ ὑπουργείου ἐν ᾧ διεύθυνον αὐτὸ καὶ τινὲς ἀλλαγαί. Οὕτως, ἀπελθόντος τοῦ κ. Σούτσου εἰς Ρωμανίαν ν' ἀναλάβῃ τὴν διεύθυνσιν τῶν κτημάτων τῆς θείας του Κας Ὑψηλάντη, ἀντικατέστησεν αὐτὸν ὁ Κος Σπ. Μεταξᾶς, ἀνεψιὸς τοῦ μεγάλου ἀγωνιστοῦ Ἀνδρέου τοῦ Μεταξᾶ, καὶ εἰς αὐτὸν, ἅπειρον ὄντα τῆς ὑπηρεσίας, ἀνετέθη ἀπλῶς ἡ σύνταξις τῶν ἐντελῶς τυπικῶν ἐγγράφων, περιοριζομένη κυρίως εἰς ἀντιγραφὴν τῶν προὑπαρχόντων τύπων. Οἱ ἀνώτεροί του ἐν τῇ ἱεραρχίᾳ, ὁ Γενικὸς Γραμματεὺς καὶ οἱ ἄλλοι, τὸν ἐθεώρουν ὡς ἐστερημένον φιλεργίας καὶ ἱκανότητος· καὶ ἐγὼ δ' αὐτὸς ἔλαβον ἀφορμὴν νὰ πιστεύσω ὅτι

δὲν ἦν ἄδικος ἢ ἐκτίμησίς των. Ἡμέραν τινά, ὅτε ἀπουσιάζοντος τοῦ Βασιλέως ἐκτὸς τῆς Ἑλλάδος, ἀντεβασίλευεν ἡ Βασίλισσα, ἔφερον καὶ ὑπέβαλον διάφορα διαταγμάτων σχέδια εἰς τὴν ὑπογραφήν τῆς Α. Μ. Μεταξὺ δ' αὐτῶν ἦν καὶ ἐν γραφέν καὶ παρασκευασθὲν ὑπὸ τοῦ κ. Μεταξᾶ περὶ χορηγήσεως ἐκτελεστηρίου εἰς ὑποπρόξενόν τινα τῆς Αὐστρίας ἐν τινὶ πόλει τῆς Πελοποννήσου. Ἡ Α. Μ. εἶχε λάβει τὸν κάλαμον νὰ τὸ ὑπογράψῃ, ὅπερ, προκειμένου περὶ τῆς τρεχούσης ὑπηρεσίας, μετὰ πάσης εὐχερείας καὶ ἀβασανίστως ἔπραττεν, ἀντιτάξασα πολλάκις εἰς τινὰς ἐλαφράς περὶ τούτου παρατηρήσεις μου, ὅτι ἡ εὐθύνη ἐπεβάρυνε πᾶσα τοὺς ὑπουργούς. Ἀλλὰ πρὶν ἢ θέσῃ τότε τὴν ὑπογραφήν της, ἔρριψα βλέμμα ἐπὶ τοῦ διατάγματος, καὶ κατατεθορυβημένος τὸ ἀπέσυρα, παρακαλέσας τὴν ἐκπληττομένην βασίλισσαν νὰ μοὶ τὸ ἀποδώσῃ ἵνα τὴν ἐπαύριον τὸ ἐπαναφέρω· καὶ τῷ ὄντι τὴν ἐπιοῦσαν ὅτε τῇ παρουσίασα αὐτὸ ἐκ νέου, τότε τῇ ὡμολόγησα ὅτι ὁ κ. Μεταξᾶς, ἀναγνούς εἰς τὴν ἐπιστολὴν τοῦ πρέσβεως τῆς Αὐστρίας τὸ τυπικόν: «L'Empereur, mon Auguste Maître εὐηρεστήθη νὰ διορίσῃ τὸν ΝΝ κτλ». μετ' ἀκατανόητου ἀπροσεξίας ἔγραψεν ἐν τῷ διατάγματι νὰ δοθῇ τὸ ἐκτελεστήριον εἰς τὸν κ. Auguste Maître! Τοῦτο ἐκίνησεν εἰς πολὺν γέλωτα τὴν Βασίλισσαν. Ἐν τούτοις αὐτὸς οὗτος ὁ κ. Μεταξᾶς μετὰ τινὰ ἔτη πεμφθεὶς εἰς Πετρούπολιν πρέσβυς, ὅπου καὶ ἀπεβίωσεν, οὐ μόνον ἠγαπήθη ἐκεῖ διὰ τὸ εὐάρεστον καὶ φιλόφρον τῆς συμπεριφορᾶς του, ἀλλὰ καὶ ἐξετιμήθη ἐπὶ ἱκανότητι, ὥστε εἰς αὐτὸν ὁ γνωστὸς στίχος δύναται ἀντιστρόφως οὕτω νὰ ἐφαρμοσθῇ: *Tel brille au premier rang qui s'eclipse au second.*

Ἄλλος δ' ὑπάλληλος προσληφθεὶς ὑπ' ἐμοῦ, κατ' ἐπιθυμίαν ἦν καὶ ἡ βασίλισσα μοὶ ἐξέφρασεν, ὡς ἄμισθος ἀκόλουθος, ἦν ὁ κ. Γ. Τ..... υἱὸς φίλης οἰκογενείας, νέος εὐπαιδευτος, ἀλλὰ μὴ ἔχων ἔτι πεῖραν τοῦ βίου καὶ τὴν πολιτικὴν κρίσιν ὠριμον, ὡς ἡ ἐπομένη περίστασις τὸ ἔδειξεν ὀλίγον μετὰ τὸν διορισμὸν του. Ἐν μιᾷ τῶν ἡμερῶν εἶχεν ἔλθει πρὸς ἐμὲ ὁ κ. Wyse, ὅστις ἀπὸ τῆς ἐξηγή-

σεώς μου μετὰ τοῦ Γάλλου πρέσβεως εἶχε κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἦτον ἐξιλεωθῇ, ὥστε καὶ ἀντεπεσκεπτόμεθα πλέον, καὶ ἡμέραν τινὰ μάλιστα μοὶ ἔδωκε καὶ ἐν ἔγγραφον ἐκ τοῦ ἀρχείου του, εἰπὼν μοι ὅτι εἰς ἐμὲ τὸ ἐμπιστεύεται, διότι ἤξεύρει ὅτι δὲν εἶμαι ὡς τὸν προκάτοχόν μου, τὸν κ. Περικλῆν Ἀργυρόπουλον, ὅστις πολλάκις ἐλάμβανεν ἔγγραφά του καὶ ἔπειτα δὲν ἐδύνατο νὰ τ' ἀποδώσῃ, ἀπολέσας αὐτά, διότι ἀντὶ νὰ τὰ ἐγκλείῃ εἰς τὸν κόλπον του, τὰ ἔθετεν ἐξ ἀπροσεξίας μεταξὺ ἐπενδύτου καὶ ὑπενδύτου, καὶ αὐτὰ ὀλισθαίνοντα ἔπιπτον καὶ ἐσπείροντο εἰς τὰς ὁδοὺς. Ἐν τούτοις ὁ κ. Ἀργυρόπουλος ἦν ὁ κυρίως πολιτικός φίλος τοῦ κ. Wyse, εἰς τὸ ὑπουργεῖον τὸ κληθὲν τῆς κατοχῆς, ὑπ' αὐτοῦ προταθεὶς καὶ ὑποστηριζόμενος. Ἡμῖν λοιπὸν λίαν ηὐχαριστημένος ὅτι μέχρι τούτου εἶχον προαγάγει τὴν συμφιλίωσιν, καὶ ἔχαιρον βλέπων τὸν κ. Wyse νὰ ἔρχηται νὰ μ' ἐπισκέπτηται εἰς τὸ ὑπουργεῖον. Ἐκείνην τὴν ἡμέραν ὅμως εἶχε σπουδαῖον δὲν ἐνθυμοῦμαι τί νὰ μοὶ διακοινώσῃ σχετικὸν πρὸς τὴν τότε τῆς Ἀγγλίας δυσμένειαν καὶ τὰς παρ' αὐτῇ ἐπικρατούσας προλήψεις κατὰ τῆς Ἑλλάδος, ὥστε ἠναγκάσθην νὰ τῷ ὁμιλήσω ὀλίγον σοβαρῶς, καταδεικνύων τὴν πρὸς ἡμᾶς ἄδικον καὶ ἀδικαιολόγητον διαγωγὴν τῆς κυβερνήσεώς του. Ἀμα ὁ ἀνεχώρησε, συνέταξα ἑκθεσιν τῆς ὅλης συνδιαλέξεως, ἣν ἀπηύθυνα πρὸς τὸν τότε ἐν Λονδίνῳ πρέσβυν ἡμῶν, τὸν κ. Σπυρ. Τρικούπην, καὶ καλέσας τὸν Γενικὸν Γραμματέα κ. Δελιγιάννην τῷ ἔδωκα τὸ ἔγγραφον, παραγγείλας ν' ἀντιγραφῇ ἐν πάσῃ μυστικότητι καὶ ταχύτητι, καὶ δοθὲν μοι εἰς ὑπογραφὴν, νὰ πεμφθῇ διὰ τοῦ αὐθημερὸν ἀναχωροῦντος ἀτμοπλοίου. Τοῦτο καὶ κατὰ γράμμα ἐξετελέσθη.

Τὴν δ' ἐπαύριον, ὅτε ἀπὸ πρωΐας ἀπελθὼν εἰς τὸ ὑπουργεῖον, ἔρριψα, ὡς συνείθιζον, ἐν βλέμμα εἰς τὰς πρωτίστας τῶν ἐφημερίδων, οἷα καὶ ὅση ὑπῆρξεν ἡ ἐκπληξίς μου νὰ εὔρω ἐν τῷ «Αἰῶνι» (γραφομένῳ τότε ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου Φιλήμονος τοῦ τῇ Ἀγγλίᾳ δυσμενεστάτως διακειμένου) μακρὸν ἄρθρον ἐν ᾧ ἐξετίθετο πᾶσα ἡ μετὰ τοῦ κ. Wyse συνδιάλεξις μου ἐμπεριστατωμένως ὡς τὴν ἐξέ-

θηκα τῷ κ. Τρικούπη, καὶ τὸ χεῖριστον, μετ' ἐπαίνων, οἵτινες ἀπεδίδοντο εἰς ἐμέ, ὡς ἀνδρικῶς καὶ ἀφόβως πρὸς τὸν πρέσβυν ἀπαντήσαντα, καὶ ἡ συμπεριφορὰ μου ἐκηρύττετο ὀφείλουσα νὰ χρησιμεύσῃ ὡς ὑπογραμμὸς τοῖς παρ' ἡμῖν πολιτευομένοις.

Εἰς τὴν ἀνάγνωσιν ταύτην ἐγενόμην ἑξαλλος. Ἀτοπώτερον, καὶ διὰ τὰς περιστάσεις ἀσυμφορώτερον οὐδὲν ἐδύνατο νὰ γραφῇ. Μόλις εἶχον πραῦνει τὸν παράλογον κατ' ἐμοῦ ἐρεθισμόν τοῦ κ. Wyse, καὶ ἰδοὺ τῷ ἔδιδον διὰ τούτου δικαιοτάτον λόγον ἀγανακτήσεως. Πῶς ἐδύνατο νὰ μὴ ἐκλάβῃ ὅτι ἐγὼ ἐδημοσίευσα κακοβούλως καὶ παιδαριωδῶς τὰ τῆς συνεντεύξεως, ἵνα ἐκθέσω μὲν αὐτόν, ἐπαίνους δ' εἰς ἐμαυτὸν ἀποδώσω.

Ἄμα λοιπὸν ἀναγνούς, ἔλαβον χάρτην, καὶ ἔγραψα πρὸς τὸν Γενικὸν Γραμματέα, προσκαλῶν αὐτόν νὰ ἐρευνήσῃ πῶς καὶ ὑπὸ τίνος τῶν ὑπαλλήλων ἐγράφη τὸ ἄρθρον ἐκεῖνο, ἢ ἐδόθη ἢ ὕλη αὐτοῦ εἰς τὸν «Αἰῶνα», ἵνα ληφθῶσι τὰ δέοντα πειθαρχικὰ μέτρα.

Μόλις δ' ἀφίχθεις ὁ Γενικὸς Γραμματεὺς εἰς τὸ ὑπουργεῖον, ἅμα εὗρεν εἰς τὸ γραφεῖόν του καὶ ἀνέγνω τὴν ἐπιστολήν μου, ἦλθε πρὸς ἐμέ καὶ μοὶ εἶπεν ὅτι εἰς οὐδεμίαν ἔρευναν ἔχει ἀνάγκην νὰ προβῇ, διότι τὸ πρὸς τὸν κ. Τρικούπην ἔγγραφόν του ἐγνώριζεν οὐδεὶς ἄλλος πλὴν ἐμοῦ ὅστις τὸ ἔγραψα, αὐτοῦ εἰς ὃν τὸ ἔδωκα καὶ τοῦ γραφέως ὃν ἐκάλεσεν εἰς τὸ ἰδιὸν του δωμάτιον, ἔμεινεν ἐκεῖ μέχρις οὗ ἀντεγράφη ἐμπρὸς του κεκλεισμένων τῶν θυρῶν, μεθ' ὃ ὁ κ. Δελιγιάννης τὸ μὲν σχέδιον λαβὼν κατέκλεισε μετὰ τῶν ἀπορρήτων ἐγγράφων, τὸ δὲ ἀντίγραφον ἔφερεν ὁ ἴδιος εἰς ἐμέ, καὶ ἀφ' οὗ τὸ ὑπέγραψα, τὸ διεξεπεραίωσε καὶ ἐσφράγισε μόνος του, χωρὶς νὰ διέλθῃ διὰ τῶν χειρῶν ἄλλου τινὸς καὶ τὸ ἔπεμψεν εἰς τὸ ταχυδρομεῖον. Ὡστε ὁ μόνος τρίτος λαβὼν γνῶσιν τῆς ὑποθέσεως ἦν ὁ ἀντιγράφας αὐτό, καὶ οὗτος ἦν ὁ κ. Γ. Τ..... Τότε καλέσας ἓνα τῶν κλητῆρων, τῷ διέταξα ἅμα ἐλθῇ ὁ κ. Τ..... νὰ μοὶ τὸν πέμψωσιν.

Ἀλλὰ μετ' ὀλίγα λεπτά, ἐπανελθὼν ὁ κλητὴρ μοὶ ἀνήγγειλε τὸν κύριον πρέσβυν τῆς Ἀγγλίας. Ἐννοεῖται ὅτι τὸν ἐπερίμενον.

Ὁ κ. Wyse εἰσῆλθε συνωφρυωμένος, ἀγριωπὸς καὶ πνευστιῶν. Ὡς δ' ἐγερθεὶς τὸν ὑπεδέχθη φιλοφρόνως καὶ τῷ προσέφερα ἔδραν, ἀντὶ νὰ καθήσῃ,

— Λοιπὸν, μοὶ εἶπε, Κύριε Ὑπουργέ, τοῦ λοιποῦ ὅταν θὰ ἔχωμεν τί νὰ διαπραγματευθῶμεν, θὰ πρέπη πάντοτε ἐγγράφως ν' ἀποτεινώμεθα πρὸς ὑμᾶς, καὶ ἡ διὰ ζώσης συνεννόησις ἔσται ἀδύνατος.

— Πῶς τοῦτο ; ἀπήντησα, ὡς ἐκπληττόμενος. Τὸ τοιοῦτο θὰ ἦτο λυπηρὸν καὶ δυσάρεστον.

— Πῶς, ἐρωτᾶτε, εἶπεν ὁ κ. Πρέσβυς, ἐν ᾧ σπασμωδικῶς ἐζήτει εἰς τὸν κόλπον τοῦ ἐνδύματός του, καὶ ἐξήγαγε μίαν ἐφημερίδα, τὸν γνωστὸν μοι «Αἰῶνα».

— Ἴδου, προσέθηκε· τὸ εἶδατε τοῦτο ; Καὶ μοὶ ἔδειξε τὸ ὀλέθριον ἄρθρον.

— Τὸ εἶδον, ἀπεκρίθην, ἀφ' οὗ ἔρριψα ἐν βλέμμα ἐπ' αὐτοῦ. Ἀλλ' εὐαρεστηθῆτε νὰ καθήσῃτε καὶ νὰ περιμείνητε μίαν στιγμὴν.

Κωδωνίσας δέ, εἶπον εἰς τὸν εἰσελθόντα κλητῆρα νὰ ζητήσῃ παρὰ τοῦ Κυρίου Γενικοῦ Γραμματέως τὴν ἐπιστολὴν ἣν τῷ εἶχον διευθύνει τὸ πρωῒ, καὶ νὰ μοὶ τὴν φέρῃ. Μετὰ δύο δὲ λεπτά, ἐφ' ὧν σιγὴ δυσάρεστος ἐπεκράτει μεταξὺ ἡμῶν, λαβὼν τὸ ἐγγράφον,

— Αναγινώσκετε καὶ ἐννοεῖτε ἄριστα τὴν Ἑλληνικὴν, εἶπον τῷ κ. Wyse. Σᾶς παρακαλῶ, εὐαρεστηθῆτε ν' ἀναγνώσῃτε τοῦτο.

Ὁ δέ, λαβὼν, τὸ ἀνέγνω, καὶ ἐν τῷ ᾧμα ἀποδοῦς μοι αὐτό, μοὶ εἶπε·

— Σᾶς εὐχαριστῶ, Κύριε Ὑπουργέ, ὀρθότερον νὰ ἐνεργήσῃτε ἤτον ἀδύνατον. Ἰκανοποιήθητε πληρέστατα. Λυπηρὸν ὅτι ὑπάλληλοι τῆς Κυβερνήσεως δείκνυνται τοσοῦτον ἐπιλήσμονες τῶν καθηκόντων των, καὶ ὑμέτερον ἐστὶ συμφέρον νὰ τοῖς τὸ ἐνθυμίσητε.

Ἀφ' οὗ δ' ἀνεχώρησεν ὁ κ. Wyse, ἐντελῶς πραϋνθεὶς καὶ διαλλαγεὶς, εἰσῆλθεν ὁ κύριος Τ.....

Εἰς τοῦτον ὠμίλησα περὶ τοῦ ἄρθρου καὶ τῷ εἶπον ὅτι δὲν δύναται αὐτὸ νὰ ἐγράφη ὑπ' ἄλλου, διότι ἦν ὁ ὁ μόνος λαβὼν ἐν Ἀθήναις γνῶσιν τῆς συνεντεύξεως καὶ τῆς ἐπιστολῆς μου.

— Ἀλλ' οὐδ' ἄρνούμαι, ἀπήντησεν ὁ κ. Τ....., ὅτι ἐγὼ συνέταξα καὶ κατεχώρησα τὸ ἄρθρον ἐκεῖνο.

— Τότε, τῷ εἶπον, παρέβητε τὸ στοιχειωδέστερον τῶν καθηκόντων τοῦ ὑπαλλήλου, τὸ τῆς ἐχεμυθίας. Λυποῦμαι βαθέως περὶ τούτου, διότι καὶ ἐμὲ αὐτὸν περιήγαγεν εἰς μεγάλην ἀμηχανίαν, καὶ τὸν πρέσβυν τῆς Ἀγγλίας ἐξήγειρεν εἰς ἀγανάκτησιν, ὥστε καὶ ἱκανοποίησιν ἀξιοῖ. Καὶ τοῦτο μὲν ἐλπίζω νὰ διαφύγω. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἄρτι εἰσέρχεσθε εἰς τὸ στάδιον τῆς ὑπηρεσίας, ἐπιθυμῶ ὑπὸ τὴν διεύθυνσίν μου νὰ εὐδοκιμήσητε ἐν αὐτῷ, καὶ ἔχετε πάντα τὰ προσόντα πρὸς τοῦτο· ἀλλὰ πρέπει νὰ ᾔσθε προσεκτικώτερος ὡς πρὸς τῶν καθηκόντων σας τὴν ἐκτέλεσιν, καὶ νὰ μοὶ ἐγγυηθῆτε ὅτι ἐν τῷ μέλλοντι οὐδέποτε πλέον θέλει συμβῇ ὅ,τι διὰ πρώτην φορὰν θέλω νὰ λησμονήσω.

— Τοῦτο, Κύριε Ὑπουργέ, μοὶ ἀπεκρίθη ὁ νέος ἀκόλουθος, δὲν δύναμαι νὰ σᾶς ὑποσχεθῶ. Ὅτε μανθάνω ὅτι ξένος πρέσβυς ὁμιλεῖ πρὸς τὴν ἡμετέραν κυβέρνησιν τοσοῦτον ἀτόπως ὡς ὁ τῆς Μεγ. Βρετανίας ὠμίλησε, καὶ ὅτι ὑπουργὸς Ἕλλην ἀπαντᾷ τοσοῦτο λογικῶς καὶ ἀξιοπρεπῶς ὡς ὑμεῖς ἀπηντήσατε, καθῆκον ἔχω νὰ καταστήσω τοῦτο δημοσίως γνωστόν.

— Ἀλλά, τῷ εἶπον, ἔχετε ὅλως ἐσφαλμένην ἔννοιαν τοῦ καθήκοντος. Δι' ὑμᾶς τὸ πρῶτον καθῆκον ἐστὶν ἡ ἐχεμύθια. Ὅ,τι ὑμεῖς ἀντιγράφετε, δὲν ἀνήκει εἰς ὑμᾶς, ἀλλ' εἰς ἐμέ, καὶ σᾶς παρακαλῶ ποτὲ πλέον τοῦτο νὰ μὴ σᾶς συμβῇ, νὰ διαδώσητε ὅ,τι μανθάνετε ἐκ τῆς ὑπηρεσίας.

— Ὁ πατριωτισμός μου, ἀπήντησεν ὁ κ. Τ....., δὲν μοὶ ἐπιτρέπει νὰ ὑποσχεθῶ τὸ τοιοῦτο.

— Ἐνταῦθα, φίλτατε, ἐντὸς τοῦ ὑπουργείου, ὁ πατριωτισμός εἶν' ἰδική μου φροντίς, ἡ δ' ὑμετέρα ἡ καθαρὰ καὶ πιστὴ ἀντιγραφή καὶ οὐδὲν πλέον, ὥστε πρέπει νὰ ἐκλέξητε, ἢ νὰ ἐκτελῆτε

ἀκριβῶς τὰ ὑμέτερα καθήκοντα, ἐν οἷς ὡς πρῶτιστον ἀπαιτεῖται καὶ ἡ ἐχεμύθεια, ἢ νᾶ παραιτηθῆτε.

— Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει, ἀπεκρίθη, ἐπιμένων ὁ κ. Τ..... θὰ προτιμήσω τὸ δεύτερον.

— Θὰ τὸ λυπηθῶ πολύ, τῷ εἶπον, καὶ ἐπιθυμῶ μᾶλλον νὰ σκεφθῆτε καὶ νὰ σταθμίσητε τοὺς λόγους μου πρὶν τοιαύτην ἀπόφασιν λάβητε. Ἄλλ' ἂν ἐπιμένετε εἰς τὴν ὑμετέραν ἄποψιν, ἄλλη διέξοδος δὲν ὑπάρχει.

Ὁ κ. Τ..... ἐξῆλθε καὶ μετ' ὀλίγον μοὶ ἔπεμψε γραπτὴν τὴν παραίτησίν του. Ἐπειδὴ δέ, ὡς ἀμίσθου ἀκολούθου τότε, ὁ διορισμός του εἶχε γίνῃ οὐχὶ διὰ βασιλικοῦ διατάγματος, ἀλλὰ δι' ὑπουργικῆς διαταγῆς, ἐδέχθη ἀμέσως αὐτὴν καὶ τὸν ἀπέλυσα τῆς ὑπηρεσίας.

Τὴν ἐπαύριον δέ, ὅτε ἐπῆγα εἰς τ' Ἀνάκτορα, ἡ Βασίλισσα, ἅμα μὲ εἶδεν, ἐλθοῦσα πρὸς ἐμέ,

— Τί ἔπραξας χθές; μοὶ εἶπεν ὡς θυμωμένη.

— Τί, Μεγαλειότης; Ἀγνοῶ ἂν εἰς τι ἔσφαλον.

— Πῶς! ἔπαυσας τὸν Τ.....! Καὶ δὲν εἰξεύρεις ὅτι ἡ Κυρία Τ..... (ἡ μήτηρ του) θὰ μ' ἐβγάλη τὰ ῥάτια; Σήμερον ἦτον ἐδῶ, καὶ ἔπνεε πῦρ.

— Εἰς τοιοῦτο ἔγκλημα, ἀπῆντησα μειδιῶν, πέπεισμαι ὅτι δὲν θὰ ἐξοκείλῃ. Ἄλλως τε τὰ ἐδικά μου ὀμμάτια διατρέχουν τὸν ἀληθέστερον κίνδυνον. Κατ' ἐμοῦ πρέπει νὰ πνέῃ φλογεράν ἐκδίκησιν, διότι εἶναι φίλη ἐμοῦ καὶ ὅλης τῆς οἰκογενείας μου. Ἄλλ' ἄλλως δὲν ἐδυνάμην νὰ πράξω.

Καὶ διηγήθη τῇ Βασίλισσῃ τὰ διατρέξαντα.

— Εἶχες πληρέστατα δίκαιον, μοὶ εἶπεν ἡ Α. Μ. Θὰ δώσω τῇ Κῃ Τ..... νὰ τὸ ἐννοήσῃ.

Ὁ κ. Τ..... ἐπανῆλθεν ἐν μετέπειτα χρόνοις εἰς τὴν ὑπηρεσίαν, διεκρίθη ἐν αὐτῇ, καί, εὐγενῶς αἰσθανόμενος, οὐδέποτε μ' ἐκάκισε διὰ τὰ συμβάντα.

Πλὴν δὲ τούτων τῶν ἐπεισοδίων ὀφείλω κατὰ πάντα τὰ λοιπά,

καθ' ὅλον τὸ διάστημα τῆς ὑπουργείας μου, ν' ἀποδώσω πλήρη δικαιοσύνην εἰς τὸν ζῆλον, τὴν ἀκεραιότητα καὶ τὴν ἀκρίβειαν περὶ τὴν ὑπηρεσίαν πάντων τῶν ὑπαλλήλων μεθ' ὧν εἶχον τὴν εὐχαρίστησιν νὰ συνεργασθῶ.

Ἐγὼ δ' αὐτός, πλὴν τῶν ὑπουργικῶν καθηκόντων, ἠθέλησα νὰ διατηρήσω καὶ τὰ τοῦ καθηγητοῦ, νομίσας ὅτι θὰ ὠφέλει τὴν ὑπόληψιν τοῦ Πανεπιστημίου ἂν εἰς ὑπουργὸς κατεῖχε μίαν τῶν ἐδρῶν αὐτοῦ, δι' ὃ καὶ ἐξηκολούθησα κατὰ πᾶν τὸ διάστημα διδάσκων ἀπὸ καθέδρας δις καθ' ἐβδομάδα, ὡς τακτικὸς καθηγητὴς πάντοτε, ἀλλὰ παραιτηθεὶς τοῦ καθηγητικοῦ μισθοῦ, εἰ καὶ ἄλλοι ἐλάβανον πάντοτε αὐτόν, ὡσάκις εἰς τὴν καθηγεσίαν προσετίθετο αὐτοῖς καὶ ἑτέρα ἔμμισθος ὑπηρεσία.

6.

Οἱ Βασιλεῖς πρὸς ἐμέ.

Πρὶν δ' ἢ προβῶ εἰς τὴν ἀπομνημόνευσιν τῶν πολιτικῶν μου ἐνεργειῶν ἐν τῷ ὑπουργείῳ, ὀφείλω ν' ἀναφέρω μετὰ συγκινήσεως καὶ εὐγνωμοσύνης τὴν πρὸς ἐμέ εὐμενῇ καὶ πλήρη συγκαταβάσεως συμπεριφορὰν τῶν Βασιλέων, ἧτις πολὺ μοὶ διηυκόλυνε τὴν ὑπηρεσίαν μου. Ὅρια δὲν εἶχεν ἡ εὐγένεια καὶ ἡ φιλοφροσύνη τῶν πρὸς ἐμέ φιλικῶν καὶ ἀδιάστων τρόπων τοῦ βασιλέως καὶ ἐν τοῖς ἐλαχίστοις. Ἐνθυμοῦμαι μίαν ἡμέραν, ὅτε συνειργαζόμεθα, καὶ τινες λεπτολογίαι, εἰς ἃς ἡ Α. Μ. πολλάκις ἠρέσκετο, μὲ περιέφερον εἰς διάθεσιν ἀμήχανον, καὶ ἔκλινα τὴν κεφαλὴν σκεπτόμενος πῶς ν' ἀπαντήσω χωρὶς νὰ διακινδυνεύσω τὸ ζήτημα, ὃ ἤθελον νὰ ὑποστηρίξω, ὁ Βασιλεὺς παρατηρήσας τὴν στενοχωρίαν μου, τὴν ἀπέδωκεν εἰς ἐξωτερικὴν αἰτίαν.

— Σὰς ἐνοχλεῖ ἡ θερμάστρα ; μοὶ εἶπε.

Καὶ ἐγερθεὶς ἔσπευσεν εἰς τὴν γωνίαν τοῦ δωματίου, καὶ ἔστησε πρὸ τῆς ἐστίας τὸ ἀλεξίπυρον.

Ὅτε δὲ κατὰ τὸ θέρος, ἀπουσιαζούσης τῆς Βασιλίσσης, διέτριβεν ὁ Βασιλεὺς εἰς Κηφισίαν, καὶ ἀπηρχόμην ἐκεῖ πρὸς συνέντευξιν τῆς Α. Μ. καὶ συνεργασίαν, ἀφ' οὗ ἐπὶ ὥρας πολλάκις μακρὰς εἰργαζόμεθα, συνείθιζεν, ἐν ᾧ ἀνεγίνωσκον, ἃν εἶχε φθάσει ἡ μεσημβρία περίπου, νὰ ρίπτῃ ἐπ' ἐμὲ δις ἢ τρίς τὸ βλέμμα κατὰ περίεργον, καὶ σχεδὸν κωμικὸν τρόπον, καὶ νὰ μοὶ λέγῃ κινῶν τὴν κεφαλὴν :

— Τώρα ἐπεινάσατε βεβαίως.

— Ὅχι, διόλου, Μεγαλειότατε.

— Πλησιάζει ἡ δωδεκάτη. Βεβαίως πεινᾶτε. Θὰ συμπρογευματίσωμεν. Καὶ κρούων τὸν κώδωνα, ἔλεγε πρὸς τὸν εἰσερχόμενον θαλαμηπόλον·

— Ὁ ὑπουργὸς προγευματίζει ἐδῶ. Προσθέσατε μίαν θέσιν.

Μετὰ δὲ τὸ πρόγευμα, ἡσύχαζεν ὀλίγον ὁ Βασιλεὺς, ἐγὼ δ' ἐπερίμενον, καὶ ὅτε ἐξύπνα ἤρχίζομεν πάλιν τὴν ἐργασίαν.

Ἦτον δὲ μεγίστη καὶ χαριεστὰτῃ του ἡ ἀφέλεια. Μίαν ἡμέραν ὅτε εἰργάζετο μετ' ἐμοῦ, τῷ ἀνηγγέλθη ἄφιξις πρέσβεως, ὅστις εἶχεν ἐπιστήμους ξένους νὰ παρουσιάσῃ. Ὁ δὲ Βασιλεὺς, φέρων τὴν χεῖρα εἰς τὸν πώγωνά του,

— Νομίζω ὅτι δὲν εἶμ' ἐξυρισμένος, μοὶ εἶπεν. Ὁμίλησον ὀλίγον μετὰ τοῦ πρέσβεως. Ὁχληρὸν, ἀλλὰ δὲν εἶν' εὐσχημον οὕτω νὰ τὸν δεχθῶ. Καὶ ἐπῆγε νὰ ξυρισθῇ.

Ἀλλὰ δὲν ἐστερεῖτο ἐντελῶς καὶ ἀκανθῶν τὸ μέρος τοῦτο τῆς ὑπηρεσίας μου. Ἐν Ἀθήναις ὅτε διέτριβον, ὁ Βασιλεὺς κατὰ τὸ πέρας τῆς ἐργασίας τῆς ἡμέρας μοὶ προσδιώριζε τὴν ὥραν τῆς ἐξακολουθήσεως διὰ τὴν ἐπαύριον, ἢ ἐνίοτε μοὶ ἐμήνυεν εἰς τὸ ὑπουργεῖον κατὰ τινὰ ὥραν νὰ παρουσιασθῶ, διότι εἶχε διαταγὰς δι' ἐμέ. Καὶ ἐγὼ μὲν, φυσικῶς τῷ λόγῳ, ἤμην ἀκριβὴς μέχρι λεπτοῦ. Ἀλλ' ὅτε ἔφθانون, εὗρισκον πολλάκις ὅτι ὁ Βασιλεὺς εἰργάζετο ἔτι μετ' ἄλλου ὑπουργοῦ, καὶ ἐξηκολούθει ἐπὶ ὥρας πολλάς, ὥστε καὶ οὐ σπανίως, ἀφ' οὗ ὅλην μου τὴν ἡμέραν οὕτως ἀργῶς περιμένων κατέτριβον, παρεπεμπόμην εἰς τὴν ἐπαύριον, εὐτυχὴς ἂν καὶ τότε τὸ

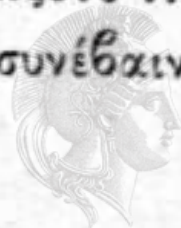
αὐτὸ δὲν ἐπανελαμβάνετο. Τοῦτο δὲ συνέβαινεν εἰς πάντας τοὺς συναδέλφους μου, καὶ εἰς αὐτὸν τὸν Πρωθυπουργὸν ἔτι συνεχέστερον ἢ εἰς ἐμέ. Διὰ τοῦτο εἶχον συλλάβει τότε καὶ πολλάκις ἐκφράσει, ἀλλὰ πάντοτε ματαίως, τὴν ἰδέαν ὅτι, μὴ ὑπαρχόντων ἔτι ὠκοδομημένων ὑπουργείων, σκοπιμώτατον θὰ ἦν ἂν ἡγοράζετο ἡ δεξιῶς (βορειοδυτικῶς) καὶ ὀρθογωνίως τοῖς ἀνακτόροις παρακειμένη καὶ πολὺ ὑποτετιμημένως τότε πωλουμένη οἰκία τοῦ κ. Λημνίου, ἡ σήμερον εἰς ξενοδοχεῖον τῆς Μεγάλης Βρεττανίας διασκευασθεῖσα, προσέτι καὶ τὸ παρακείμενον εὐρὺ γήπεδον τοῦ Σκουλούδη, καὶ εἰς τὴν ἀντιπέραν πλευρὰν τὸ γήπεδον τοῦ Π. Ἀργυροπούλου καὶ τὸ παρακείμενον ξενοδοχεῖον τῶν Ξένων, καὶ ἑκατέρωθεν ἐκτίζοντο πάντα τὰ ὑπουργεῖα, καθ' ὁμοιόμορφον ἑξακολουθήσιν τῆς λαμπρᾶς τοῦ Λημνίου οἰκοδομῆς, ὅπερ θὰ ἦν ἐξαίσιος κόσμος τῆς λεγομένης Πλατείας τοῦ Συντάγματος, ἡ δὲ παρ' αὐτὰ τ' ἀνάκτορα θέσις τῶν ὑπουργείων θὰ ἐπέτρεπε, μάλιστα ἂν ἤλεκτρικὸς τηλέγραφος συνέδεεν αὐτὰ μετὰ τοῦ δωματίου τῶν ὑπαπιστῶν, νὰ καλῇται ἕκαστος τῶν ὑπουργῶν ἀκριβῶς καθ' ἣν στιγμήν διέθετεν ὁ Βασιλεὺς, καὶ ἐν τῷ ἅμα νὰ παρουσιάζεται, χωρὶς νὰ σπαταλᾶται καιρὸς πολυτιμώτατος διὰ τὴν ὑπηρεσίαν.

Ἐνίστε δ' ὁ Βασιλεὺς, εἴτε εἰς ἀποζημίωσιν τῶν ὥρων ἐφ' ἃς μάτην περιέμενον τὴν ἡμέραν, εἴτε ἐὰν ἐνόμιζε κατεπείγουσαν ἐργασίαν τινά, μ' ἐκάλει ἐμέ πρὸ πάντων νὰ ἔλθω τὸ ἑσπέρας, ἤτοι μετὰ τὴν ἑσπερινὴν ἵππασίαν, περατουμένην τὸ θέρος μετὰ τὰς 10, καὶ ἡ συνέντευξις παρετείνετο οὐ σπανίως πολὺ μετὰ τὸ μεσονύκτιον. Ἀλλὰ, καίτοι συνήθως εἰς τὸ ὑπουργεῖον τῆς ἐργασίας ἀρχόμενος τὸ πρωτὶ κατὰ τὴν ὁγδόην, δὲν παρεπονόουν ὅμως δι' αὐτὰς τὰς ἐπισήμους ἀγρυπνίας, διότι καὶ ὁ Βασιλεὺς ἤξευρον ὅτι οὐχὶ περισσώτερον ἐμοῦ ἐκοιμᾶτο, καὶ πολλάκις τὸν εὕρισκον τὸ πρωτὶ τὴν ἐπιούσαν μακρὰς νυκτερινῆς ἐργασίας ἔχοντα γνώσεις καὶ ἐπιστημονικὰς πληροφορίας περὶ τῆς συζητουμένης ὑποθέσεως ὧν ἑστερεῖτο τῇ προτεραίᾳ· καὶ ὅτε ἐξέφραζον τὴν περὶ τούτου ἑκπληξίν μου, μειδιῶσα ἡ Α. Μ.

— Καὶ τί νομίζεις, ἔλεγεν, ὅτι ἔπραξα χθὲς ἀφ' οὗ ἀνεχώρησας; ἐμελέτησα τὴν περίστασιν περὶ ἧς συνεζητοῦμεν, ἀναγνοὺς τὰς σχετικὰς περὶ αὐτῆς θεωρίας.

Καὶ τοῦτο μὲν ἦν θαυμάσιον. Ἄλλ' ὅ,τι ἀληθῶς καθίστα δυσχερῇ καὶ ἐνίοτε ὀδυνηράν τὴν συνεργασίαν μετὰ τοῦ Βασιλέως, συνείχετο μετὰ τοῦ χαρακτῆρος καὶ τῆς ἰδιοσυγκρασίας αὐτοῦ, ἢ μᾶλλον μετὰ τοῦ συνδυασμοῦ τῶν δύο χαρακτήρων καὶ τῶν δύο ἰδιοσυγκρασιῶν, τοῦ Βασιλέως καὶ τῆς Βασιλίσσης. Ἀμφότεροι κοινὴν εἶχον τὴν ὑψηλοφροσύνην, τὴν εὐθύτητα, καὶ τὴν ἐκ καθήκοντος καὶ ἐξ αἰσθήματος ἐνθερμον ἀγάπην πρὸς τὴν Ἑλλάδα. Ἄλλ' ὁ μὲν Βασιλεὺς εἶχε τὴν κρίσιν ὀρθὴν μὲν, ἀλλὰ βραδυτάτην καὶ εἰς ὑπερβολὴν λεπτολόγον, ἡ δὲ βασίλισσα τὸναντίον ζωηροτάτην, στιγμιαίαν, ἀλλ' ἐνεκα τούτου πολλάκις ἀπο σκοποῦ βάλλουσιν. Ὁ βασιλεὺς διέβλεπε μὲν τὴν ἀλήθειαν, ἀλλὰ συνεσκοτισμένως, καὶ θέλων διὰ λεπτολόγου ἀναλύσεως νὰ φθάσῃ εἰς τὴν ἐντελῇ αὐτῆς κατάληψιν, πολλάκις περιεπλέκετο εἰς τοὺς ἰδίους συλλογισμούς, καὶ ἐλοξοδρόμει μακρυνόμενος αὐτῆς μέχρι τέλους· ἡ βασίλισσα δ' ἀφ' ἐτέρου, ἐκ τῆς πρώτης ἐντυπώσεως ἀφαρπαζομένη, σπανίως ἐπέτρεπεν εἰς τὴν σκέψιν της νὰ ὠριμάσῃ διὰ βραδείας κρίσεως. Οὕτω, φέρ' εἰπεῖν, ὅτε τῷ ἐπρότεινον χορηγίαν παρασῆμου εἰς τινα διὰ τὸν ζῆλον καὶ τὴν ἀκρίβειαν αὐτοῦ περὶ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν δημοσίων του καθηκόντων, λαμβάνων πολλάκις ῥαβδίον, μοὶ ἐζήτηε νὰ τῷ δείξω ὅποσον τοῦ μήκους αὐτοῦ ἀντιστοιχεῖ εἰς τὸν ζῆλον καὶ πόσον εἰς τὴν ἀκρίβειαν.

Ἄλλ' ὁ Βασιλεὺς καὶ ἐξ ἐγκαρδίου ἀφοσιώσεως πρὸς τὴν Βασίλισσαν, ἥτις τῷ ἀνταπέδιδε πληρέστατα τὰ αὐτὰ αἰσθήματα, καὶ εἰς τὴν ὀξύτητα τῆς κρίσεώς της πολλὴν ἔχων πεποίθησιν, τὴν ἐσυμβουλεύετο περὶ πάντων καὶ πάντοτε, καὶ εἰς τὰς συνεντεύξεις μετὰ τῶν ὑπουργῶν του, ὅταν ἡ ἰδίᾳ δὲν εἰσῆρχετο αὐθορμήτως, ὅπερ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον συνέβαινεν, ἂν παρουσιάζετό τι ζήτημα ἀφ' οὗ ὁ Βασιλεὺς εἶχε δισταγμούς, ὅπερ ἐπίσης συνέβαινε σχεδὸν

πάντοτε, ἀπήρχετο, ἐν τῷ μέσῳ τῆς συζητήσεως, πρὸς τὴν πλα-
ταν θύραν τοῦ δωματίου, καὶ κρούων αὐτήν,

— Ἀμαλία! Ἀμαλία! ἐφώναζε.

Καὶ ἡ θύρα σχεδὸν ἀμέσως ἠνοίγετο, καὶ εἰσήρχετο ἡ Βασίλισ-
σα, συνήθως λέγουσα,

— Τί μὲ θέλεις πάλιν; Εἰς τί ἡμπορῶ νὰ χρησιμεύσω;

Ὁ δὲ Βασιλεὺς τῇ ἔλεγε τότε τί προτείνει ὁ ὑπουργός, τίνας δὲ
δισταγμοὺς ἔχει ὁ ἴδιος.

— Τί ἤξεύρω ἐγὼ περὶ ὅλων τούτων; δὲν τὰ ἐννοῶ, δὲν εἶναι
ἔργον μου, ἀπεκρίνετο ἡ Βασίλισσα. Ἀλλ' ἄφ' οὗ οὕτως ἐπροσι-
μιάζεν, ἀμέσως ἐπελαμβάνετο τῆς ὑποθέσεως, καὶ μετὰ μεγίστης
ταχύτητος ἐξέφερε γνώμην, καὶ διίσχυρίζετο ὅτι αὕτη ἦν ἡ μόνη
ὀρθὴ καὶ εὐλογος. Αἱ δὲ προκαταρκτικαὶ λέξεις ἐκεῖναι ἦσαν δια-
φανῆς προσποιήσεις, εἰς ἣν ἠρέσκετο, εἰς ἣν ὁμως ἤξευρεν ὅτι οὐ-
δεὶς ἐπίστευε περισσότερον ἄφ' ὅ,τι ἐπίστευεν αὐτῇ εἰς αὐτάς.
Οὕτω μίαν ἡμέραν, ὅτε ἦτο μόνη μετ' ἐμοῦ εἰς τὸ βασιλικὸν γρα-
φεῖον, πλησιάσασα εἰς τὸ παράθυρον, μοὶ ἔδειξε τὰ ἄνθη εἰς τὸν
ὠραῖόν της κῆπον, ὅστις ἦν ἔργον τῶν φροντίδων της.

— Ἰδοὺ, μοὶ εἶπεν, οἱ ἐδικοὶ μου ὑπήκοοι, τὸ μόνον στάδιον τῶν
ἐδικῶν μου μεριμνῶν. Ὁ Βασιλεὺς ἔχει ἄδικον νὰ μὲ ἀναμιγνύῃ
εἰς τὴν πολιτικὴν.

Ταῦτα ὁμως λέγουσα δὲν ἐπροσδόκα ὅτι θὰ τὰ πιστεύσω, δι' ὃ
καὶ δὲν ἔλειψα νὰ τῇ εἰπῶ, ὅτι εὐτυχῶς διὰ τοὺς ἐμψύχους της
ὑπηκόους τὸ πρᾶγμα δὲν εἶχεν οὕτως.

Ὅπωςδὴποτε, εὐκολος δὲν ἦτον ἡ θέσις τῶν ὑπουργῶν, τοῦλάχιστον ἐμοῦ, ἔχοντος τότε, ἔνεκα τῶν διατρεχόντων, τὰς πλεί-
στας καὶ σπουδαιοτάτας τῶν ὑποθέσεων, ὅτε συνεζήτουν μετὰ τῶν
Βασιλέων. Διότι, ἐν ᾧ ὁ Βασιλεὺς ἐφ' ἐκάστου ζητήματος ἐχώρει
βραδέως, διστακτικῶς, ἐκάστην ἔποψιν παντοίως ἀναλύων καὶ ἀνε-
ρευνῶν, καὶ ἔπειτα τὰ διάφορα στοιχεῖα ζητῶν διὰ μαθηματικῆς
μᾶλλον ἢ λογικῆς μεθόδου νὰ συνδυάσῃ, ἡ Βασίλισσα εἰσώρμα μετὰ
χειμάρρου λόγων, καὶ ἐν μιᾷ στιγμῇ ἀνέτρεπε ῥήσεις καὶ ἀντιῥή-

σεις, ἐξέφερε τὴν ἀπόφασίν της, καὶ μὲ ἡρώτα ν' ἀποφανθῶ ἂν δὲν εἶχε δίκαιον, ὅτε ὁ Βασιλεὺς ἦν ἀκόμη εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ ἐναγωνίου συλλογισμοῦ του, οὐ ὅμως τὸ συμπέρασμα, εἰκαὶ βραδύ, ἦν συνήθως πολὺ ὀρθότερον. Ὡστε ὁ ἀγὼν μου συνίστατο εἰς τὸ νὰ οἰκονομῶ τὸ κατὰ δύναμιν τὴν ὁρμὴν τῆς Βασιλίσσης καὶ τοῦ Βασιλέως τοὺς δισταγμούς, καὶ ἐκ τοῦ συνδυασμοῦ αὐτῶν νὰ κατορθῶ νὰ ἐξάγω τὴν ἐπωφελεστέραν ἀπόφασιν.

7.

Ἀνασκαφαὶ Πειραιῶς.

Μία δὲ τῶν πρώτων μου μεριμνῶν, ἅμα ἀνέλαβον τὴν ὑπηρεσίαν, ἦν ἡ περὶ τῶν ἀρχαιοτήτων, ἃς πρὸ μιᾶς ἐβδομάδος εἶδον ἐξαγομένας ἐκ Πειραιῶς, καὶ περὶ ὧν, δειλιῶν ὁ προκάτοχός μου, ἡρνήθη νὰ ἐνεργήσῃ τι. Εὐθὺς κατὰ τὴν δευτέραν ἡμέραν τῆς εἰς τὸ ὑπουργεῖον προσόδου μου, γράψας ἐπίσημον διακοίνωσιν γαλλιστί, ἀνῆλθον μετ' αὐτῆς εἰς τὸν κόλπον εἰς Πατήσια πρὸς τὸν ἐκεῖ τότε οἰκοῦντα πρέσβυν τῆς Γαλλίας Κον Βουρέ, καὶ παρεκάλεσα αὐτὸν πρὸ παντὸς νὰ μοὶ εἰπῇ ἂν τῆς κατοχῆς ὁ σκοπὸς καὶ αἱ ὁδηγίαι ἦσαν ἀπλῶς μόνον νὰ κωλύσῃ ἐν Ἑλλάδι κινήματα ἐξωτερικὰ σχετιζόμενα μετὰ τοῦ Κριμαϊκοῦ πολέμου, κατὰ δὲ τὰ λοιπὰ ν' ἀναγνωρίσῃ ἐν πλήρει ἐνεργείᾳ τοὺς ἐγχωρίους νόμους, ἢ ἂν προὔτιθετο νὰ πολιτευθῇ ὡς ἐν κατακτήσει αὐτοὺς παρορῶσα καὶ τοὺς γαλλικοὺς ἐφαρμόζουσα. Τοῦτο δέ, τῷ εἶπον, ἐρωτῶ ὡς ἀπλῆν πληροφορίαν, ἵνα ἡ καθαρὰ ἡ μεταξὺ ἡμῶν σχέσις καὶ ἡξεύρωμεν πῶς νὰ πολιτευώμεθα, διότι ἐνοεῖτο ὅτι ὑπὸ Γαλλικοῦ στρατοῦ κατεχομένη ἡ Ἑλλάς, συναισθάνεται τὴν ἐντελῆ αὐτῆς ἀδυναμίαν, καὶ δὲν ἔχει τὴν ἀξίωσιν ν' ἀντιστῇ εἰς ὃ, τι δῆποτε οἱ κατέχοντες αὐτὴν θελήσωσι νὰ τὴν ὑποβάλωσιν.

Ὁ κ. Πρέσβυς μ' εὐχαρίστησε διὰ τὴν εἰλικρίνειαν τῆς γλώσσης μου καὶ δι' ἣν προὔκάλεσα ἐξήγησιν κατάλληλον ἵνα ἄρῃ πάντα

μεταξὺ τῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν Δυνάμεων δυσαρесκείας ἐρεθισμόν, καὶ μοὶ ἐκήρυξεν, ὃ καὶ προέβλεπον καὶ ἤθελον ἰδίως νὰ προκαλέσω, ὅτι ὁ στρατὸς τῆς κατοχῆς εἰς οὐδὲν δικαιοῦται νὰ ἐπεμβῇ τῶν ἐσωτερικῶν ὑποθέσεων τοῦ κράτους, καὶ καθήκον ἔχει νὰ σέβηται τοὺς νόμους αὐτοῦ, εἰς μόνην περιοριζόμενος τὴν ἐντολὴν τοῦ νὰ παρεμποδίσῃ πᾶσαν ἔκρηξιν τοῦ ἐθνικοῦ αἰσθήματος εἰς ἀκαίρους ἐξωτερικὰς ἐπιχειρήσεις.

— Τότε λοιπόν, Κ. Πρέσβυ, τῷ εἶπον, ἐπιτρέψατέ μοι νὰ σᾶς καταγγείλω μίαν καταπάτησιν ῥητοτάτου ἐλληνικοῦ νόμου γενομένην ὑπὸ τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ, ἴσως ἐν ἀγνοίᾳ διατελοῦντος τοῦ μέρους τούτου τῆς ἡμετέρας νομοθεσίας.

Καὶ ταῦτα λέγων, τῷ ἐνεχείρισα τὴν διακοίνωσιν ἣν ἔφερον εἰς τὸν κόλπον μου.

— Ἐχετε δίκαιον, μοὶ εἶπεν ὁ κ. πρέσβυς ἀναγνούς. Ἦγνόουν τὰς περιστάσεις. Ἀλλὰ σᾶς παρακαλῶ, μὴ μοὶ δίδετε ταύτην τὴν διακοίνωσιν, καὶ σᾶς τὸ ἐγγυῶμαι, πρὸ εἰκοσιτεσσάρων ὥρῶν θέλετε ἱκανοποιηθῇ.

Ἐλαβον λοιπόν ὀπίσω τὸ ἔγγραφον, καὶ τὴν ἐπαύριον μοὶ ἐπέμφθη διακοίνωσις τῆς Γαλλικῆς πρεσβείας, ἐν ἣ ἐλέγετο ὅτι πάντα τὰ ἀνασκαφέντα ἀρχαῖα ἀντικείμενα, ὅσα ἦσαν εἰσέτι ἐν Πειραιεῖ, ἐτίθεντο εἰς τὴν διάθεσιν τῆς ἐλληνικῆς κυβερνήσεως, καὶ ὅτι αὐστηραὶ διαταγαὶ ἐδόθησαν ἵνα παύσῃ πᾶσα περαιοτέρω ἐξαγωγή.

Ἐν τῷ ἄμα ὃ ἐῖδοποιηθεὶς παρ' ἐμοῦ διὰ τοῦ ὑπουργοῦ τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως, ὁ ἔφορος τῶν ἀρχαιοτήτων, παρέλαβεν ὅσα πρὸ μιᾶς ἐβδομάδος εἶχον ἰδεῖ ἐκεῖ ἀρχαῖα τεχνουργήματα, ἐν ἅλοις καὶ τὸ περίεργον ἀγαλμάτιον τοῦ μνημείου τῆς Πυθιονίκης.

Μετά τινα χρόνον ἔλαβον ἐκ Παρισίων ἐπιστολὴν τοῦ ἐκεῖ τὴν ζωγραφικὴν ἀσκοῦντος κ. Γρηγορίου Μ. Σούτσου ὅτι παρὰ τινι ἀρχαιοπώλῃ ὑπῆρχε καὶ ἐπωλεῖτο ὡραία ἀρχαία μαρμαρίνη προτομὴ ἐνεπίγραφος εὑρεθεῖσα εἰς τοῦ Πειραιῶς τὰς ἀνασκαφάς, αὐτὴ ἐκείνη ἣν μοὶ εἶχε δεῖξει ὁ συνταγματάρχης Vassoigne, καὶ συνεννοηθεὶς μετὰ τοῦ συναδέλφου μου ἐπὶ τῆς ἐκπαιδεύσεως ἐπέστειλα μὲν ἀμέσως,

δούς τὴν παραγγελίαν ν' ἀγορασθῇ, ἀλλὰ πρὸ τῆς ἀφίξεως τῆς ἐπιστολῆς μου ἡ προτομὴ εἶχε πωληθῇ ἄγνωστον ποῦ, καὶ ἀπωλέσθῃ διὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ διὰ τὴν ἐπιστήμην.

8.

Ἐπεισόδιον τοῦ Γάλλου διοικητοῦ Πειραιῶς.

Ἐπίσης ὅμως φιλόφρων καὶ διαλλακτικὸς ὡς ὁ πρέσβυς δὲν ἐδικαιοῦτο νὰ κληθῇ καὶ ὁ διοικητὴς τῶν στρατευμάτων τῆς ἐν Πειραιεῖ κατοχῆς, ἄλλος παρὰ τὸν συνταγματάρχην Vassoigne. Οὗτος τὴν τόλμην τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως τοῦ νὰ μεταρρυθμίσῃ, ὑπ' ὅψιν αὐτοῦ καὶ τῆς κατοχῆς, τὸ ὑπουργεῖόν της καὶ νὰ μακρύνῃ ὑπουργὸν γνωστὸν ὡς ἀτομικὸν φίλον τοῦ Αὐτοκράτορος Ναπολέοντος, τὸν στρατηγὸν Καλλέργην, ἐθεώρει ὡς αὐθάδειαν ἀσύγνωστον κατ' αὐτοῦ καὶ κατὰ τῆς Γαλλίας, καὶ ἔπνεε μένεα.

Ἀμέσως τὴν πρώτην Κυριακὴν μετὰ τὸν διορισμὸν μου, εἰς τὸν περίπατον τῶν Πατησίων, ὅπου ἡ μουσικὴ ἐπαιάνιζε, καὶ μεγάλη ἦν τοῦ πλήθους ἡ συρροή, ἐφάνη, ἐκ Πειραιῶς ἀνελθὼν ὁ διοικητὴς τῶν στρατευμάτων ἔφιππος, παρακολουθούμενος ὑπ' ὀκτὼ ἱππέων, οἵτινες ἐκράτουν εἰς τὰς χεῖρας προτεταμένα τὰ πιστόλια, καὶ οὕτω περιήρχοντο κύκλῳ πᾶσαν τοῦ περιπάτου τὴν πεδιάδα, ὅπερ μοὶ ἐφάνη διαγωγὴ λίαν ἀγροῖκος καὶ ἄτοπος.

Τὴν ἐπαύριον δὲ πορευθεὶς εἰς τὰ ἀνάκτορα, εὗρον τὰς ΑΑ. ΜΜ. λίαν καὶ δικαίως παρωργισμένας. Τῆς Βασιλίσσης μάλιστα ο θυμὸς ἦτον ἀκάθεκτος.

— Εἶδατε, Κύριε Ὑπουργέ, μοὶ εἶπεν ἅμα εἰσῆλθον, πῶς μᾶς μεταχειρίζονται; Εἶναι ἡ ἐσχάτη ἀναίδεια, ἀξία βαρβάρων μᾶλλον παρὰ Γάλλων ἀξιωματικῶν.

Καὶ μοὶ διηγήθη ὅτι τὴν προτεραίαν, παρατηρήσεως γενομένης ὑπὸ τινος εἰς τὸν διοικητὴν τῆς κατοχῆς ὅτι ἐπὶ παρουσίᾳ τῶν Βα-

σιλέων οὐχὶ κόσμιος ἐδύνατο νὰ θεωρηθῇ ὁ τοιοῦτος τρόπος τῆς παρυσιάσεως τῶν στρατιωτῶν, οὗτος ἀπεκρίθη μεγαλοφώνως, οὕτως ὥστε ν' ἀκουσθῇ ὑπὸ τῶν περιῆσταμένων καὶ ἠκούσθη ὑφ' ἐνὸς τῶν Βασιλικῶν ὑπασπιστῶν:

— Τί Βασιλεῖς; Ἐγὼ εἰμὶ ὁ Βασιλεὺς τοῦ Πειραιῶς.

Τοῦτο τῷ ὄντι ὑπερέβαινε πᾶν ὄριον, καὶ ἀναγνωρίζων καὶ ἐγὼ ὅτι ἀνάγκη ἦν νὰ γίνῃ ἀμέσως περὶ τούτου ἐνέργεια, ἔλαβον, κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν τῆς Βασιλίσσης, τὸν κάλαμον, ἵνα συντάξω διακοίνωσιν πρὸς τὸν πρέσβυν τῆς Γαλλίας.

Ἡ Βασίλισσα ἀπῆτει νὰ γράψω πολλὰ καὶ ὀριμύτατα, δι' ὃ καὶ οὐδόλως ηὐχαριστήθη ὅτε τῇ ἀνέγνων ὅ,τι ἔγραψα. Ἐγὼ ὅμως ἐπέμεινα ὅτι τὸ μόνον ἀξιοπρεπὲς ἐστὶ νὰ γράψω συντόμως ἀλλ' ἐντόνως τ' ἀπαιτούμενα ἵνα φέρωσιν ἀπετέλεσμα, καὶ οὐδὲν ὑπὲρ τ' ἀπαιτούμενα. Συμφωνήσαντος δὲ καὶ τοῦ Βασιλέως μετ' ἐμοῦ, ἐνέδωκεν ἡ Βασίλισσα, καίτοι μεμψιμοιροῦσα, καὶ ἐπέμφθη ἡ διακοίνωσίς μου. Ἡμην δ' ἔτι εἰς τὰ ἀνάκτορα ὅτε ὁ αὐτὸς στρατιωτικὸς διοικητής, στρατιωτικὸν ἀποφασίσας περίπατον ἀπὸ Πειραιῶς πρὸς Ἀγγελοκήπους, ἦλθε μεθ' ὀλοκλήρου τάγματος, καὶ προκλητικῶς ἐστάθμευσεν ὑπ' αὐτὰ τὰ παράθυρα τῶν Ἀνακτόρων. Τοῦτο ἐκορύφωσε τὴν ὀργὴν τῆς Βασιλίσσης, ἥτις ἐμοῦ καθαπτομένη μοὶ ἔλεγε:

— Βλέπεις τ' ἀποτελέσματα τῆς ψοφοδεοῦς σου διαγωγῆς, νὰ μὴ γράψης πρὸς αὐτοὺς ὡς ἀξίζουσιν, νὰ θέλῃς νὰ δειχθῇς εὐγενὴς πρὸς βαναύσους; Ἴδου πῶς μᾶς περιφρονοῦσιν.

Ἄλλ' ἐγὼ παρετήρουν εἰς τὴν Α. Μ. ὅτι τὸ ἔγγραφόν μου δὲν εἶχε περιέλθῃ εἰσέτι εἰς τὰς χεῖρας τοῦ Πρέσβεως, οὐδ' ἦν καιρὸς ὥστε νὰ ἐπιφέρῃ τ' ἀποτελέσματά του.

— Ὡραῖα ἀποτελέσματα θὰ ἐπιφέρῃ, ἔλεγεν ἐν ἐξάψει ἡ Βασίλισσα. Θὰ τὰ ἰδῇς.

Τὴν δ' ἐπαύριον ἦλθε πρὸς ἐμέ ὁ Κ. πρέσβυς τῆς Γαλλίας, μοὶ εἶπεν ὅτι ἐλυπήθη πολὺ διὰ τὸ συμβᾶν ὃ τῷ κατήγγειλα, μοὶ ἐζήτησε συγγνώμην δι' αὐτό, καὶ ὅτε τῷ ἀνέφερα καὶ περὶ τῆς μετὰ

ταῦτα στρατοπεδεύσεως τοῦ τάγματος πρὸ τῶν ἀνακτόρων, μοὶ ὑπεσχέθη ὅτι τοῦ λοιποῦ οὐδεὶς στρατιώτης ἢ ἀξιωματικὸς τῆς κατοχῆς θ' ἀναβῇ πλέον εἰς Ἀθήνας. Τῷ ὄντι δὲ μέχρι τῆς ἄρσεως τῆς κατοχῆς οὐδεμία πλέον μᾶς ἐδόθη ὑπ' αὐτῆς ἀφορμὴ δυσαρесκείας.

Ἀπὸ τῶν αὐτῶν δὲ περίπου χρόνων καὶ ἄλλην ἀνάλογον ἔχων ἀπομνημονεύσω περίστασιν, ἣτις ὅμως δὲν ἀπέβλεπε ξένους. Μίαν ἡμέραν εὗρον τὴν Βασίλισσαν λίαν ἡρεθισμένην, διότι, ὡς μοὶ εἶπεν, τὴν προτεραίαν εἶχεν ὑπάγει εἰς τὸ θέατρον, καὶ ὅλον τὸ ἀκροατήριον ἡγέρθη, μόνον δὲ ἡ Κ^α Μαυροκορδάτου δὲν μετεκινήθη παντάπασιν ἐν τῷ θεωρείῳ τῆς. Μὲ διέταξεν ἐπομένως ἡ Βασίλισσα νὰ πορευθῶ πρὸς αὐτὴν καὶ νὰ τῇ ἀπευθύνω πικρὰς περὶ τούτου παρατηρήσεις. Προσέθηκε δὲ καὶ ὁ Βασιλεὺς ὅτι ἐπεθύμει νὰ ἐπιτιμηθῇ ὁ κ. Μαυροκορδάτος, διότι ἡ ὑπόθεσις ἀπέβλεπε τῆς βασιλίσσης τὴν ἀξιοπρέπειαν.

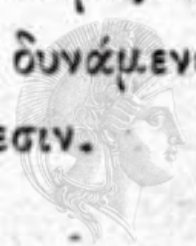
Μετὰ πλείστης δυσαρесκείας ἀνέλαβον τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ἐντολῆς ταύτης ἣν δὲν ἐδυνάμην ν' ἀποφύγω. Κατ' ἐμὲ προτιμότερον ἦν εἰς τοιαύτας μικρότητας προσοχὴν νὰ μὴ δίδωσιν οἱ Βασιλεῖς, καὶ προσέτι εἶχον τὴν πεποίθησιν ὅτι ἐκ προθέσεως δὲν ἔλειψεν ἡ κ. Μαυροκορδάτου, ἥς ἐγνώριζον τὴν νοημοσύνην, τοῦ ὀφειλομένου εἰς τὴν Βασίλισσαν σεβασμοῦ.

Ἐπορεύθην ὅμως εἰς τοῦ κ. Μαυροκορδάτου, καὶ ἐπιτυχῶν αὐτοῦ, ὡς παίζων μᾶλλον ἢ ὡς σπουδάζων τῷ εἶπον ὅτι κατηγορήθη ἡ Κ^α Μαυροκορδάτου ἐπὶ ἐγκλήματι καθοσιώσεως, ὅτι ἐν τῷ θεάτρῳ δὲν ἐπροσηκώθη εἰς τὴν Βασίλισσαν. Ὁ δὲ μοὶ ἀπήντησεν ἐκπληττόμενος καὶ διαβεβχιῶν με ὅτι κατὰ πρῶτον ἀκούει τὸ πρᾶγμα, καὶ δὲν δύναται ἢ νὰ ὑπάρχη τις παρεννόησις. Μετὰ τοῦτο μετέβην καὶ παρὰ τῇ Κ^α Μαυροκορδάτου, καὶ ὅτε πάλιν γελῶν τῇ ὠμίλησα περὶ τῆς ἀποδοθείσης αὐτῇ ὀλιγωρίας ἀπέναντι τῆς Α. Μ. μὲ διεβεβχιώσεν ὅτι δὲν εἶδεν εἰσερχομένην τὴν Βασίλισσαν εἰμὴ ἀφ' οὗ οἱ ἐγερθέντες εἶχον καθήσει, διαμαρτυρηθεῖσα ὅτι οὐδέποτε τῇ ἐπῆλθεν ἡ ἰδέα ν' ἀσεβήσῃ πρὸς τὴν ἀνασσαν· μεθ' ὅ, ἐπισκεφθεῖσα τὴν μεγάλην Κύριαν, τῇ ἐπανέλαβε τὰ αὐτά.

Πολιτικὴ ἐνέργεια. Δάνειον.

Ἄμα εἰσῆλθον εἰς τὸ ὑπουργεῖον, πρώτη μου μέριμνα ὑπῆρξε νὰ συντελέσω εἰς τὴν ἀνόρθωσιν τῆς ὑπολήψεως καὶ τῆς πίστεως τῆς Ἑλλάδος ἐν τῷ ἐξωτερικῷ. Δημόσιον χρέος εἶχε τότε ἡ Ἑλλὰς 60 ἑκατομμυρίων δραχμῶν, ὅς αἱ μεγάλαι Δυνάμεις εἶχον ἐπ' ὀνόματι αὐτῆς συνομολογήσει ἐπὶ τῆς ἰδρύσεως τῆς βασιλείας. Ἄλλ' αἱ κυβερνήσεις, αἱ πρὸ τῆς ἥς ἀπετέλουν μέρος, οὐδέποτε εἶχον σκεφθῇ περὶ ἀποτίσεως τῶν τόκων αὐτοῦ, μέχρις ἐκείνου καταβαλλομένων ὑπ' αὐτῶν τῶν Δυνάμεων, αἵτινες οὕτω δικαιοῦμεναι νὰ θεωρῶσι τὴν Ἑλλάδα ὡς ἀναξιόχρεων καὶ ὡς χρεωκόπον, ἐπὶ μακρόν, ἡ ἀγγλικὴ μάλιστα, εἶχον μεταχειρισθῇ τὸ ὄπλον τοῦτο ἵνα τὴν πιέζωσιν ὅταν δὲν ὑπέκυπτεν ὑπὸ τὴν ἐπιρροήν των.

Ἄλλ' ἐγώ, ἐκ τῆς πεποιθήσεως ἐμφορούμενος ὅτι τὸ μέλλον τῆς Ἑλλάδος ἐξηρτάτο ἐκ τῆς ὑπολήψεως ἣν ἤθελε πορίσει ὡς χώρας βασίμου καὶ ἐπιδεκτικῆς ἀναπτύξεως, ἅμα τὰ καθήκοντά μου ἀναλαβὼν, εἰς τοῦτο τὸ ἀντικείμενον ὡς προϋργιαίτατον πάντων ἐπέστησα τὴν προσοχήν μου, καὶ ἄφ' οὗ ἔπειτα καὶ τὸν Βασιλέα περὶ αὐτοῦ, ἀπηύθυνα ἐγκύκλιον πρὸς τὰς ἐν Εὐρώπῃ πρεσβείας ἡμῶν, ἐν ἣ, ἄφ' οὗ ἐξέθετον πόσον ἐλάχιστον μέρος τοῦ δανείου ἐκείνου περιῆλθε πράγματι ποτὲ εἰς τὴν Ἑλλάδα, προσέθετον ὅτι οὐχ ἦτον ἡ Ἑλλὰς δὲν θέλει ν' ἀρνηθῇ τὰς ὑποχρεώσεις ὅς ὡς πρὸς αὐτὸ εἶχον ἐν ὀνόματι αὐτῆς συνομολογήσει αἱ Δυνάμεις, καὶ ἐπρότεινον εἰς τὰς ἐγγυηθείσας τὸ δάνειον νὰ ἐξελέγξωσιν αὐταὶ διὰ τῶν πρέσβεών των, συνεργασίᾳ καὶ τῶν Ἑλλήνων ὑπουργῶν, τὰ ἔσοδα καὶ τὰ ἔξοδα τῆς Ἑλλάδος, νὰ προτείνωσιν εἴ τι νομίζουσιν συντελεστικὸν πρὸς αὐξήσιν τῶν πρώτων καὶ περικοπὴν τῶν δευτέρων, καὶ ν' ἀποφασίσωσι πόσον μέρος τῶν εἰσπράξεων νομίζουσι μὴ ἀναπόφευκτον διὰ τοῦ κράτους τὴν διατήρησιν, καὶ δυνάμενον νὰ εἰδῇται διὰ τοῦ χρέους τὴν ὑπηρεσίαν καὶ τὴν ἀπίσθυσιν.

Ἡ ἐγκύκλιος αὕτη οὕτως ἀπροκλήτως ἐλθοῦσα καὶ ἐντελῶς ἀπροσδόκητος, ἀρίστην ἐνεποίησεν ἐν Εὐρώπῃ ἐντύπωσιν, ἐσύστησε διὰ μιᾶς τὴν Ἑλλάδα, ὡς εἰσελθοῦσαν εἰς νέαν περίοδον προόδου καὶ ἀναπτύξεως, καὶ ἐπιδοκιμαστικαὶ ἀπαντήσεις ἤλθον ἐξ Εὐρώπης. Συγχρόνως δ' αἱ Δυνάμεις ἀνέθηκαν εἰς τοὺς πρέσβεις αὐτῶν τὴν ἐντολὴν ἣν ἐγὼ ἐπρότεινον.

Ἄμα δὲ τοῦτο μοὶ διεκοινώθη, παρεσκεύασα τὰ πάντα εἰς τὸ ὑπουργεῖον τῶν ἐξωτερικῶν, προτιθέμενος κατὰ τὰς ἐσπέρας ἐν αὐτῷ νὰ ὑποδέχωμαι τὴν ἐπιτροπὴν τῶν κυρίων πρέσβειων μετὰ τῶν ἐκάστοτε ἐνδιαφερομένων ὑπουργῶν, τέϊον παραθέτων καὶ εἴ τι ἄλλο ξένιον μετὰ τῶν συζητήσεων ἐνδεχόμενον νὰ συνδέηται. Ἐφερα δὲ τοῦτο εἰς γνῶσιν τοῦ Κ. πρέσβεως τῆς Ἀγγλίας, ὡς πρεσβυτέρου τοῦ διπλωματικοῦ σώματος, καὶ ὑπὸ τῶν συναδέλφων τοῦ ἐκλεχθέντος προέδρου τῆς ἐπιτροπῆς, καὶ τὸν παρεκάλεσα νὰ μοι δηλώσῃ τίνα ἐσπέραν τὸ πρῶτον θὰ συνέλθωμεν, ὅπερ καὶ μοὶ ὑπεσχέθη.

Ἀλλὰ τὴν εἰδοποίησιν ταύτην οὐδέποτε ἔλαβον ἐν ὅσῳ διέμεινα εἰς τὸ ὑπουργεῖον, διότι ὁ κ. Wyse, στρυφνὸς πάντοτε καὶ ἐν πᾶσι καὶ δύσκολος, ἀντὶ ὡς εἰλικρινῆς ἦν ἡ ἡμετέρα πρότασις, ἐπίσης εἰλικρινῶς νὰ προβῇ εἰς τὸ ἔργον καὶ νὰ διευκολύνῃ αὐτό, δυνάμενον δι' ὅσης συνδρομῆς ἡμεθεὶς ἐτοιμοὶ γὰρ παρέξωμεν νὰ περατωθῇ ἐντὸς ὀλίγων ἐβδομάδων, ἐβόδισεν ὅλως ἄλλην ὁδόν, ἐζήτησε νὰ τῷ πεμφθῇ οἰκονομολόγος τις ἢ λογιστικὸς ὑπάλληλος ἐκ Λονδίνου, ὅπερ κατὰ συνέπειαν ἐνόμισαν καὶ οἱ Γάλλοι ὅτι δὲν δύνανται νὰ παραλείψωσι, καὶ μετὰ ταῦτα ἔδωκαν εἰς μετάφρασιν πᾶσαν τὴν Ἑλληνικὴν νομοθεσίαν, οἰκονομικὴν ἢ καὶ ἄλλην, πάντας τοὺς ὀργανισμούς, πάσας τὰς ἐγκυκλίους τὰς συνεχόμενας μετὰ φορολογικῶν ζητημάτων, μετὰ τῶν εἰσπράξεων ἢ δαπανῶν, ἐργασίαν ἀπαιτήσασαν περὶ τὰ τρία ἔτη, ἐν ᾧ ἂν κατὰ τὴν πρότασίν μου ἐνήργει, προχείρως θὰ ἐλάμβανεν εἰς ἐκάστην συνεδρίαν παρὰ τοῦ ἀνήκοντος ὑπουργοῦ εἴ τινας εἶχε νὰ ζητήσῃ διασαφήσεις ἐπὶ τῶν ἄρθρων καὶ τῶν δικαιολογητικῶν τοῦ λεπτομερέστατα συνταττομέ-

νου προϋπολογισμού τῶν ἐσόδων καὶ τῶν ἐξόδων, καὶ πᾶν ἔγγραφον οὐ θὰ εἶχε ἀνάγκην πρὸς διάλυσιν ἀμφιβολιῶν του, καὶ τῶν ὀλίγων τούτων ἐγγράφων ἡ μετάφρασις εὐκόλως θὰ ἐγίνετο ἀπὸ μιᾶς ἡμέρας εἰς ἄλλην.

Οὕτως ἡ ὑπόθεσις αὕτη, ἣτις μετὰ τοσαύτης προθυμίας καὶ καλῆς θελήσεως ἐπροτάθη, ἐπερατώθη ἔτη μόνον μετὰ ταῦτα, ὅτε πάλιν θὰ ἐπανέλθω εἰς αὐτήν· ἀλλὰ καὶ οὕτω ἀπήλλαξεν ἑκτοτε ἡδὴ τὴν Ἑλλάδα τῆς κακουργίου μομφῆς ὅτι κακῇ τῇ πίστει ἤθελεν ἀποφύγη τῶν δανείων της τὴν ικανοποίησιν. Εἰς τοῦ πρέσβεως δὲ τῆς Ἀγγλίας τὰς παραλόγους ἐνεργείας δὲν ἀντέστημεν, ἵνα μὴ δώσωμεν ἀφορμὴν νὰ μᾶς προσαφθῇ πρόθεσις ἀποκρύψεων.

Ἡθέλησα δὲ ταυτοχρόνως νὰ ἰδῶ πῶς εἶχον καὶ τὰ περὶ τῶν δανείων τῶν 1822 καὶ 1825, οὐ τὴν ἀπότισιν ἀντεποιοῦντο τινὲς Ὁλλανδοί. Ἐρευνήσας δὲ τὰ ἀρχεῖα, εὗρον ὅτι κατὰ τὰ 1833 ἡδὴ, ἅμα ἀφικθέντος τοῦ Βασιλέως Ὁθωνος, συναφίχθη καὶ εἰς τῶν Ὁλλανδῶν τούτων, προτείνων τὰς ἀπαιτήσεις του, ἀλλ' ὅτι ἡ τότε Βαυαρικὴ Ἀντιβασιλεία, ἐξακριβώσασα αὐτάς, τὰς ἐκήρυξεν ἀνυποστάτους διὰ μακροῦ καὶ ἐμπεριστατωμένου ἐγγράφου, φέροντος τύπον διατάγματος. Ὅπως δὴποτε δέ, πεισθεὶς καὶ ὅτι τὰ δάνεια ἐκεῖνα εἶχον χορηγηθῇ οὐχὶ ἐπὶ κερδοσκοπία, ἀλλὰ μᾶλλον ὡς θυσία φιλελλήνων, μικρὰς ἐχόντων ἐλπίδας ἀποδόσεως παρὰ τῆς Ἑλλάδος παλαιούσης τότε κατὰ τῶν ἐσχάτων κινδύνων, ὅτι δὲ συνωμολογήθησαν ἐν ὀνόματι καὶ εἰς βάρος πάντων τῶν Ἑλλήνων, ὧν ὅμως μέχρι τέλους ἐλάχιστον μόνον μέρος ἀπετέλεσε τὸ ἐλεύθερον κράτος, καὶ ἐπὶ πᾶσιν ὅτι οἱ κάτοχοί των Ὁλλανδοὶ δὲν ἦσαν οἱ πρῶτοι δανεισταί, ἀλλ' ἠγόρασαν αὐτὰ κερδοσκοποῦντες πρὸς 7 τοῖς ἑκατόν, καὶ ἡδὴ ἀπῆλθον τὴν ἐντελῆ αὐτῶν ἀπότισιν, ἀνέβαλον τὴν περὶ τῆς ὑποθέσεως ταύτης μέριμναν μέχρι τοῦ τέλους τῆς περὶ τοῦ ἐτέρου δανείου, τοῦ ὑπὸ τὴν ἐγγύησιν τῶν Δυναμέων.

Συνέδριον. Κουμουνδοῦρος.

Περὶ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην συνῆλθε τὸ ἐν Παρισίοις συνέδριον τῶν μεγάλων Δυνάμεων, αἵτινες ἐπολέμησαν ἐν Κριμαίᾳ. Εἰς αὐτὸ ἐννοεῖται ὅτι οὐδεμία ὑπῆρχεν ἀφορμὴ ἵνα παραστῇ καὶ ἡ Ἑλλάς, ἀφ' οὗ οὐδ' αὐτή, οὐδ' ἐν γένει τὸ Ἑλληνικὸν στοιχεῖον ἐπωφελήθη τὰ ἐπ' αὐτοῦ συμβάντα ἢ μετέσχεν αὐτοῦ ὅπως δῆποτε.

Ἐπομένως, οὐχ ἦττον, ὅτε ἐπέκειτο ἡ ἐπίσημος διανομὴ τῶν λαφύρων, σκόπιμον ἐθεωρήθη νὰ εὑρεθῇ ὁ Βασιλεὺς ἐπὶ τῶν σπουδαίων τούτων χρόνων πλησιέστερον τοῦ τόπου τῆς εὐρωπαϊκῆς ἐνεργείας καὶ τῶν γερμανικῶν αὐλῶν, αἵτινες ὡς οὐδέτεροι θὰ ἐξήσκουν ἴσως ἐπιρροὴν τινὰ ἐπ' αὐτῆς, δι' ὃ τὴν 6 Ἰουνίου ἀπῆλθεν εἰς Μόναχον, ἀναθεὶς διὰ νόμου τὴν ἀντιβασιλείαν εἰς τὴν Βασίλισσαν.

Συγχρόνως δ' ἐσκέφθην, ὅτι ὅτε καὶ ὅπου ἡ Εὐρώπη ἔμελλε νὰ συζητήσῃ περὶ ἀντικειμένων κατὰ πρῶτον λόγον τὴν ἀνατολὴν ἐνδιαφερόντων, ἔπρεπε καὶ τὰ ὄργανα ἡμῶν νὰ προσπαθήσωσι νὰ διαθέσωσιν εὐμενῶς ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος τοὺς τότε διανέμοντας τὰς τύχας τῶν ἐθνῶν, καὶ τοῦτο τοσοῦτο μᾶλλον, καθ' ὅσον, ἀφ' οὗτοῦ ὁ ὀξύθυμος πρέσβυς τῆς Ἀγγλίας κ. Λύονς εἶχεν ἴδει διὰ τῆς ἀπομακρύνσεως τοῦ Ἀρμανσπέργου διαφυγοῦσαν τῶν χειρῶν του τὴν ἀπόλυτον ἐπιρροὴν ἣν ἐπεδίωκε παρ' ἡμῖν, δὲν ἔπαυσε παριστῶν τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν κυβέρνησιν της ὡς πωληθεῖσαν εἰς τὴν Ῥωσσίαν, ὡς ἐπανελθοῦσαν εἰς τὴν ἀρχικὴν βαρβαρότητα, καὶ ὡς ἀναξίαν σχεδὸν τῆς ἐλευθερίας της. Τὰς αὐτάς δὲ προλήψεις διетήρει καὶ ἐκύρου κατ' αὐτῆς καὶ ὁ διάδοχός του, ἔνεκα τῆς στρυφνότητος καὶ τῆς φυσικῆς δυσμενείας τοῦ χαρακτῆρός του· ὥστε πᾶν συμφέρον εἶχομεν νὰ γνωρίσῃ ἡ Εὐρώπη κατὰ τοὺς σπουδαιοτάτους ἐκείνους χρόνους τὴν ἀλήθειαν περὶ τῆς Ἑλλάδος, καὶ νὰ κρίνῃ αὐτὴν ἐπιεικέστερον.

Δυστυχῶς ὅμως πρέσβυν ἐν Παρισίοις δὲν εἶχομεν. Ὁ Αὐτοκρά-

τωρ Ναπολέων, τὸν στρατηγὸν Καλλέργην ἐν Λονδίῳ γνωρίσας ὅτε διέτριβεν ἐκεῖ ὡς φυγάς, διέκειτο φιλικῶς πρὸς αὐτόν, καὶ ὁ πρέσβυς τῆς Γαλλίας εἶχεν ἐντολὴν νὰ μᾶς ἐκφράσῃ τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ ἡγεμόνος του τοῦ νὰ ἰδῇ τὸν στρατηγὸν πρέσβυν πεμπόμενον παρ' αὐτῷ. Ἀλλ' ἡ Αὐλὴ καὶ μάλιστα ἡ Βασίλισσα, οὐδὲ ν' ἀκούσῃ ἤθελε περὶ τούτου, καθ' ὅσον ὁ στρατηγὸς Καλλέργης, εὐάνοικονόμητος ἦν ἡ ἐλαφρότης τοῦ χαρακτῆρος, ἐναθρονόμενος καὶ ἐποικισμῶν ἐπὶ τῆς προστασίας ταύτης, ἐξηκολούθει ἀρνούμενος τ' ὀφειλόμενον σέβας καὶ προκλητικώτερος δεικνύμενος πάντοτε.

Καὶ μετὰ πρέλευσιν μὲν ἐνὸς ἔτους καὶ ἐπέκεινα, ἀφ' οὗ εἰς τὸν στρατηγὸν ἐκ τῶν πραγμάτων ἀπεδείχθη ὅτι εἰς οὐδὲν τῷ ἐχρησίμευεν ἡ αὐτοκρατορικὴ ἐκείνη εὐνοια, διότι ἡ Γαλλία, ἥδη ἐξελωθεῖσα, διέκειτο λίαν φιλικῶς πρὸς τὴν Ἑλλάδα, θελήσας ἐγὼ καὶ ἐκεῖνον, ἀγωνιστὴν ὑπάρξεντα καὶ ἀρχαῖον ἂν οὐχὶ φίλον, τοῦλάχιστον γνῶριμον καὶ σχετικόν μου, νὰ ἐπχναφέρω εἰς τὴν εὐθεΐαν καὶ αὐτῷ συμπερωτέρην ὁδόν, καὶ ἀπὸ τοῦ ἡγεμόνος τῶν Γάλλων νὰ ἐξαλείψω τὸ λείψνον τοῦτο νέφους δυσχερεΐας, ἐπικλεσθεὶς καὶ τοῦ Γάλλου πρέσβως τὴν συνδρομήν, ἔπεισα μὲν τὸν στρατηγὸν νὰ μεταβάλῃ τρόπον καὶ νὰ ζητήσῃ τῆς Βασιλίσσης τὴν συγχώρησιν, παρεκάλεσα δὲ τὴν Βασίλισσαν νὰ δειχθῇ ἐπιεικὴς πρὸς αὐτόν καὶ ἔλαβον τὴν περὶ τούτου ὑπόσχεσίν της. Εἰς ὁρισθεῖσαν λοιπὸν ἡμέραν καὶ ὥραν ἐπορεύθη ὁ στρατηγὸς Καλλέργης εἰς τὰ Ἀνάκτορα, καὶ ὅτε εἰσῆλθεν εἰς τῆς Βασιλίσσης, θεατρικῶς καὶ νεανικῶς ἐπιδεικτικὸς ὡς πάντοτε, ἐγονυπέτησεν ἐμπρὸς της, καὶ ἐζήτησε νὰ φιλήσῃ τὴν χεῖρά της, ὃ ἡ Ἀ. Μ. μετὰ διάσασα ἐπέτρεψε, καὶ τῷ προσωμίλησεν εὐμενῶς, ἐλέγξασα αὐτόν διότι ἐπελάθετο τῶν καθηκόντων του πρὸς Βασίλισσαν καὶ πρὸς Κυρίαν, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ συγχωρήσασα.

Εἰς τὴν θέσιν ὅμως πρέσβως, εἰ καὶ ἡ πρὸς αὐτόν εὐνοια τοῦ Αὐτοκράτορος συνηγόρει μέχρι τινὸς ὑπὲρ αὐτῆς, οὐδὲ τότε, μετὰ τὴν συγχώρησιν, συγκατετίθετο ὁ Βασιλεὺς νὰ τὸν διορίσῃ, πολὺ δ' ὀλιγώτερον ἦν τοῦτο δυνατόν, πρὸ ἐνὸς ἔτους, ὅτε ἔμελλε νὰ

συνέλθῃ τὸ Συνέδριον τῶν Παρισίων, ἀλλ' οὐδ' ἐγὼ δ' αὐτὸς τὸν ἐθεώρουν ὡς χαρακτῆρος ἱκανῶς σβαροῦ ἵνα εἰς περιστάσεις τοσοῦτον δυσχερεῖς τῷ ἐμπιστευθῶ τῆς Ἑλλάδος τὴν ἀντιπροσωπείαν. Τούτου ἔνεκεν καὶ ἵνα μή, ὡς φόβος ἦν τότε, προσκρούσωμεν εἰς ἄρνησιν τῆς Γαλλικῆς κυβερνήσεως, ἐκὼν ἄκων ἡναγκαζόμεν νὰ διατηρῶ τὴν σπουδαίαν τῶν Παρισίων πρεσβείαν κενήν, καὶ διεπομένην ὑπὸ τοῦ Γραμματέως κ. Φωκίωνος Ῥώκ, ὑπαλλήλου ἱκανοῦ μὲν διὰ τὴν ἐκπλήρωσιν τῆς καθ' ἐκάστην ὑπηρεσίας, ἀλλ' ἥττονος καὶ καθ' ἑαυτὸν καὶ ὡς ἐκ τῆς θέσεώς του τῆς διεξαγωγῆς ὑποθέσεων ὑψηλῆς σπουδαιότητος.

Ἐν τῇ ἀμνηχανίᾳ ταύτῃ ἔγραψα πρὸς τὸν ἐν Λονδίνῳ ἡμέτερον πρέσβυν, τὸν κ. Σπυρίδωνα Τρικούπην, νὰ μεταβῇ ἰδιωτικῶς καὶ ἐπ' ἀδείᾳ εἰς Παρισίους, καὶ ἐκεῖ νὰ διαμένῃ ἐν ὅσῳ θὰ διήρκει τὸ εὐρωπαϊκὸν συνέδριον, ἀφ' ἐνὸς μὲν ἵνα φωτίζη τὴν κυβέρνησιν περὶ τῶν ἐν αὐτῷ συζητουμένων, ἃ ἡδύνατο διὰ τῶν σχέσεων του νὰ πληροφορηται, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἵνα διὰ τῆς βχυότητος τῆς θέσεως καὶ τοῦ ὀνόματός του τεθεῖς εἰς κοινωνίαν ἔστω καὶ ἰδιωτικὴν, μετὰ τῶν ἐπισήμων πολιτικῶν ἀνδρῶν πάσης τῆς Εὐρώπης τῶν μελλόντων ἐκεῖ νὰ συνέλθωσι, προσπαθήσῃ νὰ ἐπανορθώσῃ παρ' αὐτοῖς τὰς ἐπικρατούσας περὶ Ἑλλάδος προλήψεις. Ὁ κ. Τρικούπης ἀνῆκεν εἰς τὸ Ἀγγλικὸν λεγόμενον κόμμα· ἀλλ' οὐχ ἥττον εἶχον πλήρη εἰς τὸν χαρακτῆρα αὐτοῦ πεποίθησιν, ὅτι τὰ συμφέροντα καὶ τὴν ὑπηρεσίαν τῆς πατρίδος περὶ πολὺ πλείονος ἐποιεῖτο πάσης κομματικῆς συμπαθείας, καὶ τοιοῦτον τὸν εὐρον τῷ ὄντι πάντοτε καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς συνυπηρεσίας ἡμῶν. Ἐν ὅσῳ διετέλουν ὑπουργὸς τῶν ἐξωτερικῶν, ὡς ἐκτέλεσιν ἐνὸς τῶν πρώτων καθηκόντων μου ἐθεώρουν, πλὴν τῶν ἐπισήμων ἐγγράφων ν' ἀλληλογραφῶ συνεχέστατα καὶ ἰδιαιτέρως μετὰ τῶν πρέσβειων ἡμῶν, καὶ πρὸς ἄνδρα ἔμπειρον καὶ συνετὸν ὡς τὸν κ. Τρικούπην ἔγραφον ἰδιαιτέρας ἐπιστολάς σχεδὸν δι' ἐκάστου ταχυδρομείου, λαμβάνων ἐπίσης συνεχῶς ἰδιωτικὰς ἀπαντήσεις του, ἃς σχεδὸν πάσας διατηρῶ ἐν τοῖς κατ' οἶκον ἐγγράφοις μου, καὶ ἐν αἷς δ' ὡς ἐπίμονος ἀγγλό-

φρων ὑπὸ τῶν πολλῶν θεωρούμενος πολιτικός οὗτος ἀνὴρ πολλάκις κατὰ τῆς Ἀγγλίας μοι ἔγραφεν, ὅσας τις προσέκρουεν ἐκεῖ εἰς ἀδίκους ἐκτιμήσεις τῶν περιστάσεων τῆς πατρίδος.

Πρὸς τὸν κ. Τρικούπην λοιπὸν ἀπηύθυνα τῇ 22 Ἰουλίου γαλλιστὶ ὑπόμνημα ἐμπιστευτικόν, περιλαμβάνον ἐν περιλήψει πάσας τὰς πληροφορίες περὶ τῆς ἐσωτερικῆς καταστάσεως καὶ τῆς προόδου τῆς Ἑλλάδος, ὥς ἐζήτησα καὶ συνέλεξα παρὰ πάντων τῶν ὑπουργείων, ἵνα ἐξ αὐτῶν ἀρύηται εἴ τι ἐνόμιζε δυνάμενον νὰ φωτίσῃ ὡς πρὸς τὴν ἐλευθέραν Ἑλλάδα τοὺς ἔχοντας τότε εἰς χεῖρας τὴν στάθμην τῆς τύχης τῶν λαῶν τῆς Ἀνατολῆς.

Ἐπειδὴ δὲ τὸν κανονισμὸν τῶν δανείων ἐθεώρουν ὡς ἐν τῶν προϋργιαιτάτων ἔργων τῆς κυβερνήσεως ἧς μετεῖχον, διὰ τοῦτο ἐπόμενον ἦν διὰ τὰς περὶ αὐτῶν ἐνεργείας νὰ στηρίζωμαι πρὸ παντὸς ἐπὶ τῆς συνδρομῆς τοῦ ἐπὶ τῶν Οἰκονομικῶν συναδέλφου μου. Ἀλλὰ ταχέως ἐνόησα ὅτι ἐκεῖθεν ἐλάχιστα εἶχον νὰ περιμένω. Τὴν θέσιν ταύτην κατεῖχε τότε ὁ γέρον Κοντόσταυλος, Χῖος, ἐκ τῶν ποτὲ ἐν Λονδίνῳ ἀποκατεστημένων ἐμπόρων, ἀνὴρ ἀκεραίου μὲν χαρακτῆρος, ἀλλὰ πασῶν τῶν λοιπῶν ἰδιοτήτων καὶ πασῶν τῶν γνώσεων ἐστερημένος ὅσαι ἀπαιτοῦνται δι' ὑπουργὸν κλάδου τοσοῦτον σπουδαίου, ὅσαι μάλιστα ἀπητοῦντο κατ' ἐκείνας τὰς περιστάσεις. Τοῦτο μετ' ἀνησυχίας παρετήρησα εἰς τὰ ὑπουργικὰ ἡμῶν συμβούλια, ὅτε οἰκονομικὰ μέτρα συνεζητοῦντο, καὶ ἄλλοι μὲν τῶν συναδέλφων μου ὀλίγον εἰς αὐτὰ ἐνεβάθυνον ἢ μετεῖχον τῶν συζητήσεων, ὡς ὁ ἐπὶ τῶν ναυτικῶν κ. Μιαούλης, εἰδικῶς ἀσχολούμενος εἰς τὸ νὰ κατασκευάζῃ ἐν σιωπῇ πυραμίδας ἐκ χάρτου, ἀλλ' ὁ ἥκιστα φαινόμενος ὅτι ἐνόει τὰ συζητούμενα ἢ ἔχων τι νὰ προτείνῃ ἢ νὰ παρατηρήσῃ ἦν ὁ ἐπὶ τῶν Οἰκονομικῶν ὑπουργός.

Τοῦτο, καὶ ἐν γένει μὲν ἐπιβλαβὲς εἰς τὴν καθόλου διοίκησιν, ἰδίως ἠπείλει νὰ παραλύσῃ πάσας τὰς ἐνεργείας μου περὶ τῆς πρωτίστης ὑποθέσεως ἐφ' ἧς ἤλπιζον νὰ στηρίξω τὴν ἀνάκυψιν τῆς ὑπολήψεως τῆς Ἑλλάδος. Δὲν ἐνόμισα ἐπομένως ὅσον καὶ ἂν μ' ἐλύπει ὅτι δικαιοῦμαι νὰ τὸ ἀποσιωπήσω πρὸς τὴν Βασιλίσσαν,

καὶ τῆς κατέδειξα τὴν ἀνάγκην ἐκλογῆς ὑπουργοῦ τῶν Οἰκονομικῶν δραστηριωτέρου καὶ ἐμπειροτέρου.

Αἱ παρατηρήσεις μου εὗρον ἤδη πεπεισμένην τὴν Α. Μ. καὶ ἄνευ δισταγμοῦ ἤρξατο συζητοῦσα περὶ τοῦ ἀντικαταστάτου. Ὅτε δ' ἐζήτησε καὶ τὴν γνώμην μου, εἶπον ὅτι δύο μόνον ἄνδρας γνωρίζω ἐν Ἑλλάδι κεκτημένους τὰς δεούσας γνώσεις ἵνα καθέξωσιν ἐπαξίως τὴν θέσιν ταύτην: εἰσὶ δ' οὗτοι ὁ Σιλῆβεργος, αὐτοδίδακτος μὲν, ἀλλ' ἀξιολόγους δι' ἀπαραμίλλου ἐπιμελείας κτησάμενος θεωρητικὰς γνώσεις, καὶ ὁ ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ καθηγητῆς τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας Ἰωάννης Α. Σοῦτσος. Ὁ πρῶτος ὅμως ἦν δυστυχῶς πρὸ καιροῦ κλινήρης καὶ παράλυτος, ἐξ ἀσθενείας, ἐξ ἧς καὶ μέχρι τέλους ἀπέθανεν, ὥστε μόνον τὸν δεύτερον ἐδυνάμην νὰ συστήσω ἐν πεποιθήσει.

Παρ' ἐλπίδα ὅμως ἀπήντησα ἀντίστασιν λίαν ἐπίμονον, ὥστε ἠναγκάσθην νὰ εἰπῶ τῇ Βασιλίσσει ὅτι διαβλέπω τὸν λόγον αὐτῆς, ὅτι δηλ. ἡ Α. Μ. ἤξεύρουσα τὸν κ. Σοῦτσον, Φαναριώτην, ὡς καὶ ἐμέ, θεωρεῖ οὐχὶ φρόνιμον νὰ περιέχῃ δύο Φαναριώτας τὸ Ὑπουργεῖον. Προσέθηκα ὅμως ὅτι ἐπειδὴ ἐν γένει μὲν τὰ οἰκονομικὰ εἰσὶ τὸ νεῦρον πάσης διοικήσεως, ἰδίως δ' ἐν ταῖς παρούσαις περιστάσεσι τὸ κυριώτερον ζήτημα ὃ ὤφειλε νὰ μᾶς ἀπασχολήσῃ ἦν τὸ τοῦ κανονισμοῦ τῶν Εὐρωπαϊκῶν χρεῶν, βάσις ὃν τῆς πίστεως καὶ εὐημερίας τῆς πατρίδος, προτείνω νὰ διορισθῇ μὲν ὁ κ. Ἰ. Σοῦτσος εἰς τὸ σπουδαῖον ἐκεῖνο ὑπουργεῖον, ἀντ' ἐμοῦ δὲ νὰ κληθῇ ἄλλος τις εἰς τὸ τῶν ἐξωτερικῶν, μὴ ἔχον τὰς αὐτὰς δυσχερείας, ἀφ' οὗ αἱ σχέσεις μετὰ τῶν Δυνάμεων εἶχον ἤδη ἐξομαλυνθῇ, οὐδ' ἀπαιτοῦν εἰς ἴσον βαθμὸν εἰδικὰς γνώσεις.

Ἄλλ' ἡ Βασίλισσα δὲν ἤθελεν οὐδὲ καὶ ν' ἀκούσῃ τοιαύτην πρότασιν, καὶ μοὶ εἶπεν πᾶν ἄλλο νὰ ἐπινοήσω.

Τότε ἀνταπήντησα εἰς τὴν Α. Μ. ὅτι ἀφ' οὗ οὕτως ἀδύνατον καθίσταται νὰ προταχθῇ τοῦ Ὑπουργείου τῶν Οἰκονομικῶν ἀνὴρ ἐπιστήμων, πρέπει καὶ νὰ ζητηθῇ μεταξὺ τῶν μὴ τοιούτων ἀνήρ τις νοήμων καὶ δραστήριος, ὅστις ἔστω καὶ ὑπ' ἄλλων χειραγω-

γούμενος νὰ ἐργασθῇ τελεσφόρως εἰς τε τὴν τῶν δανείων ὑπόθεσιν, καὶ ἐν γένει εἰς τὴν ἀναμόρφωσιν τῶν οἰκονομικῶν παρ' ἡμῖν, ἥς ἔνευ ἡ Ἑλλάς δὲν ἐδύνατο ν' ἀπαλλαγῇ τῆς διοικητικῆς καχε-
ξίας. Καὶ πρὸς τοῦτο πληρέστατα καὶ ἡ Βασίλισσα συμφωνοῦσα
ἐδιέταξε νὰ σκεφθῶ καὶ τῇ προτείνω ὅν τινα θεωρῶ ὡς τὸν ἱκα-
νωτέρον διὰ τὴν ὑπηρεσίαν ταύτην.

— Προκειμένου, ἀπήντησα τότε γελῶν, περὶ τοῦ ἱκανωτέρου με-
ταξὺ τῶν ἀνικάνων, δηλαδὴ μεταξὺ τῶν μὴ κεκτημένων τὰς ἀναγ-
καίας γνώσεις, τὸ στάδιον ἐστὶν εὐρὺ καὶ ἡ ἐκλογὴ ὁπωσοῦν αὐ-
θαίρετος. Ἐν τούτοις μοὶ ἐπῆλθεν εἰς τὸν νοῦν νέος τις ἐκ τῶν πο-
λιτευομένων, ὁ ἀρτίως ἐκλεχθεὶς πρόεδρος τῆς Βουλῆς Ἀλέξανδρος
Κουμουνδοῦρος, ὅστις ἐν τῷ Ἑλληνικῷ Πανεπιστημίῳ τὰ νομικὰ
σπουδάσας, καὶ τὸ δικηγορικὸν ἐπάγγελμα ἐν Καλάμαις μετερχό-
μενος, εἶχεν ἀναδειχθῇ ἐπ' ἐσχάτων Βουλευτῆς, διότι ἦν υἱὸς ἐπι-
σήμου οἰκογενείας τῆς Πελοποννήσου, τῆς ἐπὶ Τούρκων ἡγεμονευ-
ούσης τῆς Μάνης, εἶχε δ' ἀμέσως ἐκλεγῇ καὶ πρόεδρος τῆς Βου-
λῆς, καὶ δι' αὐτὸ τοῦτο καὶ διότι τότε ἔτι ἐπεκράτει τὸ ἔθος, λεί-
ψανον τῆς ἀρχαίας ἐθνικῆς κατατμήσεως, ἀνὰ πᾶσαν σύνοδον νὰ
χρηγῇται ἐναλλάξ ἡ προεδρεία εἰς Στερεοελλαδίτην, εἰς Πελο-
ποννήσιον καὶ εἰς Νησιώτην· τότε δ' ἦν ἡ σειρά τῆς Πελοποννή-
σου. Ἐν αὐτῷ εἶπον ὅτι ἀφ' ὅτου ἡ Βουλὴ συνεδριάζει παρετή-
ρητα πολλὴν ὀρθότητα νοῦ, ταχύτητα ἀντιλήψεως καὶ ἐπιδεξιό-
τητα, πρὸς δὲ τούτοις καὶ εὐθύτητα ἀρχῶν, ὥστε μοὶ ἐφαίνετο με-
ταξὺ τῶν ἐπιστημονικῆς θεωρίας στερουμένων ὁ Κουμουνδοῦρος εἰς
τῶν καταλληλοτέρων διὰ τὴν προκειμένην ἐκλογὴν.

Ἡ πρότασις αὕτη εἴλχυσε τὴν προσοχὴν τῆς Βασιλίσσης, καί,
μετὰ βραχείας σκέψεις, μοὶ ἔδωκε τὴν ἐντολὴν νὰ παρατηρήσω
κατὰ τὰς ἐπομένας ἡμέρας προσεκτικῶς τὸν ἄνδρα ὑπὸ τὴν προ-
κειμένην ἔποψιν, καὶ νὰ τῇ ἀναφέρω τὸ ἀποτέλεσμα.

Τοῦτο καὶ ἔπραξα, εἰς τὰς συνεδριάσεις τῆς Βουλῆς τὴν προσο-
χὴν μου ἐφιστῶν εἰς τὴν συμπεριφορὰν τοῦ προέδρου καὶ ἐσπεύδαζον
κατὰ τὸ ἐνὸν αὐτόν, καὶ τὸν τρόπον καθ' ὃν διηύθυνε τὰς συζητή-

σεις, καὶ ἰδιαιτέρως συνδιαλεγόμενος μετ' αὐτοῦ περὶ τῶν παρουσιαζομένων ὑποθέσεων· ὥστε μετὰ τρεῖς ἢ τέσσαρας ἡμέρας ἐδυνήθη ν' ἀναφέρω εἰς τὴν Βασίλισσαν ὅτι αἱ νέαι μου ἔρευναι ἐπεκύρωσαν καὶ ἐνίσχυσαν τὴν πρώτην μου γνώμην. Οὕτως ἀπεφασίσθη ὁριστικῶς τοῦ κ. Κουμουνδούρου ὁ διορισμός.

Τὴν ἐπιούσαν δέ, ὅτε πάντα ταῦτα διετέλουν τοῖς πᾶσιν ἄγνωστα, εἰς τὴν Βουλὴν εὗρον ἓνα τῶν ἀντιπολιτευομένων Βουλευτῶν, τὸν κ. Καλαμογδάρτην, ἀπὸ τοῦ βήματος αὐστηρῶς κατὰφερόμενον κατὰ τοῦ τότε ὑπουργοῦ τῶν Οἰκονομικῶν. Ἐν μέσῳ δὲ τῶν δραστηριωτέρων τοῦ ἐπιθέσεων, τῷ ἔνευσα νὰ διακόψῃ τὸν λόγον καὶ ἔλθῃ πρὸς ἐμέ. Ἐπειδὴ δ' ἐξηκολούθει, τῷ ἔνευσα καὶ ἐκ δευτέρου, καὶ τότε ἐκπληττόμενος ὅτι ὑπουργὸς οὕτω προσεφέρετο πρὸς ῥήτορα τῆς ἀντιπολιτεύσεως, οὐχ ἥττον κατῆλθε τοῦ βήματος, μὲ ἐπλησίασε, καθήμενον εἰς τὴν θέσιν τῶν ὑπουργῶν, ὑπ' αὐτὸ τὸ βῆμα σχεδόν, καὶ μ' ἠρώτησε διατὶ τὸν διακόπτω καὶ τί τὸν θέλω.

— Θέλω, τῷ εἶπον, ν' ἀφήσῃς τὴν ῥητορείαν σου καὶ νὰ ὑπάγῃς νὰ καθήσῃς εἰς τὴν θέσιν σου.

— Μὲ συγχωρεῖτε, Κύριε Ὑπουργέ, ἀπήντησε. Τὴν διαγωγὴν τοῦ ὑπουργοῦ τῶν Οἰκονομικῶν δὲν δυνάμεθα νὰ τὴν ἀνεχθῶμεν, καὶ καθήκον ἐστὶ καὶ δικαίωμα ἡμῶν τῶν ἀντιπολιτευομένων νὰ ἐξελέγχωμεν τὰ κακῶς ἔχοντα ἐν τῇ κυβερνήσει.

— Ἡξεύρω, τῷ εἶπον, καὶ τὰ καθήκοντα καὶ τὰ δικαιώματά σας. Ἀλλ' ὅσον ἀντιπολιτευόμενος καὶ ἂν ᾔσαι, ἂν ἔχῃς τινὰ ἐμπιστοσύνην εἰς ἐμέ καὶ πεποίθησιν εἰς τοὺς λόγους μου, ἄφες τὸν λόγον σου ὅπου τὸν διέκοψας, καὶ ἐπίστρεψον εἰς τὴν θέσιν σου.

Τὴν κεφαλὴν κινῶν, καὶ ἐπαναλαμβάνων ὅτι δὲν μ' ἐννοεῖ, ἔπραξεν ὅμως ὁ κ. Καλαμογδάρτης ὡς ἀπήτησα παρ' αὐτοῦ καὶ ἐδήλωσεν εἰς τὸν πρόεδρον ὅτι παραιτεῖται τοῦ λόγου.

Τὴν δ' ἐπαύριον 2 Ἰουλίου, εἰς τὴν συνεδρίαν, ἦλθε πάλιν πρὸς με ὁ αὐτὸς Βουλευτὴς καὶ μοι εἶπεν ὅτι ἂν χθὲς ἐσίγησεν εἰς τὴν προτροπὴν μου χωρὶς νὰ τὴν ἐννοήσῃ, σήμερον ὅμως θέλει ἐξακολουθήσῃ τὴν ὁμιλίαν του.

— Σοὶ ἐπαναλαμβάνω, τῷ εἶπον, νὰ ὑπάγῃς νὰ καθήσῃς εἰς τὴν θέσιν σου.

— Ἀλλά, Κύριε ὑπουργέ, σὰς συμφέρει τοῦτο, μοὶ ἀπήντησεν. Ἐγὼ ὅμως ἀνήκω εἰς τὴν ἀντιπολίτευσιν.

— Κύριε Καλαμογδάρτη, τῷ ἀνταπήντησα, οὕτω μὲ γνωρίζεις; Σοὶ ἐπαναλαμβάνω ν' ἀφήσῃς τὸν λόγον καὶ νὰ μείνῃς σιωπῶν εἰς τὴν θέσιν σου.

Καὶ τότε δὲ πάλιν ὑπήκουσεν ἐν ἀπορίᾳ αὐθις σείων τὴν κεφαλὴν, διότι εἶχε τὴν πεποίθησιν ὅτι, εἰ καὶ εἰς ἀντίθετον ἀνῆκον στρατόπεδον, εἰς οὐδὲν μὴ ἐντιμον ἢ ἀνοίκειον ἤθελον τὸν προτρέψει.

Μόλις δ' εἶχε πρό τινων λεπτῶν μακρυνθῇ ἀπ' ἐμοῦ, καὶ εἰς τὴν αἴθουσαν τῆς Βουλῆς εἰσῆλθεν ὁ ὑπουργὸς τῶν Ναυτικῶν κ. Μιασύλης, καὶ ἀναβὰς εἰς τὸ βῆμα, εἶπεν ὅτι, ἀσθενοῦντος, ἦ, δὲν ἐνθυμοῦμαι, κωλυσμένον τοῦ προέδρου κ. Βούλγαρη, παρηγγέλθη νὰ ἀναγνώσῃ τὸ Βασιλικὸν διάταγμα ὃ εἶχεν ἀνὰ χειρας, ἐλέγετο δὲ ἐν αὐτῷ ὅτι, παραιτηθέντος τοῦ κ. Κοντοσταύλου, ὑπουργὸς τῶν Οἰκονομικῶν διωρίσθη ὁ κ. Κουμουνδοῦρος.

Τότε δ' ἐπανῆλθε πρὸς ἐμὲ ὁ κ. Καλαμογδάρτης, καὶ σφίγγας μετὴν χεῖρα, μοὶ εἶπεν ὅτι τώρα μ' ἐννοεῖ καὶ μοὶ ἐξέφρασε βαθεῖαν εὐγνωμοσύνην.

Ὅτε δέ, ἀμέσως μετὰ τὴν ὀρκοδοσίαν του, ἦλθεν ὁ κ. Κουμουνδοῦρος εἰς ἐπίσκεψίν μου, τῷ εἶπον ὅτι τὴν ἐκλογὴν του εἰς ἐμὲ ὀφείλει, ὡς δύναται νὰ πληροφορηθῇ παρ' αὐτῆς τῆς Βασιλίσσης, ἀλλ' ὅτι μόνον ἀφ' οὗ ἐτέρα μου πρότασις ὑπὲρ ἀνδρὸς ἐπιστήμονος ὀριστικῶς ἀπερρίφθη, τότε ἐπρότεινα αὐτόν, διότι τῷ ἀνεγνώριζον πλεονεκτήματα ὧν ἐστερεῖτο ὁ προκάτοχός του. Ἐπομένως προσέθηκα ὅτι ἔχω τὸ δικαίωμα τοῦ νὰ τὸν προτρέψω καὶ νὰ ἐλπίσω ὅτι δὲν θέλει παρалаίψει νὰ πράξῃ πᾶν τὸ ἐφ' ἑαυτῷ ἵνα δειχθῇ ἄξιός τῆς θέσεως εἰς ἣν ἀνεβιβάσθη. Τῷ ὑπέδειξα δ' ὅτι πλὴν τῆς τῶν δανείων ρυθμίσεως, ἡ πρώτη ἀνάγκη πρὸς τὴν οἰκονομικὴν ἀναμόρφωσιν τῆς Ἑλλάδος ἦν ἡ τῆς μεταρρύθμισεως τοῦ φορολογικοῦ συστήματος, δι' ἣν, πρὸς συμπλήρωσιν τῆς ἐπαρχιακῆς πεί-

ρας του, ὀρθῶς ἤθελε πράξει νὰ ἐπικαλεσθῇ καὶ τὰς θεωρητικὰς γνώσεις τοῦ παρ' ἐμοῦ πρώτου προταθέντος, καὶ ἱκανοῦ ἵνα χειραγωγῇ αὐτὸν κ. Σούτσου.

Ὁ κ. Κουμουνδοῦρος οὐδὲ στιγμὴν ἐδίστασε, καὶ μὲ παρεκάλεσε νὰ εἰδοποιήσω τὸν καθηγητὴν Κον Σοῦτσον νὰ ἔλθῃ τὴν ἐπαύριον εἰς τὰς 2 μ. μ. εἰς τὸ ὑπουργεῖον τῶν ἐξωτερικῶν, ὅπου παρόντος καὶ ἐμοῦ ἐπὶ τρεῖς ὥρας συνεζητήθη καὶ ἐμελετήθη τὸ σπουδαῖον τοῦτο ἀντικείμενον, καὶ μετὰ θαυμασμοῦ ἐβλεπον τὴν ἀγχίνοιαν καὶ ἐτοιμότητα μεθ' ἧς ὁ νέος συνάδελφός μου ἀντελαμβάνετο τῶν ἀναπτύξεων τοῦ κ. Σούτσου, καὶ πόσον τὰ πρόσφορα ἀντιπαρετήρει, τὰς καταλλήλους διασαφήσεις ζητῶν.

Ἀφ' οὗ δὲ καὶ τὴν ἐπιούσαν ἐπανελήφθη ἡ τρίωρος πάλιν συνέντευξις, ὁ κ. Κουμουνδοῦρος εἶχε πληρέστατα κατανοήσει καὶ χωνεύσει τὸ ἀντικείμενον ὃ ἔκτοτε παρεδέξατο ὡς βάσιν τοῦ οἰκονομικοῦ του συστήματος, ἐξ ἐξωτερικῶν ὅμως περιστάσεων καὶ ἀντιδράσεων κωλυθεὶς νὰ ἐφαρμόσῃ αὐτὸ ὅσον ταχέως καὶ ἐντελῶς ἐπεθύμει.

11.

Νέαι ἐκλογαί.

Καὶ ἡ τότε μὲν σύνοδος τῶν Βουλῶν ἦν ἑκτακτος. Πρὸ τῆς ἀναχωρήσεως δὲ τοῦ Βασιλέως ἀπεφασίσθη ἡ τακτικὴ (δηλ. ἡ πρώτη τῆς Ε' περιόδου) νὰ συγκληθῇ διὰ τὴν 30 Ὀκτωβρίου, ἀνεβλήθη δὲ μετέπειτα, διὰ τὴν μὴ ἔγκαιρον ἐπιστροφὴν τοῦ Βασιλέως, ἐπανελθόντος μόνον μετὰ τὰ μέσα τοῦ Νοεμβρίου, εἰς τὴν 7 Δεκεμβρίου. Γνωρίζων ὁ ἐγὼ πῶς αἱ ἐκλογαὶ παρ' ἡμῖν ἐξετελοῦντο, ἐθεώρησα καθήκον νὰ πράξω τὸ ἐπ' ἐμοὶ πρὸς διόρθωσιν τοῦ σπουδαίου τούτου ὡς πρὸς αὐτὰς ἐλαττώματος, τοῦ ὀλεθρίου ἐξασκοῦντος ἐπιρροὴν ἐπὶ τῆς κυβερνήσεως καὶ ἐπὶ τῆς κοινωνίας. Τούτου ἕνεκα, πρὸ τῆς ἀναχωρήσεως τοῦ Βασιλέως ἐπεκαλέσθην μίαν ἡμέ-

τὴν προσοχὴν τῆς Α. Μ. ἐπίσης καὶ τὴν τῆς Βασιλίσσης ἐπὶ τοῦ μεγάλου τούτου ζητήματος, καὶ διίσχυρίσθην ὅτι τὸ συμφέρον καὶ τοῦ ἔθνους καὶ τοῦ θρόνου ἀπαιτεῖ ν' ἀποστῇ ἢ τε Α. Μ. καὶ Κυβέρνησις Του ἐντελῶς ἀπὸ πάσης ἐπεμβάσεως εἰς τὰς ἐκλογάς.

— Βίαν, μοὶ εἶπεν ὁ Βασιλεὺς, καὶ παράνομον ἐνέργειαν, ἐννοεῖται ὅτι ἐντελῶς ἀποκρούω· ἀλλὰ φρονῶ ὅτι δὲν ὑπερπηδῶ τὰ δικαιώματά μου, οὐδ' ἡ κυβέρνησις τὰ ἐαυτῆς, ἂν ἀποδείξωμεν, ὡς οἱ ἄλλοι, τίνα καὶ ἡμεῖς φρονοῦμεν καταλληλότετον ἵνα ἐκλεχθῇ.

— Οἱ ἄλλοι, ἀπήντησα, οὓς ἀναφέρει ἡ Ὑ. Μ. εἰςὶ κομματάρχαι, ἡ δὲ Ὑ. Μ. ἴσταται ὑπεράνω πάντων τῶν κομμάτων, οὐδὲ δύναται νὰ ἡττηθῇ, ὡς ἐκεῖνοι, ὅταν ἀποτυγχάνωσι.

— Καὶ τί λοιπόν ; παρενέβη ὀρμητικῶς ἡ Βασίλισσα, θέλετε νὰ βλέπωμεν ἀδιαφόρως τοὺς κακοὺς, τοὺς καταχραστάς, τοὺς ἀναξίους ἐκλεγομένους ; καὶ δὲν πρέπει νὰ ὁδηγῶμεν καὶ νὰ φωτίζωμεν τὸν λαόν ;

— Καὶ πιστεύετε, Μεγαλειοτάτη, ἐτόλμησα ν' ἀπαντήσω, ὅτι εἴσθε εἰς θέσιν νὰ διακρίνητε μεταξὺ τῶν ὑπηκόων σας τοὺς καλοὺς ἐκ τῶν κακῶν ; Μὴ μοὶ τὸ προσάψητε ὡς αὐθάδειαν ἂν σᾶς εἰπῶ ὅτι τοῦτο δύνασθε ἥκιστα παντὸς ἄλλου, διότι εἰς τὴν αὐλὴν οἱ ἄνθρωποι προσέρχονται τὸ πλεῖστον ὑπὸ προσωπίδα, καὶ πολλάκις οἱ κρείττονες φαινόμενοι εἰσὶν οἱ δεξιώτερον κολακεύοντες, οὕτως ὥστε νὰ σᾶς ἀπατῶσι, καὶ νὰ τοὺς ἐκλαμβάνητε ὡς εἰλικρινεῖς. Διατί νὰ ἐπιφορτίζησθε εὐθύνην ἣτις δὲν σᾶς ἀνήκει ; Διατί νὰ χορηγῇτε τὸ δικαίωμα εἰς δυσμενεῖς μεμψιμοιρίας, εἰς Βασιλικὴν ἀποδιδόντων ἐπέμβασιν εἴ τι κρίνουσιν ὡς κακὸν καὶ ἐπιβλαβές.

• Ὁ Βασιλεὺς ἐφαίνετο συνωφρυνόμενος καὶ βαθέως σκεπτόμενος.

— Δίκαιον ἔχετε ἴσως, εἶπε τέλος, ὅτι ἡ Αὐλὴ δὲν πρέπει νὰ ἐπεμβάινῃ, καὶ θέλω παραγγεῖλει τοῖς Αὐλικοῖς ν' ἀπέχωσι πάσης ἀναμίξεως. Ἀλλὰ δὲν δύναται τὸ αὐτὸ ν' ἀπαιτηθῇ καὶ παρὰ τῆς Κυβερνήσεως. Ἐκείνη ἔχει χαρακτῆρά κομματάρχου, καὶ ἐπομένως τὸ δικαίωμα νὰ καταδείξῃ τοῖς φίλοις τὸν ἐαυτῆς ὑποψήφιον.

— Καὶ νὰ τὸν ἐπιβάλη; ἠρώτησα ἐγώ.

— Τοῦτο ὄχι, ἀπεκρίθη ὁ Βασιλεὺς.

— Τότε, Μεγαλειότατε, εἶπον, ἀπαγορεύσατε αὐστηρῶς εἰς τὸ ὑπουργεῖόν σας, ἐὰν θέσῃ ὑποψηφίους, ὅπερ ἤδη καθ' ἑαυτὸ ἐστὶ σχεδὸν ἐπεμβασίς, τοῦλάχιστον ν' ἀποστῇ οἰασομένη χρησεως τῆς ἡν κέκτηται ὑλικῆς ἐξουσίας καὶ δυνάμεως ἵνα τοὺς ἐπιβάλη, διότι ἄλλως ἐστὶ μᾶλλον ἢ πιθανὸν ὅτι καὶ αὐτὴν τὴν βίαν θὰ μεταχειρισθῇ ὡς πάντοτε, καίτοι, ὡς πάντοτε, τὸ ἐναντίον διίσχυρίζομενον, καὶ θὰ ἐξεγείρῃ τὴν ἀγανάκτησιν τοῦ λαοῦ, ἢ ἔστω καὶ ἐνὸς μέρους αὐτοῦ, τῆς ἀποτυχούσης μερίδος, κορυφουμένην μέχρι τοῦ θρόνου. Ἐχετε δὲ καὶ τινὰ ἐγγύησιν ὅτι ὡς ὑποψήφιοι θὰ τεθῶσι πάντες οἱ τὰ ἄριστα τῇ πατρίδι ἐγγυώμενοι, καὶ οὐχὶ οἱ ὑποσχόμενοι εἰς τοὺς μὲν ἢ τοὺς δὲ τῶν ὑπουργῶν τυφλὴν ὑποστήριξιν, ἧς τίς κωλύει νὰ γίνῃ ποτὲ χρήσις, ἂν ἤθελον αἱ σχέσεις μεταβληθῇ, καὶ κατ' αὐτῆς τῆς Βασιλείας; Ὁ λαὸς ἔχει τὸ δικαίωμα τοῦ ἐκλέγειν ἐλευθέρως τοὺς ἀντιπροσώπους του. Ἀφετε αὐτῷ τὴν πλήρη εὐθύνην τῆς ἐκλογῆς, καὶ ὅς ἔχῃ αὐτὸν μόνον νὰ αἰτιᾶται ἂν οἱ ἐκλεκτοὶ του δὲν ἀνταπεκρίνοντο μέχρι τέλους πολὺ εἰς τὰς προσδοκίας του. Ἐπειτα, προσέθηκα, ἀπὸ τσοῦτων ἐτῶν ἐφαρμοζομένου τοῦ συστήματος τῆς ὑπουργικῆς ἐπεμβάσεως, ἐδρέψατε ποτὲ οὐς προσεδοκᾶτε ἀγαθοὺς ἀπ' αὐτοῦ καρπούς; Εἶδετε τοὺς ἀρίστους ἐρχομένους εἰς τὴν Βουλὴν, καὶ μειωθείσας τὰς ῥαδιουργίας τῆς φιλαρχίας; Καὶ περὶ τῶν ὑπουργῶν σας αὐτῶν, περὶ ἡμῶν, ἤξεύρετε, ἢ ἠμπορεῖτε νὰ μάθητε, ἂν δὲν μείνωσιν αἱ ἐκλογαὶ πραγματικῶς ἐλεύθεραι, κατὰ πόσον εἴμεθα δημοτικοί, ἂν διατηρῶν ἡμᾶς εἰς τὴν ἐξουσίαν δὲν δυσαρεστῇτε τὴν ἐθνικὴν πλειονοψηφίαν, ἢ ἄλλως τε ἐντελῶς ἀδυνατεῖτε νὰ γνωρίσητε ἄνευ ἐκλογῶν εἰλικρινῶς ἐλευθέρων, καὶ δεδολιευμένην πάντοτε διαβλέπετε διὰ τῶν ἐπιβαλλομένων ὑπὸ τοῦ ὑπουργείου! Ἐξεύρετε τί ἡμεῖς θέλομεν, ὄχι τί θέλει τὸ ἔθνος.

Καὶ ἄλλα πολλὰ εἶπον ἐπιχειρήματα πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν, καὶ τσιαύτη ἦν ἡ πεποίθησίς μου, ὥστε καὶ εἰς παρακλήσεις προέ-

βην. Τέλος ἐπείσθησαν οἱ Βασιλεῖς, καὶ μοὶ ὑπεσχέθησαν ὅτι οὐ μόνον οἱ ἴδιοι καὶ ἐν γένει ἡ Αὐλὴ θέλουσιν ἀπόσχει πάσης εἰς τὰς ἐκλογὰς ἀναμίξεως, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ ὑπουργεῖον θέλουσιν ἀπαγορεύσει καὶ πᾶσαν ὑλικὴν ἐπέμβασιν.

Καὶ ἐχάρην μὲν διὰ τοῦτο μεγάλως, θεωρήσας αὐτὸ ὡς ἀληθῆ ῥοπὴν τῶν δημοσίων πραγμάτων καὶ τροπὴν τῆς βασιλικῆς πορείας ἐπὶ τὰ κρείττω. Ἀλλὰ γνωρίζων τὰ πρόσωπα καὶ τὰ πράγματα, ἐπέμεινα εἰπὼν ὅτι ἡ βασιλικὴ αὕτη ἀπόφασις δὲν ἤρκει οὐδὲ αὕτῃ ἀκόμη καὶ ὅτι ἡ ἐφαρμογὴ αὐτῆς ἔσται τὸ δυσχερέστερον, διότι πέπεισμαι ὅτι ἐν λόγοις μὲν ὁ Βασιλεὺς θ' ἀπαιτήσῃ πᾶσαν εὐπείθειαν εἰς τὰς διαταγὰς του, τὰ ἔργα ὅμως προφανῶς ἢ μυστικῶς ὀλίγον θ' ἀνταποκρίνονται εἰς τοὺς λόγους. Προέτρεψα ἐπομένως καὶ παρεκάλεσα νὰ συγκαλέσῃ ὁ Βασιλεὺς ὁλόκληρον τὸ ὑπουργικὸν Συμβούλιον παρ' ἑαυτῷ, καὶ προεδρεύσας αὐτοῦ, ν' ἀπαιτήσῃ ἐντόνως, καὶ ὡς ἀδιάσειστον θέλησίν του, τὴν ἀπὸ πάσης ἐπεμβάσεως ἀποχὴν, καὶ τὴν ἐκδοσιν ῥητῶν καὶ αὐστηρῶν διαταγῶν πρὸς πάσας τὰς ἀρχὰς ἵνα ἀπόσχωσι καὶ αὗται ὑπ' εὐθύνην των.

Τῷ ὄντι δὲ τὴν ἐπαύριον συνεκλήθημεν οἱ ὑπουργοὶ πάντες εἰς τ' ἀνάκτορα, καὶ ὁ Βασιλεὺς προκαθεσθὲς μετὰ βραχὺ προίμιον διέταξε τὴν οὐδὲ κατ' ἐλάχιστον ἐπέμβασιν τῆς κυβερνήσεως εἰς τὰς ἐκλογὰς.

— Βεβαίως, Μεγαλειότατε, εἶπεν ὁ κ. πρωθυπουργὸς τρίβων τὰς χεῖράς του ὡς συνείθιζε, καὶ ὑπόδρα τοξεύων τὸ ὀξὺ βλέμμα του, θὰ ἐκτελεσθῶσιν αἱ διαταγαὶ τῆς Υ. Μ. Ποτὲ δὲν εἵχομεν τὸν σκοπὸν νὰ ἐπεμβῶμεν, οὐδ' ἐπενέβημεν ποτὲ εἰς τὰς ἐκλογὰς.

Τότε καὶ ἐγὼ ἠτένισα τὸν Βασιλέα, ὅστις ἐννοήσας τὸ βλέμμα μου, ἐπανέλαβεν εἰπὼν μετὰ σοβαρᾶς ἐπιμονῆς, ὅτι οὐ μόνον νὰ μὴ ἐπεμβῶσιν ὅπως ὅποτε ἐπιθυμεῖ, ἀλλὰ καὶ δι' ἐγκυκλίων νὰ ἐξηγήσωσιν εἰς πάντας τοὺς ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ὑπαλλήλους παντὸς κλάδου, ὅτι αὐστηρὰ θέλησις καὶ τῆς κυβερνήσεως καὶ τοῦ Βασιλέως ἐστὶν ἡ θρησκευτικὴ ἀποχὴ ἀπὸ πάσης ἀναμίξεως εἰς τὰς ἐκλογὰς, πλὴν τῆς τηρήσεως τῆς τάξεως.

Ὅτε δ' ἐξήλθομεν τῆς βασιλικῆς αἰθούσης, ὁ κ. πρωθυπουργὸς μᾶς ἐξέφραζε τὴν ἐκπληξίν του, λέγων ὅτι δὲν ἐνόει πῶς εἰς τὴν Α. Μ. ἐπῆλθεν ἡ ἰδέα ἣν μᾶς ἐξέφρασεν, ἀφ' οὗ βέβαιον ἦτον ὅτι τὸ ὑπουργεῖον οὐδεμίαν πρόθεσιν ἐπεμβάσεως εἶχε.

— Τόσον τὸ καλῆτερον, εἶπον ἐγώ, ὅτι ἤδη γνωρίζομεν καὶ τὴν πρόθεσιν τοῦ Βασιλέως συμφωνοῦσαν μετὰ τῆς ἡμετέρας.

Ἀλλὰ τὴν ἐπαύριον τὸ ἐσπέρας ἔλαβον ἀφορμὴν νὰ γνωρίσω ὅτι ὁ κ. Βούλγαρης, ὅστις διεκρίνετο ἐπὶ ὀξυδερκεῖα, ἐνόει ἡ καὶ ὑπώπτευε περισσότερον ἀφ' ὅ,τι μᾶς ἔλεγε, πόθεν προέκυψε τοῦ Βασιλέως ἡ πρὸς τὸ ὑπουργεῖον ῥητὴ ἐντολή.

Τὸ ὑπουργικὸν συμβούλιον συνήρχετο τότε, τὸ ἐσπέρας, παρὰ τῷ πρωθυπουργῷ, κατοικοῦντι κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ ἀρχιεπισκόπου Μισαήλ Ἀποστολίδου ἐπὶ τῆς πλατείας τοῦ Πανεπιστημίου. Ἐκεῖ ἐπορεύθην καὶ τὴν ἐσπέραν ἐκείνην, καὶ ἤμην ὁ πρῶτος ἀφίχθεις, ὡς σχεδὸν πάντοτε μοὶ συνέβαινε, διότι δι' ὅλου μου τοῦ βίου ἐθεώρησα πάντοτε τὴν ἀκρίβειαν τῆς ὥρας εἰς τὰς συνεντεύξεις ὡς καθῆκον κοινωνικόν.

Ἡ κλίμαξ, κατὰ τὸ τότε εἰωθός, ἦν ἀφώτιστος· κατὰ τὴν κεφαλὴν δὲ αὐτῆς, ἀπέναντι μὲν ἦν ἡ θύρα τῆς αἰθούσης, ὅπου συνηρχόμεθα, δεξιῶς δὲ ἄλλη μικροτέρα, ἄγουσα εἰς τὸν κοιτῶνα τοῦ κ. Βούλγαρη. Μέχρις αὐτῆς εἶχον φθάσει, ὅτε ἤκουσά τινα ἐν τῷ δωματίῳ μεγαλοφώνως ἀναγινώσκοντα, καὶ ἐν ἄλλοις ἤκουσα αὐτὸ τὸ ὄνομά μου, συνοδευόμενον ὑπὸ προπηλακισμῶν ὡς Φαναριώτου κτλ. καὶ ἀνεγνώρισα συγχρόνως καὶ τὴν φωνήν, ὡς τὴν τοῦ Σακελλαριάδου, δημοσιογράφου τινὸς ἀκολάστου καὶ ὑβριστοῦ, ἐκδίδοντος τότε, προστασία, ὡς ἠγνόουν καὶ ταύτην τὴν στιγμὴν ἐμάνθανον, τοῦ κ. πρωθυπουργοῦ, τὴν «Συνταγματικὴν», ἀληθῶς ῥυπαρογραφίαν. Τὸ δ' εἰς ἐπήκοον τοῦ κ. συναδέλφου μου καὶ προέδρου τοῦ ὑπουργείου ἀναγινωσκόμενον ἦν λίβελλος κατ' ἐμοῦ, διότι, ὡς ἦν πεπεισμένος ὁ κ. Βούλγαρης, εἶχον προτρέψει τὸν Βασιλέα εἰς τὸ μέτρον ἐκεῖνο τὸ περὶ τῶν ἐκλογῶν.

Τὴν θέσιν μου ἠσθάνθην τὴν στιγμὴν ἐκείνην οὐκ ὀλίγον δύσκο-

λον, ἂν ὁ κ. πρωθυπουργὸς ἀνεκάλυπτεν ὅτι ἤκουσα ὅ,τι ἐτεχνάζετο κατ' ἐμοῦ. Διὰ τοῦτο κατέβην πάλιν ἀψοφητὶ ὅλην τὴν κλίμακα, καὶ ἤρχισα ἐκ δευτέρου νὰ τὴν ἀναβαίνω ἰσχυρῶς κροτῶν διὰ τῶν ποδῶν. Καὶ τῷ ὄντι, ὡς προέβλεπον, ἡ φωνὴ ἐσίγησε διὰ μιᾶς, καὶ ἀφ' οὗ εἰσῆλθον εἰς τὴν αἴθουσαν τῶν συνεδριάσεων, μετ' ὀλίγον προσῆλθε διὰ τῆς πλαγίας θύρας καὶ ὁ πρωθυπουργὸς καὶ περιχαρὴς μὲ ὑπεδέχθη, ἐν ᾧ συγχρόνως ἤκουόν τινα (τὸν Σακελλαριάδην) τὴν κλίμακα καταβαίνοντα.

Κατὰ πᾶσαν τὴν ἐσπέραν ἐκείνην οὐδεμίᾳ ὑπόνοια ἐδόθη ὅτι εἰχον ἀκούσει τι τῶν ἀναγνωσθέντων· τὴν δ' ἐπαύριον ἡ «Συνταγματικὴ» ἐδημοσίευσεν ἄρθρον ὑβριστικόν. Τοῦτο δὲ λαβὼν μετ' ἐμοῦ ὅτε ἐπῆγον εἰς τ' Ἀνάκτορα, ἔδειξα αὐτὸ εἰς τοὺς Βασιλεῖς καὶ τοῖς διηγήθη γελῶν τὴν σκηνὴν τῆς προτεραιίας, ἥτις καὶ προαπεδείκνυε πόσον δίκαιον εἶχον εἰς τὴν περὶ ἐπεμβάσεως γνώμην μου.

Ἡ Βασίλισσα ὠργίσθη μεγάλως, καὶ ἤθελεν, ἅμα ἔβλεπε τὸν κ. Βούλγαρην, αὐστηρὰς ἐπιπλήξεις νὰ τῷ ἀποτείνῃ· ἀλλὰ τὴν παρεκάλεσα νὰ μὴ τὸ πράξῃ, οὐδὲ ν' ἀποδείξῃ ὅτι γνωρίζει τι περὶ τῆς ὑποθέσεως, ἵνα μὴ ἐπέλθῃ ματαίως διχόνοια καὶ σχίσμα ἐν τῷ ὑπουργείῳ. Οὕτω καὶ ἔγεινε, καὶ οὐδέποτε ἔμαθεν ὁ κ. Βούλγαρης ὅτι ἐγνώριζον τὴν συνεργασίαν του μετὰ τοῦ Σακελλαριάδου.

Ἄλλ' αἱ ἡμέραι παρήρχοντο, αἱ ἐκλογαὶ ἐπλησίαζον, καὶ αἱ ὑπὸ τοῦ Βασιλέως ἀπαιτηθεῖσαι ἐγκύκλιοι πάντοτε δὲν ἐξεδίδοντο, εἰ καὶ ἐγώ, ἀνὰ πᾶσαν ἐσπέραν σχεδὸν, εἰς τὸ ὑπουργικὸν συμβούλιον, ἀνεπόλουν καὶ ἀπῆτουν αὐτάς, ὡς ἐκτέλεσιν καθήκοντος ἐπιβληθέντος ἡμῖν ὑπὸ τοῦ Βασιλέως. Ὁ πρῶτος ἐκδοὺς τὴν ἑαυτοῦ ἦν ὁ ὑπουργὸς τῶν Στρατιωτικῶν, συνταγματάρχης Σμολένσκης, ἀνὴρ ἄδολος καὶ εἰς τὴν ὑπηρεσίαν ἀφωσιωμένος. Μετ' αὐτὸν ἐπῆλθεν ὁ τῆς Ἐκπαιδεύσεως κ. Χριστόπουλος, ὅστις συνετάττετο μετὰ τῶν ἀρχῶν μου. Παρηκολούθησεν ἔπειτα ὁ τῶν Οἰκονομικῶν κ. Κουμουνδοῦρος. Ἄλλ' ὁ τῆς Δικαιοσύνης, οὗ οἱ ὑπάλληλοι ἰσχυρὰν ἐξήσκουν ἐπιρροὴν ἐπὶ τῶν ἐκλογῶν, μοὶ ἀπῆντα πάντοτε δι' ὑπεκφυγῶν. Ἦν δ' οὗτος ὁ κ. Σκαλιστήρης, εἰσαγγελεὺς δευτε-

ρευούσης ἀξίας, ὀφείλων τῷ κ. Βούλγαρη τὴν ἀναδίβασίν του εἰς βαθμὸν ὑπουργοῦ, καὶ ἐξ εὐγνωμοσύνης καὶ ἐλλείψεως πρωτοβουλίας παρ' αὐτοῦ λαμβάνων πᾶσαν ὥσιν καὶ πᾶσαν διεύθυνσιν. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς, κατ' ἐπανειλημμένην βασιλικὴν ἀπαίτησιν, ἦν καὶ αὐθις προῦκάλεσα, ἐξέδωκε τέλος καὶ μᾶς ἀνέγνω τὴν ἐγκύκλιόν του, οὐχὶ μὲν λίαν ἔντονον, ἀλλ' ὅμως ἐπαρκῆ.

Ἔμενε τέλος ὁ πρωθυπουργός, ὅστις ἀνέβαλλε πάντοτε ὑπὸ διαφοροῦς προφάσεις. Ἀλλὰ καὶ ἐκεῖνος τέλος, εἰς τὴν ἐπιμονὴν μου ἐνδούς καὶ εἰς τὰς ῥητάς Βασιλικὰς διαταγὰς, καὶ μὴ φρονῶν συμφέρον νὰ ἐλεγχθῇ ὡς ἐπεμβάσεις διανοούμενος, ἐξέδωκε τέλος ἐπίσης τὴν ἐγκύκλιόν του, τὴν πασῶν σπουδαιοτάτην, διότι πρὸς τὰς διοικητικὰς ἀρχὰς ἀπηυθύνετο, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ τὴν πασῶν χλιαρωτάτην, ὡς συνετάχθη.

Ἐχρησίμευσε δὲ καὶ τοιαύτη ὡς ἦτον· διότι πλεῖστοι τῶν διοικητῶν, συναισθανόμενοι ὅτι τὸ ἠθικὸν αὐτῶν καθῆκον ἦν νὰ σέβωνται ἐν ταῖς ἐκλογαῖς τὴν θέλησιν τοῦ λαοῦ, καὶ οὐδὲν ἴδιον συμφέρον ἔχοντες διὰ τὸ ἐναντίον, ἐδύναντο ἐπ' αὐτῆς στηριζόμενοι ν' ἀντιτάττωνται εἰς πλαγίας εἰσηγήσεις καὶ ἀπαιτήσεις παραβάσεως τῶν οὕτως ἐπισήμως αὐτοῖς διαταχθέντων.

Εἰς ἀπόδειξιν δ' ὅτι ὁ κ. Πρωθυπουργός θέν ἐπείθετο ν' ἀποστῇ ἐντελῶς τοῦ συστήματος εἰς ὃ εἶχε πολιτικῶς ἀνατραφῇ, ἀναφέρω ὅτι προκειμένου περὶ τῆς ἐκλογῆς Ἀνδρου, ὅτε ὁ ἐκεῖ διοικητὴς ἔγραφεν ὅτι ὁ ἔχων τὴν μεγίστην πιθανότητα ἐπιτυχίας ἦν ὁ κ. Καίρης, ὁ κ. Βούλγαρης, εὐνοῶν μᾶλλον τὸν ἐξάδελφον τοῦ ὑποψηφίου, Καίρην ἐπίσης καλούμενον, ἐπεθύμει νὰ γίνῃ τις πλαγία ἐνέργεια ὑπὲρ αὐτοῦ· ὅτε δ' ἐγὼ ἀντιπαρετήρουν ὅτι ἡμεῖς ὀφείλομεν καὶ ὑπεσχέθημεν ν' ἀπέχωμεν πάσης πλαγίας ἐνεργείας, ἀπεκρίνετο ὁ κ. Βούλγαρης, τρίβων ὡς συνήθως τὰς χεῖρας, «ὅτι καλὸς εἶναι ὁ κ. Καίρης» (ὁ ἐδικός του), ὥστε ἠναγκάσθην νὰ τῷ εἰπῶ, ὅτι καλὸς εἶναι ἀναμφιβόλως δι' ἡμᾶς, διὰ τοὺς ἐκλογεῖς ὅμως φαίνεται ὅτι καλῆτερος εἶναι ὁ ἐξάδελφος. Οὐχ ἥττον ἰδιαιτέρας σχέσεις ἔχων μετὰ τοῦ ῥηθέντος διοικητοῦ, κατώρθωσε δι'

ἰδιωτικῶν ἐπιστολῶν καὶ διὰ πλαγίων μέσων τὴν ὑπερίσχυσιν τοῦ ἐξαδέλφου ὃν ἐπροτίμα, ὅπερ ἦν βεβαίως ἐπέμβασις παρὰ τὸ ἡμέτερον πρόγραμμά, ἀλλὰ σχεδὸν ἡ μόνη κατὰ πάσας τὰς ἐκλογάς.

Ἐξ ἐναντίας δ' ὁ Νομάρχης Λακωνίας κ. Δημ. Χαραλάμπης, ἀνὴρ χαρακτῆρος ἀνεξαρτήτου, λαβὼν ἰδιαιτέρας ἐπιστολάς τοῦ κ. πρωθυπουργοῦ ὑπὲρ τινος ὑποψηφίου ἐν τῷ νομῷ του, τὸν εἰδοποίησεν ὅτι οὗτος δὲν εἶχε πιθανότητας ἐκλογῆς, διότι ὁ ἀντίπαλος αὐτοῦ ἐξασκεῖ ἀνωτέραν ἐπιρροήν. Ἐπιμένοντος ὅμως τοῦ κ. ὑπουργοῦ, ὁ κ. Νομάρχης ἀπήντησεν ὅτι οὐδὲν δύναται νὰ ἐνεργήσῃ χωρὶς νὰ προσκρούσῃ εἰς τὰ καθήκοντα τῆς ἀμεροληψίας, ἃ καὶ ἡ ὑπουργικὴ ἐγκύκλιος τῷ ἐπιβάλλει· ἐπειδὴ δ' ἐπεπλήχθη ὑπὸ τοῦ ὑπουργοῦ, καὶ λόγος ἐγένετο ὡς καὶ περὶ ἀντικαταστάσεως αὐτοῦ, ἦλθεν ὁ ἴδιος εἰς Ἀθήνας νὰ προσφέρῃ τὴν παραίτησίν του, καὶ παρουσιάσθῃ εἰς τὴν Βασίλισσαν, ἣτις ἐνέκρινε τὴν διαγωγὴν του καὶ τὸν διετήρησε πρὸς οὐ μικρὰν μυστικὴν δυσἀρέσκειαν τοῦ πρωθυπουργοῦ.

Ἐν γένει δὲ τὸ ἀποτέλεσμα τῶν ἐπιμόνων ἐνεργειῶν μου, ἐντόνως ὑποστηριζομένων καὶ ὑπὸ τῆς Αὐλῆς, ὑπῆρξεν ὅτι ποτὲ μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, καὶ ποτὲ ἕκτοτε μέχρι τοῦδε, εἰλικρινέστερον ἐκλογαὶ δὲν διεζήχθησαν.

Ἐξελέγην δὲ καὶ ἐγὼ τότε ὑπὸ τοῦ Πανεπιστημίου, χωρὶς, ἐννοεῖται, νὰ τεθῶ ὡς ὑποψήφιος, καὶ παμψηφεί, ὡς ἦτον ἐπόμενονον, καθ' ὃ ὢν συγχρόνως ὑπουργὸς καὶ καθηγητής, διότι εἶχε τότε εἰσέτι τὸ Πανεπιστήμιον τὸ ὑπὸ τῆς συνελεύσεως τοῦ 1843 χορηγηθὲν αὐτῷ δικαίωμα τοῦ ἐκλέγειν ἓνα βουλευτήν, οὗ ἐστέρησεν αὐτὸ μετὰ ταῦτα ἡ Ἐθνοσυνέλευσις τοῦ 1862, τιμωρήσασα αὐτὸ διότι πληρεξούσιόν του εἶχεν ἐκλέξει τὸν δυσἀρεστήσαντα αὐτὴν καθηγητὴν Σαρίπολον. Πρόεδρος δὲ τῆς Βουλῆς ἀνεδείχθη ὁ κ. Δ. Βουδούρης, εἰς ὃ καὶ ἐγὼ κατὰ δύναμιν συνετέλεσα, πρὸς τε ἐκπλήρωσιν τῆς ὑποσχέσεώς μου, καὶ διότι ἱκανὸν τὸν ἐθεώρουν, καὶ δυνάμενον νὰ κατανοήσῃ καὶ ὑποστηρίξῃ τὰς ὑγιεῖς ἰδέας, ὧν ἐπεθύμουν τὴν ἐπικράτησιν.

Ἄν δ' οὐδεμία ποτὲ βουλὴ ἐλευθερώτερον ἐν Ἑλλάδι δὲν ἐξελέγη, οὐδεμιᾶς ἐπίσης ποτὲ ἢ ἐκλογὴ ὀλιγώτερα παρέσχε πράγματα εἰς τὴν κυβέρνησιν, καὶ οὐδεμία ποτὲ ὑπῆρξε νομιμοφρονεστέρα καὶ κυβερνητικωτέρα. Ἄνὰ πᾶσαν τὴν Ἑλλάδα ἐπεκράτει κατὰ τὸ διάστημα τῶν ἐκλογῶν πρωτοφανὴς ἡσυχία, καὶ εὐχαρίστησις διὰ τὴν γενικὴν ἀναγνώρισιν τῆς μὴ ἀναμίξεως τῆς κυβερνήσεως. Αἱ ἐξελέγξεις ἐγένοντο τάχιστα καὶ ἄνευ συγκρούσεων, διότι περιωρίζοντο εἰς τὴν τῶν τύπων ἐκτέλεσιν, ἄνευ διαστροφῶν ἄνωθεν προκαλουμένων· ἢ δ' οὕτως ἐκ τῶν σπλάγχχνων τοῦ λαοῦ γνησίως πηγάσασα ἀντιπροσωπεία ὑπεστήριξε κατὰ πᾶν τὸ διάστημα τῆς λειτουργίας αὐτῆς πολὺ πιστότερον τὴν κυβέρνησιν παρ' ἢν εἶχε διὰ παρανόμων ἐπεμβάσεων ὑπ' αὐτῆς ἐκλεχθῇ, ἀποδείξασα ὀρθὴν τὴν συμβουλὴν ἣν εἶχον δώσει εἰς τοὺς Βασιλεῖς. Ὅταν ἡ Κυβέρνησις ἐπὶ μιᾶς φατρίας στηρίζεται, φυσικῶς τῷ λόγῳ θέλει ἔχει τὴν ἀντίθετον πολεμίαν. Ἐλαβὼν δὲ καὶ ἐγὼ αὐτὸς ἀτομικὴν ἀφορμὴν τοῦ νὰ ἐκτιμήσω τῶν Βουλευτῶν τὰ φρονήματα, καὶ πόσον καὶ τῶν παρεκτροπῶν αὐτῶν κατὰ τὸ πλεῖστον φέρει ἡ κυβέρνησις τὴν εὐθύνην.

Εἰς αὐτῶν, ἐκ Μεσολογγίου νομίζω, ὁ κ. Καραβίας, μοὶ ἐζήτησε νὰ διορίσω τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ εἰς τὴν μικρὰν καὶ ἡκιστα σπουδαίαν θέσιν προξενικοῦ πράκτορος εἰς Παξούς, ἢν δὲν ἀπατώμαι. Ἐρευνήσας ὅμως, ἔμαθον ὅτι ὁ τὴν θέσιν ἐκείνην κατέχων ἦν ἀνὴρ ἐντιμὸς, τὰ καθήκοντά του πιστῶς ἐκτελῶν καὶ οὐδεμίαν ἀφορμὴν αἰτιάσεως ἐναντίον του δώσας. Ὁ δ' ὑπὲρ οὗ παρεκαλούμην οὐδὲν εἶχε προσὸν ἐκείνου ἀνώτερον. Εἰς τὸν κ. Καραβίαν ἐπομένως, ὅστις συνεχῶς ἐπανελάμβανε τὴν αἵτησίν του, ἐπιμένων ὅτι δὲν ἔπρεπε νὰ τῷ ἀρνηθῶ χάριν τόσῳ μηδαμινῇ, εἶπον ὅτι πρῶτον μὲν, κατὰ τοὺς κανονισμοὺς οἱ πράκτορες διορίζονται πρότασι τῶν προξένων, ὥστε πρὸ παντὸς ἀπητεῖτο νὰ μοὶ ὑπεβληθῇ ἢ πρότασις διὰ ταύτης τῆς ὁδοῦ. Ἀλλὰ καὶ πρότασις ἢν ἤρχετο τοῦ Προξένου (ὅστις ὅμως ἐγνώριζον ὅτι τὰ ἐναντία ἐφρόνει), πάλιν καθῆκον θὰ εἶχον νὰ ἐρευνήσω, πρὶν ἢ παύσω τὸν ὑπηρετοῦντα

ὑπάλληλον, ἂν ἀληθῶς ὑπάρχη δικαία τις ἀφορμὴ κατ' αὐτοῦ, διότι ἵνα ὑπάρξῃ ὑπηρεσία τακτικὴ καὶ καλῶς ὀργανισμένη πρέπει, πᾶς δημόσιος λειτουργός, καλῶς ἐκτελῶν τὰ καθήκοντά του, νὰ μένῃ ἀμετακίνητος, πλεῖον δικαίωμα εἰς τὴν θέσιν του ἔχων ἢ ὁ ὑπουργός, ὅστις ἐστὶ μόνον πρόσκαιρος.

Ὁ κ. Βουλευτὴς ὅμως εἰς τὴν τοιαύτην γλῶσσαν, καὶ εἰς τὴν ἐπίμονον ἄρνησιν ὑπουργοῦ μὴ ὦν εἰθισμένος, ἐνόμιζεν ὅτι ἐπροσποιούμην πρὶν ἐνδώσω, καὶ ἐπανήρχετο πάλιν καὶ πάλιν εἰς τὴν αὐτὴν παρακλήσιν, χωρὶς ν' ἀποτρέπηται ἐκ τῶν σχεδὸν πάντοτε ὁμοιομόρφων μου ἀπαντήσεων.

Τέλος δὲ μίαν Κυριακὴν, κατὰ τὴν ὥραν τῶν ἐπισκέψεων, εἰς τὴν μεγάλην αἴθουσαν τῆς οἰκίας ἡμῶν, ὅπου ἐκαθήμην μετὰ τῆς συζύγου μου, ἐνεφανίσθη ὁ κ. Καραβίας μετὰ δέκα ἄλλων κυρίων, καὶ μετὰ τὰς πρώτας δεξιώσεις μοὶ ἀνέφερεν αὐθις περὶ τοῦ διορισμοῦ τοῦ ἀδελφοῦ του, εἰπὼν μοι ὅτι οἱ συνοδεύοντές τον ἦσαν πάντες Βουλευταί, φίλοι του καὶ ὁμόψηφοι ἐν ταῖς περιστάσεσι, καὶ τότε διὰ τὴν μικρὰν ταύτην ὑπόθεσιν τὰς παρακλήσεις των εἰς τὰς ἰδικὰς του προστιθέντες. Ὁ κ. Καραβίας ἐκ πείρας ἐγνώριζε τὴν ἐντύπωσιν ἣν τοιαύτη δήλωσις ἦν ἐπόμενον ν' ἀποτελέσῃ εἰς ὦτα ὑπουργοῦ. Ἄλλ' ἐγώ, — Εἴσθε ἑνδεκα, Κύριοι, εἶπον καὶ ψηφίζετε πάντες ἐκ συμφώνου! Σᾶς συγχαίρω. Ἀποτελεῖτε ἀληθῆ δύναμιν ἐν τῇ Βουλῇ. Ἐπιτρέψατέ μοι δὲ μίαν συμβουλήν, ἥτις παρακαλῶ νὰ μείνῃ μεταξὺ ἡμῶν· αὕτη δὲ εἶνε, ὅσάκις εἰς τὰς βουλευτικὰς συζητήσεις ἀκούσετε πρότασιν τινα, ἥτις σᾶς φαίνεται ἐπωφελὴς εἰς τὸ ἔθνος, ἀδιαφοροῦντες ἐκ τίνος προέρχεται, ἔστω καὶ παρ' ἀντιπολιτευομένου, νὰ δίδητε τὴν ψῆφόν σας ὑπὲρ αὐτῆς, ὅταν δ' ἐξ ἐναντίας τὴν θεωρῆτε κακοῦ παραίτιον, νὰ τὴν ἀποκρούητε ἔστω καὶ ὅταν ἡμεῖς οἱ ὑπουργοὶ ἐσμέν οἱ προτείνοντες, διότι οὐχὶ τὸ ἡμέτερον, ἀλλὰ τὸ τῆς πατρίδος συμφέρον ἐξελέγητε νὰ ἐξυπηρετήσητε.

— Ἄν δέ, ἐξηκολούθησα ἀπστεινόμενος πρὸς τὸν κ. Καραβίαν, εἶπετε τὸ περὶ ὁμοψηφίας ὑμῶν σχετικῶς πρὸς τὴν σύστασιν τοῦ κ.

ἀδελφοῦ σας, εὐαρεστηθῆτε νὰ ὑπάγητε ὡς ἐκείνην ἐκεῖ τὴν πλαγίαν θύραν τῆς αἰθούσης καὶ νὰ τὴν ἀνοίξητε.

Ὁ κ. Βουλευτὴς διεμαρτυρήθη ὡς πρὸς ἣν τῷ ἀπέδιδον πρόθεσιν, καὶ δὲν ἤξευρε τί ἤθελον λέγων αὐτῷ ν' ἀνοίξη τὴν θύραν.

— Κάμετέ μοι οὐχ ἥττον τὴν χάριν ν' ἀνοίξητε τὴν θύραν. Δύσκολον δὲν σᾶς εἶναι καὶ θὰ σᾶς εἶμαι εὐγνώμων.

Τότε ἠγέρθη, καὶ λίαν εὖσωμος ὡς ἦν, ἐκυλίσθη μετὰ διστάζοντος βήματος μέχρι τοῦ ἐτέρου πέρατος τῆς μεγάλης αἰθούσης, ἠνέωξε τὴν θύραν, καὶ ἔρριψε βλέμμα εἰς τὸ παρακείμενον δωμάτιον, τὸ τῆς βιβλιοθήκης μου.

— Εἶδατε, τῷ εἶπον, τὰ πολλὰ ἐκεῖνα βιβλία εἰς τοὺς τοίχους, καὶ τὴν τράπεζαν εἰς τὸ μέσον τοῦ δωματίου; Εἰς ἐκείνην ἐκαθήμην τὴν τράπεζαν καὶ μετὰ τῶν βιβλίων ἐκείνων εἰργαζόμην μίαν ἐσπέραν ὅτε ἐμηνύθην παρὰ τοῦ Βασιλέως ν' ἀναλάβω τὸ Ὑπουργεῖον τῶν Ἐξωτερικῶν. Σᾶς βεβαιῶ ὅτι ἤμην λίαν εὐχαριστημένος ἐκεῖ, καὶ ἂν ποτε μοὶ ἐλλείψῃ ἡ ἐμπιστοσύνη ἡ τῆς Α. Μ. ἡ ὑμῶν, τῶν Κυρίων Βουλευτῶν, καὶ ἐξέλθω τοῦ ὑπουργείου, ἐκεῖ θὰ ἐπιστρέψω πάλιν μετὰ χαρᾶς ἐν μέσῳ τῶν βιβλίων μου, μένων λίαν εὐχαριστημένος· ἐὰν δὲ διατηρήσω τὴν θέσιν τοῦ Ὑπουργοῦ οὐδέποτε οὐδὲ τὸ ἐλάχιστον θέλω πράξει ὃ νὰ θεωρῶ ἐναντίον τῆς συνειδήσεώς μου καὶ τῶν καθηκόντων τῆς ὑπηρεσίας.

Ὁ Κ. Καραβίας μοὶ ἐπανέλαβε καὶ αὐθις ὅτι εἰς τοῦτο δὲν ἀπέβλεπεν ὁμιλήσας μοι περὶ τῆς ψήφου τῶν συναδέλφων του, καὶ ἔκτοτε ποτὲ πλέον δὲν μοὶ ἀνέφερε λέξιν περὶ τοῦ ἀδελφοῦ του· ἀλλὰ, τὸ περίεργον, καὶ ποτὲ δὲν ἐψήφισεν οὔτε μόνος οὔτε μετὰ τῶν ὁμοψήφων του ἐναντίον μου, εἰ καὶ ἀφορμαὶ δὲν τῷ ἔλλειψαν, οἷα ἡ τοῦ ὑπομνήματος περὶ οὗ κατωτέρω. Ἡ διαγωγή του δ' αὕτη ἐστὶν εὐκατανόητος, προερχομένη ἐκ τῆς πεποιθήσεως ὅτι, ἂν τῷ ἠρνούμην τὴν μικρὰν χάριν ἣν μοὶ ἐζήτει, ἔπραττον τοῦτο ἐξ ἐκτιμήσεως τοῦ καθήκοντος καὶ οὐχὶ ἐκ κομματισμοῦ, οὐδ' ἤθελον δειχθῇ ἐπιεικέστερος πρὸς τοὺς ἀντιπάλους του. Βουλευταὶ οἵτινες

θὰ μ' ἔβλεπον φατριάζοντα, δὲν ἦτον παράδοξον, ἐπόμενον μάλιστα, καὶ ἴσως δύναμαι νὰ εἰπῶ δίκαιον ν' ἀντιφατριάζωσι καὶ αὐτοί.

12.

Ζάππας.

Οὐ πολὺν χρόνον ἀφ' οὗ ἐγκατέστην εἰς τὸ ὑπουργεῖον, ἔλαβον παρὰ τοῦ ἐν Βουκουρεστίῳ Γεν. Προξένου Κ. Σπ. Σκούφου ἐπιστολὴν περιέχουσαν ἄλλην διὰ πολλῶν σφραγίδων κεκλεισμένην διὰ τὴν Α. Μ., ἣν καὶ ἔπεμψα. Τὴν ἐπαύριον μοὶ ἐπέστρεψεν αὐτὴν ὁ Βασιλεὺς, μηνύσας μοι νὰ σκεφθῶ περὶ τῶν περιεχομένων καὶ τῷ ἀναφέρω. Ἦν δ' ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Εὐαγγέλη Ζάππα, Ἡπειρώτου, ὅστις ἀφ' οὗ ἐπὶ τῆς ἐπαναστάσεως παρηκολούθησε τὰ στρατεύματα τοῦ Καραϊσκάκη ὡς πρακτικὸς ἱατροχειρουργός, μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῶν πραγμάτων ἀπесύρθη εἰς Δακίαν, καὶ ἐκεῖ εἰς ἐνοικίᾳσιν κτημάτων ἐπιδοθείς, δι' ἐκτάκτου δραστηριότητος καὶ νοημοσύνης συνεκόμισεν ἑκτακτον πλοῦτον, καὶ ὑπὸ πολλῶν κυβερνήσεων ἐτιμήθη διὰ παρασῆμων.

Οὗτος, ἀγωγῆς μὲν καὶ παιδείας ἐστερημένος, ἀλλὰ θερμὴν πατριώτου τρέφων καρδίαν, εἶχεν ἀναγνώσει εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Παναγιώτου Σούτσου μετὰ ποιητικοῦ στόμφου μᾶλλον ἢ μετὰ πολιτικῆς ποιήσεως ἐκδιδομένην ἐφημερίδα, τὴν *Συνταγματικὴν* ἢ τὸν *Ἥλιον* (δὲν ἐνθυμοῦμαι), ἄρθρον περὶ τῶν ἀρχαίων Ὀλυμπιακῶν ἀγώνων, μετὰ προτάσεως ἡκιστα πρακτικῆς περὶ ἐπαναλήψεως αὐτῶν ἐν Ἑλλάδι. Τὸν ἀγαθὸν πατριώτην ἐθάμβωσε τὸ πομπῶδες ὕψος, καὶ ἐνθουσιῶν ὑπὲρ τοῦ σχεδίου ὃ ἐνόμιζεν ὅτι θὰ ἐπανεφέρε τὴν λαμπρότητα τῶν ἀρχαίων ἡμερῶν, ἀνέφερε πρὸς τὸν Βασιλέα ὅτι ἀνελάμβανεν αὐτῶν τῶν Ὀλυμπίων τὴν ἐκ νέου σύστασιν, καὶ ἀφιέρου εἰς τὴν τέλεσιν αὐτῶν κατὰ τριετίαν μέγα μέρος τῆς περιουσίας του, ὀρίζων ἀκριβῶς καὶ τὰ χρηματικὰ ἄθλα διὰ τοὺς νικητὰς εἰς ἕκαστον εἶδος τῶν γυμνικῶν ἀγώνων.

"Οτι ἡ πρότασις προήρχετο ἐκ τῆς καρδίας μᾶλλον ἢ ἐκ τοῦ νοός, ὅτι ἦτον ἡκιστα πρακτικὴ καὶ οὐχὶ αὐτοῦ τοῦ γελοίου ἀπέχουσα, μοὶ ἦν εὐκόλον νὰ τὸ ἰδῶ ἐκ πρώτου βλέμματος, καὶ ὡς τοιαύτην ἐξέλαβεν εὐθὺς καὶ ὁ Βασιλεὺς, ὅστις τὴν ἐπαύριον, ὅτε μὲ εἶδε, μὲ ἠρώτησε τί παραδοξολογίαι ἦσαν ἐκεῖναι τῆς ἐπιστολῆς ἣν μοὶ εἶχε πέμψει· ἀλλ' ἐγὼ παρέστησα εἰς τὴν Α. Μ. ὅτι δὲν ἔπρεπε νὰ ψυχράνωμεν τὸν ζῆλον τοιούτου εὐγενοῦς πατριώτου, καὶ ὅτι, ἂν μοὶ ἐδίδετο ἡ ἄδεια, θὰ ἐπροσπάθουν νὰ διαμορφώσω τὴν πρότασιν του κατὰ τρόπον δι' οὗ ἐλπίζω ἀγαθοὺς νὰ ὀρέψῃ καρποὺς ἡ Ἑλλάς.

Δοθείσης μοι ἐπομένως πληρεξουσιότητος παρὰ τοῦ Βασιλέως, ἔγραψα ἀνυπερθέτως τῷ Κ. Ζάππα, διὰ θερμῶν ἐκφράσεων ἀναγνωρίζων τὰ αἰσθήματά του, καὶ τὴν πρόθεσιν αὐτοῦ ἐπαινῶν· τῷ ἐζήτησα ὅμως τὴν ἄδειαν μικράς τινας μεταρρυθμίσεις νὰ ὑποβάλω εἰς παραδοχὴν του, αἵτινες, κατ' ἐμέ, ἐδύναντο ν' ἀναδείξωσι τὸ ἔργον του πρακτικώτερον. Καὶ δὴ τῷ παρέστησα ὅτι ἐν τοῖς ἐνεστῶσι καιροῖς τὰ ἔθνη καὶ τὰ ἄτομα διακρίνει οὐχί, εἰς ὅσον βαθμὸν ἄλλοτε, ἡ ὑπεροχὴ τῆς σωματικῆς ῥώμης καὶ δεξιότητος, ἀλλὰ πολὺ μᾶλλον ἡ τῆς διανοητικῆς ἐνεργείας καὶ ἀναπτύξεως, ὅτι σήμερον τιμᾶται μάλιστα οὐχὶ τὸ ἔθνος τὸ εὐρωστότερους παλαιστὰς ἢ ταχυτέρους ὁρομεῖς, ἀλλὰ τὸ ἄνδρας τοὺς μᾶλλον διαπρέποντας ἐν τοῖς ὠφελίμοις ἢ καλοῖς κλάδοις τῆς ἀνθρωπίνης ἐνεργείας ἀναδεικνύον. Δι' ὃ τῷ ἐπρότεινον ν' ἀναβιώσωσι μὲν τὰ Ὀλύμπια κατὰ τὴν μεγαλεπήβολον πρόθεσιν τοῦ δωρητοῦ, ἀλλὰ σκοπὸς πρώτιστος αὐτῶν νὰ ᾖ ἡ διάκρισις τῶν ἐν τῇ βιομηχανίᾳ, τῇ γεωργίᾳ, τῇ καλλιτεχνίᾳ διαπρεπόντων, καὶ νὰ τελῶνται διὰ περιοδικῶν ἐκθέσεων τὸ πρῶτον μὲν προϊόντων τῆς ἐλευθέρως Ἑλλάδος, ἔπειτα δὲ τῶν πανταχοῦ Ἑλλήνων, καὶ μέχρι τέλους παντὸς τοῦ ἀνατολικοῦ κόσμου· καὶ τοῦτο οὐχὶ κατὰ τριετίαν, ἀλλὰ κατὰ τετραετίαν, ἵνα πλείων χρόνος δίδοται εἰς τὴν παρασκευὴν καὶ τὴν τῆς προόδου ἀνάπτυξιν, καὶ προσέτι ἵνα τὰς ἀρχαίας Ὀλυμπιάδας καὶ κατὰ τὴν χρονικὴν ἀναστήσωμεν σημα-

σίαν, καὶ ταύταις ἐν μέτρῳ τῆς ἐθνικῆς προόδου τοῦ λοιποῦ χρό-
 μεθα. Καὶ τὴν ἀρχικὴν δὲ τοῦ ὠρητοῦ ιδέαν μὴ θέλων ἐντελῶς
 ν' ἀποκρούσω, συνεπρότεινα νὰ διαρκῇ ἐκάστη Ὀλυμπιακὴ ἑκθεσις
 τέσσαρας ἐβδομάδας, καὶ αἱ τέσσαρες μεταξὺ Κυριακαὶ ν' ἀφιερῶν-
 ται εἰς διασκεδάσεις τοῦ λαοῦ, συνισταμένας κατὰ τὰς μὲν τρεῖς
 πρώτας εἰς ἀγῶνας γυμνικούς, δρόμον, πάλην, ἄλμα, δίσκον,
 ὀπλασκίαν, ἵπποδρόμιον, τὴν δὲ τετάρτην εἰς διαγωνισμοὺς μουσι-
 κούς, ποιητικούς καὶ δραματικούς.

Τὸ δύσκολον ὅμως καὶ δαπανηρὸν εἰς τοῦτο τὸ σχέδιον, ἀνε-
 γνώριζον ὅτι ἦν ἡ ἀνάγκη οἰκοδομήματος διὰ τὰς ἐκθέσεις, ὃ σκο-
 πιμώτατον θὰ ἐθεώρουν ἂν ἀνηγείρετο ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ Στα-
 δίου, τὸ δὲ Στάδιον ὑπ' αὐτὸ ἂν διεκοσμεῖτο διὰ τοὺς ἀγῶνας.

Ἵνα μὴ μένη δὲ τὸ οἰκοδόμημα, μετὰ τὴν ἐκάστοτε μηνιαίαν
 τέλεσιν τῶν Ὀλυμπίων ἐπὶ τέσσαρα ἔτη κεκλεισμένον καὶ ἄχρη-
 στον, ἐπρότεινα κατὰ πᾶν τὸ μεταξὺ διάστημα νὰ χρησιμεύῃ εἰς
 ἰδιαίτερον βιομηχανικὸν σχολεῖον, εἰδικὸν σκοπὸν ἔχον τὴν τελειο-
 ποίησιν ἐκείνων τῶν κλάδων τῆς ἐγχωρίου βιομηχανίας, οἵτινες
 ἐκ τῶν ἀποτελεσμάτων τῶν ἐκθέσεων θ' ἀπεδείκνυντο ὡς ἀσκού-
 μενοι ἢ δυνάμενοι ν' ἀσκῶνται πολλαχοῦ ὑπὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ,
 ὡς ἀπαιτοῦντες ὅμως ἐντελεστέραν ἐκμάθησιν ἵνα καταστῶσι
 παραγωγικώτεροι.

Τοῦτο δὲ ὀλίγας θὰ παρεῖχε τὰς δυσχερείας, διότι διδάσκαλοι
 μὲν ἢ πρακτικοὶ καθοδηγοὶ εἰς τὴν τέχνην εὐκόλως θὰ μετεκα-
 λούντο ἐξ Εὐρώπης, οἱ δὲ μαθηταὶ θὰ ἦσαν ἔμπειροι ἢ ὀν ἐν μέρει,
 οἱ κατὰ τὴν ἑκθεσιν διακριθέντες, καὶ ἐπομένως μόνον μικρᾶς
 καὶ βραχυχρονίου χειραγωγίας δεόμενοι ἵνα τελειοποιῶνται εἰς τὴν
 τέχνην ἀσκοῦσιν.

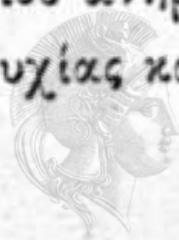
Ὅτε ἔπεμψα ταύτην τὴν ἐπιστολὴν ἐφοβούμην μὴ φανῇ εἰς
 τὸν Κον Ζάππαν ὡς ἀντιστοιχοῦσα πρὸς ἀπόρριψιν τῶν προτάσεων
 τοῦ ἔνεκα τῆς ὑπερβολῆς τῶν θυσιῶν ἃς ἀπῆτει. Ἀλλ' ὁ εὐγενὴς
 πατριώτης τάχιστα μοὶ ἀπήντησεν, ἐνθουσιωδῶς παραδεχόμενος
 πάσας μου τὰς προτάσεις, καὶ δίδων μοι ἀπόλυτον πληρεξουσιό-

τητα, ὡς πρὸς αὐτῶν τὴν ἐκτέλεσιν. Καὶ τὴν ἀνέγερσιν δὲ τοῦ οἰκοδομήματος μοὶ ἔγραψεν ὅτι ἀναδέχεται, παρακαλέσας με νὰ τῷ ὑποβάλω σχέδιον καὶ προϋπολογισμόν, θέλων αὐτὸ σκόπιμον, ἐπαρκές καὶ εὐπρεπές, ἀλλ' οὐχὶ δὲ καὶ ὑπὲρ ἀνάγκην πολυτελές καὶ δαπανηρόν.

Τοιαύτην ἔχων ἐντολήν, ἐκάλεσα παρ' ἐμοὶ τὸν τότε ἐν Ἀθήναις ἐγκατεστημένον Γάλλον ἀρχιτέκτονα K. Boulanger, καὶ τῷ ἀνέθηκα τὴν σύνταξιν τοῦ σχεδίου, ἀναπτύξας αὐτῷ ὡς ὁδηγίαν καὶ τὴν περὶ αὐτοῦ γνώμην μου. Ἦν δ' αὕτη νὰ λάβῃ τὸ οἰκοδόμημα σχῆμα ἡμικυκλικόν, καὶ ἡ μὲν διάμετρος νὰ ὑπερτείνῃ τὸ στάδιον, ἔχουσα καὶ μέγαν ἐξώστην κατὰ τὸ κέντρον διὰ τὴν αὐλὴν κατὰ τὴν τέλεσιν τῶν ἀγώνων· ἀπὸ τοῦ κέντρου δὲ νὰ χωρῶσιν ἀκτῖνες πρὸς τὴν περιφέρειαν, ἵνα ἐκάστη αὐτῶν, ὡς καὶ τῶν τμημάτων τῆς περιφερείας προσδιορίζηται εἰς μίαν κατηγορίαν καὶ διαίρεσιν τῶν ἐκτιθεμένων εἴτε καθ' ὕλην εἴτε γεωγραφικὴν. Οὕτως ὁ κατ' ἀρχὰς εἰσερχόμενος καὶ εἰς τὸ κέντρον τοῦ κτιρίου ἰστάμενος θὰ εἶχε σχεδὸν πᾶσαν τὴν ἐκθεσιν πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν του· αὐξομένης δὲ τῆς βιομηχανικῆς ἐνεργείας τῆς Ἑλλάδος, ὅτε δὲν θ' ἀνταπεκρίνετο πλέον εἰς αὐτὴν τὸ κατάστημα, θὰ ἐδύνατο εἰς τὸ πρῶτον ἡμικύκλιον νὰ προστίθῃται παράλληλον δεύτερον, καὶ μετ' αὐτὸ ἔπειτα ἄλλα ἐπίσης συγκεντρικά, ἐκτεινομένων ἀναλόγως τῶν ἀκτίνων, τῆς διαμέτρου καὶ τοῦ μετώπου κατὰ τὰς ἀνάγκας, χωρὶς αἱ ἀρχιτεκτονικαὶ ἀναλογίαι νὰ καταστρέφονται.

Ὁ K. Boulanger, ἐγκρίνας ἐντελῶς τὸ πρόγραμμά μου, μοὶ ἐκόμισε μετ' οὐ πολὺ τὸ σχέδιον καὶ τὸν προϋπολογισμόν του, καὶ μετὰ τινὰ ἔτη μεγάλη ὑπῆρξεν ἡ χαρὰ του ὅτε εἶδεν εἰς τὴν ἐν Παρισίοις πρώτην ἐκθεσιν κατὰ παράδοξον σύμπτωσιν παραδεχθὲν καὶ ἐφαρμοσθὲν τὸ σχέδιον ἐντελῶς ὅμοιον πρὸς ὃ τῷ διέγραψα καὶ ὃ ἐξετέλεσεν.

Ὁ προϋπολογισμὸς ὅμως ὃν μοὶ παρουσίασεν περιλαμβάνων καὶ τὴν διὰ μαρμαρίνων ἐδωλίων ἐπίστρωσιν τοῦ Σταδίου ἀνήρχετο εἰς 1,200,000 δραχμῶν, ὃ εἶδον μετὰ πολλῆς ἀνησυχίας καὶ μετὰ

δισταγμοῦ διεβίβασα αὐτὸν εἰς τὸν Κ^{ον} Ζάππαν. Οὐχ ἥττον ὁ μεγαλόφρων πατριώτης διὰ τοῦ πρώτου ταχυδρομείου μοὶ ἀπήντησεν ὅτι ἀναδέχεται τὴν δαπάνην ἂν εἶνε ἀναγκαία, καὶ ἀνατίθῃσιν εἰς ἐμὲ τὴν ἐκτέλεσιν, μόνον ἀποφυγὴν περιττῆς πολυτελείας συνιστῶν.

Ἄφ' οὗ λοιπὸν ἐφρόντισα νὰ γίνῃ διὰ τῶν ἀναγκαίων διαταγμάτων δεκτὴ ἡ δωρεά, καὶ ν' ἀπονεμηθῇ τῷ Κ^ω Ζάππα ἐπίσημος τῆς γενναιοδωρίας του ἀναγνώρισις, ἐφρόντισα πρὸ παντὸς περὶ τῆς ἀγορᾶς τοῦ γηπέδου ἐφ' οὗ ἐμελλε ν' ἀνεγερθῇ τὸ νέον Ὀλυμπεῖον, καὶ ἐπισκεφθεὶς αὐτό, ἀπετάθην διὰ τρίτου πρὸς τὸν ἰδιοκτήτην, ὅστις ἀπήτησε διὰ τὴν παραχώρησιν αὐτοῦ ἐννέα χιλιάδας δραχμῶν.

Ἡ ποσότης μοὶ ἐφάνη μεγάλη διὰ τὴν ἔρημον ἐκείνην θέσιν καὶ δὲν ἤθελον νὰ ἐπιβαρυνθῇ δι' αὐτῆς τὸ κληροδότημα. Ἦλπισα λοιπὸν ὅτι, ἂν ἀνέβαλλον τὴν ἀγοράν, ὁ ἰδιοκτήτης μέχρι τέλους θὰ συγκατένευεν εἰς ἣν τῷ ἐπρότεινον δισχιλίων δραχμῶν, καὶ τῆς μικρᾶς ταύτης δαπάνης προϋτιθέμεν νὰ προτείνω τὴν ὑπὸ τοῦ δημοσίου καταβολήν, ὥστε νὰ δοθῇ τῷ Κ^ω Ζάππα ἡ ἱκανοποίησις ὅτι τὸ δημόσιον, ἐνδιαφερόμενον εἰς τὴν ἐπιχείρησίν του, προσέφερεν αὐτῷ δωρεὰν τῷ ἔδαφος διὰ τὴν οἰκοδομήν.

Ἄλλ' ἡ πρόνοιά μου αὕτη εἰς κακὸν ἀπέβη, διότι τὸ οἰκόπεδον τότε δὲν ἠγοράσθη, καὶ τὰ περὶ τοῦ σχεδίου τοῦ Ζάππα μετὰ ταῦτα ἄλλην, ὡς κατωτέρω, ἔλαβον τὴν τροπὴν. Ἐπειδὴ τὸ ἀντικείμενον ἀπέβλεπε τὴν βιομηχανίαν, παρέπεμψα αὐτὸ κατὰ τὴν τάξιν εἰς τὸ ἐπὶ τῶν ἐσωτερικῶν ὑπουργεῖον, καὶ ἀντελήφθη αὐτοῦ μετέπειτα τὸ κατ' Ἀπρίλιον τοῦ 1859 ὁργανισθὲν γραφεῖον τῆς Δημοσίας Οἰκονομίας, εἰς ὃ οὐ καλῶς ἔπραξα ἐπαφείς πᾶσαν τὴν ἐπ' αὐτοῦ ἐνέργειαν, ἀντὶ νὰ διατηρήσω μέρος καὶ τῆς πληρεξουσιότητος ἣν μοὶ παρεῖχεν ὁ Κ. Ζάππας, διότι ἑκτοτε ἡ ὅλη ὑπόθεσις παρεξेत्रάπη βαθμηδὸν τῆς πρώτης αὐτῆς διευθύνσεως, καὶ λυπηρῶς ἡλλοιώθη. Ἐπεμψα δ' εἰς τὸ γραφεῖον ἐκεῖνο τότε καὶ πάσας τὰς ἐπιστολάς τοῦ δωρητοῦ, αἵτινες περιεῖχον καὶ

τὴν εἰς ἐμὲ πληρεξουσιότητα καὶ τὰς κατὰ καιροὺς δοθείσας μοι, ἢ κατὰ τὰς ἐμὰς προτάσεις ἐγκριθείσας ὁδηγίας, καὶ ἐξώρας μόνον ἀνεγνώρισα ὅτι αὐτὸ οὔτε μετὰ δραστηριότητος ἱκανῆς, οὔτε ἐν δεούσῃ ἐπιγνώσει τῆς προθέσεως τοῦ δωρητοῦ ἐνήργει, καὶ ἐπὶ πολὺ μὲν ἐματαιώθη, εἴτα δὲ διεστράφη τοῦ μεγάλου σκοποῦ ἢ ἐκτέλεσις, ὡς κατωτέρω θέλω ἀφηγηθῆ.

13.

Δωροδοκίαι.

Ὅτε δ' ἐπέμφθη τῷ Κ^ω Ζάππα τὸ παράσημον, ὁ Γενικὸς Πρόξενος Κ. Σκοῦφος μοὶ ἔγραψεν ὅτι ἄμετρος ἦν αὐτοῦ ἡ εὐγνωμοσύνη, καὶ ὅτι, ἵνα ἀποδείξῃ αὐτὴν καὶ ἐμπράκτως, ἔθετεν εἰς τὴν ἀπόλυτον διάθεσίν μου δὲν ἐνθυμοῦμαι πόσας χιλιάδας δραχμῶν. Εἰς ταῦτα ἔσπευσα ν' ἀπαντήσω ὅτι ὁ Κ. Ζάππας δίδει νέον δεῖγμα πατριωτισμοῦ, ἄξιον πάσης ἀναγνωρίσεως, ἀλλ' ὅτι σκοπιμώτερον ἦν ν' ἀφιέρωσιν καὶ τὴν ποσότητα ταύτην εἰς ῥητόν τινα σκοπὸν ὃν νὰ ὀρίξῃ ἐν τῷ ἀφιερωτηρίῳ του. Ὁ κ. Σκοῦφος μοὶ ἀπήντησε τότε ὅτι δὲν τὸν ἐνόησα, ὅτι ὁ Κ. Ζάππας ἐννοεῖ νὰ ἐπαφήσῃ τὴν ποσότητα ταύτην ἐντελῶς εἰς τὴν διάθεσίν μου, καὶ ὅτι δὲν μελετᾷ νὰ πέμψῃ αὐτῆς ἀφιερωτήριον. Ἀνταπήντησα δ' ἐγὼ ὅτι καλῶς τὸν ἐννοῶ, εὐχαριστῶν τὸν Κ. Ζάππαν διὰ τὴν ἐμπιστοσύνην του, ἀπαιτεῖται ὅμως τοῦλάχιστον ἐν ἐπισήμῳ ἐγγράφῳ νὰ εἰπῇ αὐτὸ τοῦτο, ὅτι ἀνατίθῃσιν εἰς ἐμὲ τῆς ποσότητος τὴν διάθεσιν.

Ἀντὶ πάσης δ' ἀπαντήσεως ἔλαβον διὰ τοῦ ἐπομένου ταχυδρομείου φάκελλον τοῦ Κ. Ζάππα περιέχοντα οὐδὲν ἕτερον ἢ μόνον συνάλλαγμα εἰς ὄνομά μου διὰ τὴν ῥηθεῖσαν ποσότητα.

Ἀμα λαβὼν δ' αὐτό, συνέταξα σχέδιον διατάγματος λέγον ὅτι ἡ Κυβέρνησις δέχεται τὴν ὑπὸ τοῦ Κ. Ζάππα γενομένην νέαν προσφορὰν τῶν χιλιάδων δραχμῶν πρὸς ἐξακολούθησιν τῶν ἀνα-

σκαφῶν τοῦ ἀρχαίου Διονυσιακοῦ θεάτρου, καὶ διατάττει νὰ τῷ ἐκφρασθῇ ἡ εὐγνωμοσύνη της, καὶ εὐθὺς τὴν ἐπαύριον πορευθεὶς εἰς τ' Ἀνάκτορα, ὑπέβαλα αὐτὸ εἰς ὑπογραφήν.

Καὶ ἐπεδοκίμασαν μὲν οἱ Βασιλεῖς τὴν τοιαύτην ἐνέργειάν μου, ἥς τὴν σημασίαν ἐνόησαν, ἀλλ' ἡ Βασίλισσα ὠργίζετο διατί, ἐν ᾧ ἤξευρον ὅτι ἡ ἰδία ἀνέλαβε τὴν ἰδρυσιν τοῦ Ἀμαλείου λεγομένου καταστήματος δι' ἀπόρους νεάνιδας, καὶ ἐζήτει πόρους δι' αὐτό, τὴν ὠρεάν τοῦ Ζάππα, ἢ μᾶλλον τὴν ἐδικήν μου, ὡς μοὶ εἶπεν, εἰς ἄλλον σκοπὸν προσδιώρισα.

— Διότι, τῇ εἶπον, ἡ Ὑμετέρα Μεγαλειότης εἴσθε Βασίλισσα καὶ πολλὰ ἔχετε μέσα νὰ εὔρητε πόρους, οὐδεὶς ὅμως οὐδαμῶθεν εὐρίσκεται ὑπὲρ τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ θεάτρου, ἣν ἀπαιτοῦσιν ἡ ἐπιστήμη καὶ ἡ ἐθνικὴ φιλοτιμία.

Εἶχε δὲ τὸ περὶ τοῦ Διονυσιακοῦ θεάτρου οὕτως. Ἀλλοτε ἡ ἀρχαιολογικὴ ἐταιρία εἶχεν ἀποφασίσαι αὐτὴ τὴν ἀνασκαφήν, καὶ τὸ ἔργον ἀνετέθη τῷ ἐφόρῳ τῶν ἀρχαιοτήτων Κ. Πιττάκη, ὅστις ἀπὸ τοῦ ὑπερκειμένου σπηλαίου ἀνέσκαψε γραμμὴν κάθετον πρὸς τὰ κάτω, καὶ εἰς ἐλάχιστον βάθος εὔρε βράχον κατεστραμμένον, καὶ οὐδὲν τέχνης ἵχνος παριστῶντα, ὥστε ἐγκατέλιπε τὴν ἐργασίαν ἐπὶ τῇ πεποιθήσει ὅτι τοῦ ἀρχαίου θεάτρου πᾶν λείψανον εἶχεν ὑπὸ τοῦ χρόνου καταστραφῇ. Ἀλλὰ μετὰ τινα ἔτη ἐλθὼν ὁ ἀρχιτέκτων καὶ ἀρχαιολόγος Στράκ ἐκ Βερολίνου, ἠθέλησε ν' ἀναλάβῃ αὐθις τὴν διακοπεῖσαν ἐργασίαν, καὶ δὴ μετὰ πλείονος εὐθυκρισίας ἀνασκάψας τάφρον ἐγκαρσίαν εὔρεν ἵχνη ἐν τῷ βράχῳ λελαξευμένων καὶ τὸ πλεῖστον κατεστραμμένων ἐδωλίων, καὶ ἐκλινε καὶ αὐτὸς εἰς τὸ νὰ ἀποστῇ τῆς περαιτέρω ἐργασίας. Πρὸ τούτου ὅμως ἠθέλησε ν' ἀποπειραθῇ καὶ τοῦ κατωτέρω ἐπιπέδου ἐδάφους, τοῦ ἀντιστοιχοῦντος πρὸς τὴν ὀρχήστραν, καὶ ἐκεῖ εὔρε χῶμα παχύ. Ἀφ' οὗ δὲ κατῆλθεν ὑπὲρ τοὺς 20 πόδας, ἀπῆντησεν ὠραίας καὶ ἀκεραίας μαρμαροκτίστους βαθμίδας, καὶ τινα ἄριστα διατετηρημένα θρανία, ἀποδείξαις ὅτι ἀξιόλογον μέρος τοῦ θεάτρου ἐσώζετο.

Ἄλλ' ὁ Κύριος Στράκ, ἐπειδὴ εἶχεν ἐξαντληθῇ καὶ ἡ ἄδεια καὶ ἡ πίστωσίς του, ἀνεχώρησε, μὴ δυνηθεὶς περαιτέρω νὰ ἐπιδιώξῃ τὸ ἔργον, καὶ ἀπῆλθεν εἰς Σάμον ἔνθα τὸν συνώδευσα διὰ συστατικῆς ἐπιστολῆς πρὸς τὸν ἡγεμόνα Κον Ἀριστάρχην. Θεωρῶν δ' ὅτι τὴν διακοπεῖσαν ἐκείνου ἐργασίαν ἡ Ἑλλάς καθῆκον εἶχε νὰ συμπληρώσῃ, ἄλλ' ὅτι πρὸς τοῦτο δὲν ὑπῆρχε πίστωσης εἰς τὸν προϋπολογισμόν, ἐχορήγησα τὴν πεμφθεῖσάν μοι ποσότητα καὶ δι' αὐτῆς ἀνεσκάφη τὸ θέατρον ὡς νῦν ἔχει. Ἐπεμψα δὲ τὰ χρήματα εἰς τὸ ὑπουργεῖον τῆς ἐκπαιδεύσεως, εἰπὼν ὅτι προέρχονται ἐκ δωρεᾶς τοῦ Ζάππα, καὶ παρακαλέσας νὰ ἐκφρασθῇ αὐτῷ ἡ δι' αὐτὴν εὐαρέσκεια. Μετὰ τινὰ χρόνον ὁμῶς ἔλαβον φάκελλον τοῦ Ζάππα πέμποντός μοι τὴν εὐχαριστήριον τοῦ ὑπουργείου τῆς Ἐκπαιδεύσεως, καὶ λέγοντός μοι μεθ' ὕφους ἐν ᾧ διεφαίνετο ἡ ὀργή του, ὅτι αἱ εὐχαριστήσεις ἐκεῖναι εἰς αὐτὸν δὲν ἀνήκουσι, διότι τὰ δοθέντα χρήματα ἦσαν ἐδικά μου καὶ οὐχὶ ἐδικά του. Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη σώζεται ἐν τοῖς ἐγγράφοις μου.

Ἐδωκα δέ, ὡς εἶπον, τὰ χρήματα εἰς τὸ ὑπουργεῖον καὶ οὐχὶ εἰς τὴν ἀρχαιολογικὴν ἐταιρίαν, πρῶτον διότι ἡ ἐταιρία ἦν μόνον βοηθητικὸν σῶμα ἐξ ἰδίων ὀφείλων νὰ ἔρχηται εἰς συμπλήρωσιν τῶν πόρων τοῦ ὑπουργείου, ὥστε οὐδεὶς ὑπῆρχε λόγος νὰ πέμπωνται δι' αὐτοῦ αἱ ἀρχαιολογικαὶ χορηγίαι, καὶ δεύτερον διότι ἄφ' ὅτου εἶχον ἀποσυρθῇ ἀπὸ τῆς ἐταιρίας, οἱ τὰ αὐτῆς διέποντες, μὴ ἐννοοῦντες τὸν σκοπὸν τοῦ νέου ὀργανισμοῦ, καὶ μὴ εἰξεύροντες νὰ τὸν ἐφαρμόσωσιν, ἔφερον τὴν ἐταιρίαν εἰς παντελῆ παραλυσίαν, ὥστε ἔπαυσεν ἐντελῶς ἐνεργοῦσα, μέχρις οὔ, συμβουλευθεὶς με ὁ συνάδελφός μου ὑπουργὸς τῆς Ἐκπαιδεύσεως Κ. Χριστόπουλος, κατ' ἰδίαν ἐμοῦ προτροπὴν ἠκύρωσε τὸν νέον ὀργανισμόν ὃν ἐγὼ εἶχον συντάξῃ ἐπ' ἐλπίδι τοῦ νὰ καταστήσω αὐτὴν πυρῆνα ἀκαδημίας, καὶ ἔθηκε πάλιν εἰς ἐνέργειαν τὸν ἀρχαῖον.

Αὕτη ἦν ἡ πρώτη ἀπόπειρα δωροδοκίας ἣτις ἐγένετο πρὸς ἐμέ.

Ἄλλ' οὐχὶ καὶ ἡ μόνη.

Ὁ ἐν Γαλατσίῳ πρόξενος Κ. Γκιώνης εἶχε γράψῃ εἰς τὸ ὑπουρ-

γεῖον στενῶς συνιστῶν Ἑλληνά τινά τῆς πόλεως ἐκείνης, οὐ δὲν ἐνθυμοῦμαι τὸ ὄνομα, ὡς συνεχεῖς καὶ μεγάλας παρέχοντα ὑπηρεσίας εἰς τινὰς ἐκεῖ ὁμογενεῖς καὶ εἰς τῆς Ἑλλάδος τὴν ναυτιλίαν καὶ τὸ ἐμπόριον, καὶ τὸν συνίστα διὰ παράσημον ὃ καὶ ὁ Βασιλεὺς ἐνέκρινεν. Ἐν τούτοις ὁ Κύριος οὗτος ἀφίχθεις εἰς Ἀθήνας καὶ ἐλθὼν κατ' οἶκον εἰς ἐπίσκεψίν μου, μοὶ ἔφερε ποσότητά τινά χρημάτων, δὲν ἤξεύρω πλέον πόσων, ἀλλ' οὐχὶ εὐκαταφρόνητον, διότι ἦτο μανδύλιον πλήρες χρυσῶν νομισμάτων, χιλιάδας τινὰς δραχμῶν ἀποτελούντων, καὶ ἤθελεν οὕτω νὰ μοὶ τὴν δώσῃ. Ἐγὼ τῷ εἶπον ὅτι ἡ τοιαύτη παράδοσις δὲν ἦν ἐν τάξει, ὅτι ἔπρεπε νὰ τὴν συνοδεύσῃ δι' ἐπιστήμου ἐγγράφου, καὶ ἡ νὰ μοὶ μετρήσῃ τὰ χρήματα δι' ἃ νὰ τῷ δώσω ἀπόδειξιν, ἡ νὰ μοὶ τὰ παραδώσῃ ἐσφραγισμένα. Ἀλλ' αὐτὸς ἡρνήθη καὶ ἔγγραφον νὰ μοὶ ἀποτείνῃ, καὶ τὰ χρήματα νὰ μετρήσῃ, καὶ ἐπέμεινεν ὅτι τ' ἀφίνει οὕτως ὡς ἔχουσιν εἰς χεῖράς μου. Μὴ θελήσας λοιπὸν νὰ προσενεχθῶ πρὸς αὐτὸν ἀποτόμως, τὰ ἔλαβον, καὶ ἅμα ὡς ἀπῆλθεν, ἐμήνυσα πρὸς τὸν οὐ μακρὰν μου οἰκοῦντα Κὸν Τυπάλδον Κοζάκην νὰ ἔλθῃ πρὸς ἐμέ· ἅμα δ' ἔφθασε, τῷ εἶπον ὅτι ἔλαβον σπουδαίαν δωρεάν διὰ τὸ Ἀμαλιεῖον ὀρφανοτροφεῖον, οὐ ὁ Κ. Τυπάλδος ἦν πρόεδρος, τῷ ἐμέτρησα τὰ χρήματα, καὶ λαβὼν ἀπόδειξιν παρ' αὐτοῦ, περιέμεινα τὴν ἀναχώρησιν τοῦ δόντος μοι αὐτά, καὶ εὐθὺς μετ' αὐτὴν ἔπεμψα τὴν ἀπόδειξιν εἰς τὸν ἀκούσιον καὶ οὐκ ὀλίγον ἐκπλαγέντα δωρητήν. Ἡ δὲ βασίλισσα μοὶ ἐξέφρασε τὴν χαρὰν τῆς διότι τὴν δευτέραν ταύτην φορὰν δὲν παρημέλησα τὸ κατὰστημά της· ἀλλὰ τῇ ἀπήντησα ὅτι ἔπραξα τοῦτο ἐκ καθήκοντος μᾶλλον ἢ ἐκ πεποιθήσεως, διότι πολλὴν ἐπιτυχίαν δὲν προσδοκῶ ἐκ καταστήματος, φιланθρωπικωτάτου βεβαίως, διότι προϋτίθετο τὴν εἰς ὑπηρετρίας μόρφωσιν ἀπόρων καὶ ἐγκαταλελειμμένων ὀρφανῶν κορασίων, ἀλλ' ἐξ οὗ ἐφοβούμην ὅτι ὀλίγιστα θὰ ἐξήρχοντο ὑπηρέτραι ἐκ τῶν νεανίδων ἐκείνων, ἃς ἐτίμα συνεχῶς ἡ Α. Μ. διὰ τῶν ἐπισκέψεών της, μεθ' ὧν συνδιελέγετο, εἰς ὧν τὰς ἐξετάσεις παρευρίσκετο, καὶ ἃς, ὡς παιδιὰ ἐλάμβανε πολλάκις καὶ

εἰς τὰ γόνατά της. Καὶ ὠργίζετο μὲν ἡ Βασίλισσα ταῦτα ἀκούουσα, ἀλλ' ἦσαν ἀληθῆ, καὶ τῷ ὄντι οὐδεμία ἐκ τῶν τροφίμων τοῦ Ἀμαλίου ἐν ὅσῳ ἡ Βασίλισσα ἦν ἄμεσος προστάτις αὐτοῦ, καὶ πολὺ μετὰ ταῦτα ἔτι, ἔστερξεν εἰς τὸν ὑπηρετικὸν βίον, ἀλλ' αἱ πλεῖσται ἐγίνοντο, καὶ εἶχον τὴν ἀξίωσιν νὰ γίνωσι, διδασκάλισσαι ἢ παιδαγωγοί, καίτοι μὴ πρὸς τοῦτο εἰδικῶς παρασκευασθεῖσαι.

Δωροδοκία δὲ καὶ μοὶ προσήφθη ἅπαξ, ἀφ' οὗ ἐξῆλθον τοῦ ὑπουργείου. Εἰς τοὺς ὑπουργοὺς ἐδίδετο τότε μηνιαῖος μισθὸς ἐκ δραχμῶν ὀκτακοσίων, ὅστις βεβαίως ὑπερβολικὸς καὶ ἐπίφθονος δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ, καὶ εἰς τὴν ὑπόνοιαν ἐδύνατο ἀφορμὴν νὰ παρέξῃ ὅτι τινὲς ἐπεδίωκον τὴν ὑπουργικὴν θέσιν οὐχὶ δι' αὐτόν, ἀλλὰ δι' ἄλλα ἐξ αὐτῆς ἤττον νόμιμα ὠφελήματα. Ἀναλόγως δὲ μικροὶ ἦσαν καὶ οἱ τῶν λοιπῶν ὑπαλλήλων μισθοί, οὐχὶ μὲν δικαιολογοῦντες ἀλλὰ τοῦλάχιστον ἐξηγοῦντες καταχρήσεις τῶν ἄλλως ἀδυνατούντων νὰ ζήσωσιν. Εἰς τοῦτο δ' ἀποβλέψαν, καὶ εἰς τὴν ὑπηρεσίαν θελήσαν τάξιν καὶ τιμιότητα νὰ ῥιζώσῃ, ἐπρότεινε τὸ ὑπουργικὸν συμβούλιον καὶ ἐπέτυχε τὴν αὐξήσιν πάντων τῶν μισθῶν κατὰ 10 %.

Πλὴν ὅμως τοῦ μισθοῦ, εἶχε, πρὸ τῆς εἰσόδου μου εἰς τὸ ὑπουργεῖον, χορηγηθῇ τοῖς ὑπουργοῖς καὶ ἐπιχορήγησις 300 δρ. δι' ἐνοικίαν ἀμάξης, ἧς οὐδεὶς εἶχεν, ὡς εὐνόητον, ὅσῃν ἀνάγκη ὁ ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν. Νομίσας δὲ καὶ σκοπιμώτερον καὶ ἀξιοπρεπέστερον, ἀντὶ νὰ ἐνοικιάζω, ν' ἀγοράσω ἅμαξαν, ἔγραψα πρὸς τὸν ἐν Τεργέστη ἡμέτερον πρόξενον Κ. Γιαννικέσῃν νὰ μοὶ προμηθεύσῃ ἐκεῖθεν τοιαύτην, εὐπρεπῆ μὲν ὅπως οὖν ἀλλὰ μεταχειρισμένην, καὶ ζεῦγος ἵππων εὐπαρουσιάζων μετὰ τῶν ἀναγκαίων φαλάρων.

Ὅτε δὲ μετὰ τριετίαν ἐξῆλθον τοῦ ὑπουργείου, καὶ ἐκ τῆς πεσούσης ὁρυδὸς οἱ ἀναιδέστεροι ἐξυλεύοντο, μία ῥυπαρογράφος ἡμερὶς ἔγραψε καὶ ὅτι ἅμαξαν καὶ ἵππους ἔλαβον δωρεάν παρὰ τοῦ Κ. Γιαννικέσῃ, διότι τὸν εἶχον διορίσει πρόξενον. Κατ' εὐτυχῆ ὅμως σύμπτωσιν τὴν τιμὴν τῆς ἀγορᾶς κατ' ἐντολὴν τοῦ Κ. Γιαννικέσῃ, εἶχον πληρώσει εἰς τὸν Κ. Θρασύβουλον Ζαΐμην, ὄντα

τότε ἐν τοῖς ἐπισήμοις τῆς ἀντιπολιτεύσεως, καὶ τούτου γνωσθέν-
τος, ἐφिमώθη κατησχυμένη ἡ συκοφαντία.

Τὸν Κ. Γιαννικέσσην δὲν ἐγνώριζον, ἀλλὰ τὸν διώρισα ὁμῶς τῷ
ὄντι ἀντὶ τοῦ ἐπὶ τῆς εἰσόδου μου εἰς τὸ ὑπουργεῖον ἀποβιώσαντος
προξένου ἐν Τεργέστη, διότι μοὶ εἶχε συστηθῇ ὡς ὢν εἰς τῶν ἐπι-
σημοτέρων καὶ πατριωτικωτέρων ὁμογενῶν ἐν τῇ πόλει ἐκείνῃ.
Καὶ τῷ ὄντι ὁ ἅμα διορισθεὶς ἔδωκε δεῖγμα τῶν αἰσθημάτων του,
γράφας μοι ὅτι μὴ ἔχων ἀνάγκην τοῦ μισθοῦ του, θέτει αὐτὸν εἰς
τὴν ἀπόλυτον διάθεσίν μου, ἵνα ποιήσωμαι ὅποιαν θέλω χρῆσιν
αὐτοῦ. Ἦν δέ, διὰ τὸ πολυάσχολον τῆς θέσεως, ὁ μισθὸς οὗτος
οὐχὶ εὐκαταφρόνητος.

Ἀπεμνημόνευσα ἀνωτέρω (σελ. 91) ὅτι ὅτε διετέλουν ἐν τῷ
ὑπουργείῳ τῆς Δημ. Ἐκπαιδεύσεως εἶχον ἐνεργήσει νὰ πεμφθῇ εἰς
Παρισίους ὁ τότε ἐν τῷ ὑπουργείῳ τῶν Ἑσωτερικῶν ὑπηρετῶν Κ.
Χαρ. Χρηστόπουλος ἵνα παραλάβῃ καὶ φέρῃ εἰς τὴν πόλιν τῆς
γεννήσεώς του Ἀνδρίτσαιναν τὴν ὑπὸ τοῦ συμπολίτου του Νικο-
λοπούλου δωρηθεῖσαν αὐτῇ Βιβλιοθήκην. Καὶ ἐγὼ μὲν ἤθελον,
ἂφ' οὗ ἦλθον τὰ βιβλία, ὡς ὄντα ὅλως φιλολογικὰ καὶ ἐπιστη-
μονικά, νὰ κατατεθῶσιν εἰς τὴν ἐθνικὴν βιβλιοθήκην τῶν Ἀθη-
νῶν, εἰς δὲ τὴν Ἀνδρίτσαιναν νὰ δοθῶσιν εἰς ἀντάλλαγμα βιβλία
διδασκτικά, ὑποτροφίαι τινές καὶ ἴσως καὶ πίστωσης γυμνασίου.
Ἀλλ' ὁ Κύριος Χρηστόπουλος καὶ αἱ συμπολιταὶ του δὲν ἦσαν
τῆς αὐτῆς γνώμης, καὶ ἡ βιβλιοθήκη κατετέθη εἰς Ἀνδρίτσαιναν
ὅπου ἔμεινεν ἐπὶ πολλὰ ἔτη ἄχρηστος καὶ κατὰ κλειστός.

Τέλος ἐν ἔτει 1854, ἢ 1855 ὁ Κ. Χρηστόπουλος, θελήσας νὰ
ἐπιμεληθῇ τοῦ συμφέροντος τούτου τῆς πατρίδος του, προῦκάλεσε
τὴν ὑπὸ τοῦ δημοτικοῦ συμβουλίου Ἀνδριτσαίνης ἐγκατάστασιν
ἐπιτροπῆς, ἧς πρόεδρος διωρίσθη ὁ Βασιλικὸς ἰατρὸς Κ. Κωστῆς,
μέλη δὲ ὁ ἴδιος, καὶ ἐγώ, κατὰ παράκλησίν του, πρὸς σύναξιν συν-
δρομῶν δι' οἰκοδομὴν καταστήματος Βιβλιοθήκης ἐν τῇ πόλει ἐκείνῃ.

Δεχθεὶς δὲ τὴν ἐντολὴν ταύτην, ἐπεμελήθη νὰ προκαλέσω τὰς
συνεισφορὰς τινῶν ἐκ τῶν εὐπορωτέρων γνωρίμων μου, ἀλλ' ἀπέ-

τυχον παρὰ πᾶσι· ὥς καὶ εἰς πλούσιος γερουσιαστής, ἐκ τῆς πόλεως ἐκείνης καταγόμενος, εἰ καὶ μοὶ ὑπεσχέθη συνδρομήν, ἐπελάθετο τούτου, ὥστε ἡ ἐπιτροπή, εἰ καὶ μὴ κατηργημένη, ὑφίστατο ὁμῶς κατ' ὄνομα.

Ὅτε λοιπὸν ὁ Κ. Γιαννικέσης μοὶ ἀφιέρωσε τὸν μισθὸν του, ἐμνήσθην αὐτῆς, καὶ διέταξα νὰ κατατίθεται αὐτὸς εἰς τὴν Τράπεζαν ἐπὶ τόκῳ, ἵνα ὅτε ποτὲ συναχθῇ ἐπαρκὴς ποσότης, χρησιμεύσῃ εἰς ἀνέγερσιν τοῦ καταστήματος. Οὕτως ἐξηκολούθησεν ἡ κατάθεσις μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ δωρητοῦ. Προσέθηκα δὲ μετέπειτα καὶ ἄλλα τινὰ ἐξ ἐτέρας δωρεᾶς ἣν δὲν ἐνθυμοῦμαι, καὶ ταῦτα ἦσαν τὰ μόνα διὰ τὴν Βιβλιοθήκην τῆς Ἀνδριτσαίνης προμηθευθέντα κεφάλαια, δι' ἃ οἱ Ἀνδριτσαίνιται τοσοῦτον ἠὺγνωμόνουν, ὥστε καὶ μοὶ ἐμήνυσαν ὅτι ἤθελον νὰ μοὶ δώσωσι τὴν πολιτογράφειαν εἰς τὸν δῆμόν των. Ὅτε δ' ὁ Κ. Χρηστόπουλος, ὅστις ἦν τότε ὑπουργὸς τῆς ἐκπαιδεύσεως, εἶδεν ὅτι ἄλλα χρήματα οὐδαμῶθεν προσέρχονται, μοὶ ἐπρότεινε ν' ἀρχήσωμεν τὴν οἰκοδομήν, διότι αὐτῆς ἐκτελουμένης, πιθανώτερον ἦν νὰ προσερχθῶσι συνεισφοραί.

Τοῦτο μοὶ ἐφάνη ὀρθόν, καὶ ἐγκριθέν καὶ ὑπ' ἐμοῦ, ἀπεφασίσθη, διότι ὁ Κ. Κωστῆς εἶχεν ἀποβιώσει ἀπὸ τινος, καὶ οὐδεμία εἶχε γίνεи φροντὶς περὶ ἐκλογῆς ἄλλου προέδρου ἢ καὶ μέλους ἐπιτροπῆς, καθ' ὃ οὕσης πρὸ χρόνων ἐν ἀπραξίᾳ καὶ μόνον σχεδὸν κατ' ὄνομα ὑπαρχούσης. Προσκαλέσαντες λοιπὸν ἡμεῖς οἱ δύο τὸν Κ. Boulanger, τῷ ἀνεθέσαμεν σύνταξιν σχεδίου καταστήματος, μέλλοντος νὰ περιλάβῃ τὴν Βιβλιοθήκην, ἀλλὰ καὶ τινὰ δωμάτια δι' ἐγκατάστασιν Γυμνασίου, οὗ ἤλπιζεν ὁ Κ. Χρηστόπουλος νὰ κατορθώσῃ ἐν καιρῷ τὴν ἰδρύσιν. Μετὰ τινὰ δὲ χρόνον συντελέσας μᾶς ἔφερεν ὁ ἀρχιτέκτων τὸ σχέδιον, ἀφελὲς μὲν καὶ ὀλιγοδάπανον, ἀλλ' ἐντελῶς εἰς τὰς ἀνάγκας ἀνταποκρινόμενον, ὃ δὲ Κ. Χρηστόπουλος ἀνέλαβε νὰ τὸ ὑποβάλῃ εἰς τὴν ἐγκρισιν καὶ τοῦ δημοτικοῦ συμβουλίου τῆς πατρίδος του, οὗ καθ' ὅσον, ἐνθυμοῦμαι, πρόεδρος ἦν ὁ ἀδελφός του.

Τὰ περὶ τῆς μετέπειτα ἀνεκρίξεως τῆς ὑποθέσεως ταύτης θέλω ἀφηγηθῆ κατωτέρω.

14.

Ἀκαδημία.

Καὶ εἰς ἑτέραν δὲ σπουδαίαν χορηγίαν ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος, εἰ οὐχὶ ἀμέσως, ἐμμέσως καὶ δικαιῶμαι νὰ καυχηθῶ ὅτι συνετέλεσα κατὰ μέρος ἐπὶ τῆς ὑπουργείας μου, εὐθὺς κατὰ τὴν ἀρχὴν αὐτῆς. Ὁ ἐν Βιέννῃ πρέσβυς ἡμῶν Κ. Σχινᾶς, ὁ πάντοτε στενὸς φίλος μου, καὶ γνωρίζων ὅτι τὴν σύστασιν Ἑλληνικῆς Ἀκαδημίας ἐθεώρουν ὡς συντελεστικωτάτην εἰς τὴν διανοητικὴν ἀνάπτυξιν, εἰς τὴν πρόοδον καὶ εἰς τὴν ὑπόληψιν τῆς Ἑλλάδος, πολλάκις δ' ἄλλοτε περὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου πολλὰ διαλεχθεὶς μετ' ἐμοῦ, μοὶ ἀνήγγειλε πρὸς μεγάλην χαρὰν μου, ὅτι ἅμα ἦλθον εἰς τὰ πράγματα ἀνέπτυξε τὰς περὶ τούτου ιδέας καὶ πεποιθήσεις μου εἰς τὸν ἐν Βιέννῃ βαθύπλουτον ὁμογενῆ τραπεζίτην Σ. Σίναν, ὅστις ἀπεφάσισε ν' ἀφιερῶσιν ἐν ἑκατομμύριον σφάντσικα, προσδιορίζων ἐξ αὐτῶν τὰς μὲν 600,000 εἰς οἰκοδομήν, τὰς δὲ 400,000 εἰς προικοδοτήσεις Ἀκαδημίας ἐν Ἀθήναις.

Καὶ ὑπῆρξαν μὲν καὶ τινες μικρόνοες, οἵτινες εἰς τὸ ἄκουσμα ὕψωσαν τοὺς ὤμους, θαυμάζοντες τί παθὼν ὁ ἀγαθὸς πατριώτης δὲν διέθετε πρὸς χρησιμώτερόν τι τὸν πλοῦτόν του, ἀλλ' ἐγὼ, περιχαρὴς, ἀνήγγειλα τὸ μέγα δῶρημα εἰς τὸν Βασιλέα, καὶ κατ' ἐντολήν Του ἀπεδέχθη αὐτό, μεγάλους ἐπαίνους ἀποδούς εἰς τοῦ ἀνδρὸς τὴν εὐγενῆ καὶ μεγαλόφρονα ἐλευθεριότητα, συγχρόνως ὅμως ἔγραψα τῷ φίλῳ μου καὶ πρέσβει ἡμῶν, ὑποδείξας αὐτῷ ὅτι καλὸν θὰ ἦν ἂν ἐπιτηδεύως προέτρεπε τὸν δωρητὴν οὐ μόνον τὰ σφάντσικα νὰ μεταβάλλῃ εἰς φράγκα, ἀλλὰ πρὸ πάντων νὰ προσδιορίσῃ εἰς τὴν οἰκοδομήν μὲν τὰς 400,000, εἰς τὴν προικοδοτήσεις δὲ τὰς 600,000, διότι ἡ λαμπρότης τῶν ἔργων καὶ οὐχὶ τοῦ οἰκο-

δομήματος ἡ πολυτέλεια θὰ συνετέλει εἰς τῆς Ἑλλάδος τὸ ὄφελος καὶ τὴν δόξαν. Μοὶ ἀπήντησεν ὁμῶς ὁ Κ. Σχινᾶς ὅτι οὐδεμίαν ἐποιήσατο νύξιν πρὸς τὸν Κ. Σίναν τῶν παρατηρήσεών μου, εἰ καὶ ἐκτιμᾷ αὐτὰς ὡς ὀρθὰς, διότι ἐφοβεῖτο ὅτι καὶ ἡ ἐλαχίστη ἀντίρρησης, ὅσον ἀβρῶς καὶ ἂν τῷ ἐγίνετο, ἐδύνατο, καθ' ὃν τῷ ἐγνώριζε χαρακτῆρα νὰ τὸν δυσαρεστήσῃ, ἐναντίον βεβαίως τῆς ἡμετέρας προθέσεως.

Οὕτως ἐγένετο ἡ προσφορὰ δεκτὴ ἄνευ μεταρρυθμίσεως. Συγχρόνως δὲ παρετήρησα εἰς τὸν Βασιλέα ὅτι ἔπρεπε νὰ δοθῇ ἐπίσημον δεῖγμα ὑψηλῆς εὐαρεσκείας εἰς τὸν πατριωτικώτατον δωρητήν· ἡ Α. Μ. ὁμῶς μοὶ εἶπεν ὅτι ἐπειδὴ προϋτίθετο νὰ μεταβῇ προσεχῶς ὁ ἴδιος εἰς Βιέννην, ἐπεθύμει νὰ τῷ ὁμιλήσῃ περὶ τούτου μετὰ τὴν ἐπιστροφήν Του, ἀφ' οὗ γνωρίσῃ αὐτοπροσώπως τὸν Σίναν, καὶ δυνηθῇ νὰ κρίνῃ περὶ αὐτοῦ.

Τῷ ὄντι δ' ἀφ' οὗ κατ' Ἰούνιον μετέβη εἰς Μόναχον, ἐπισκεφθεὶς καὶ τὴν Βιέννην, εἰς τὴν ἐπιστροφήν του κατὰ τὸν Νοέμβριον, ὁ Βασιλεὺς μοὶ ὠμίλησε πρῶτος περὶ τοῦ Σίνα, εἰπὼν μοι ὅτι εὖρεν ἐν αὐτῷ πατριώτην Ἑλληνικώτατα αἰσθανόμενον καὶ πάσης ἀμοιβῆς ἄξιον, καὶ μὲ ἠρώτησε τίνα ἤθελα προτείνει εἰς τὴν Βασιλικὴν ἐγκρισιν· ἀπήντησα δ' ὅτι, εἰς ἄνδρα προικίσαντα τὴν Ἑλλάδα διὰ δύο ἐπισημοτάτων καταστημάτων, ἅτινα ἐγκατέταττον αὐτὴν εἰς τὴν σειρὰν τῶν μᾶλλον πεφωτισμένων χωρῶν, τοῦ Ἀστεροσκοπείου καὶ τῆς Ἀκαδημίας, προθύμου δὲ καὶ εἰς πλεῖστα ἄλλα, ὡς ἡ Α. Μ. ἐπείσθη, νὰ συντελέσῃ, ἐδύνατο κατ' ἐκλογὴν τοῦ Βασιλέως νὰ δοθῇ μία τῶν δύο τούτων ἀμοιβῶν, ἢ ὁ Μεγαλόσταυρος τοῦ Σωτῆρος ἢ ἡ διὰ τῆς Βουλῆς μεγάλη πολιτογράφησις. — Διατί ὄχι ἀμφότεραι; μὲ ἠρώτησεν ὁ Βασιλεὺς. — Οὐδεμίαν ἔχω εἰς τοῦτε ἐνστάσιν, ἀπεκρίθην. Καὶ οὕτως ὁ μὲν Μεγαλόσταυρος τῷ ἐστάλη ἀμέσως, μετ' ὀλίγον δὲ κατ' ἀρχὰς Μαρτίου ἐπιψηφίσει τῆς Βουλῆς τῷ ἐδόθη ἡ μεγάλη πολιτογράφησις εἰς αὐτόν, εἰς τὸν Δ. Βερναρδάκην καὶ εἰς τὸν Ἀρσάκην. Ὅτε δὲ μετὰ ταῦτα ἀπεβίωσεν ὁ Σχινᾶς, εἰς τῶν ἐντιμοτέ-

ρων καὶ λογιωτέρων ἀνδρῶν τῆς Ἑλλάδος, ἡ θέσις αὐτοῦ ὡς πρέσβευς ἐν Βιέννῃ ἀπενεμήθη, κατ' ἐπιθυμίαν τοῦ Βασιλέως, εἰς τὸν Σίνα ἄμισθος. Μετὰ τινὰ ὃ' ἔτη, ἐφ' ἐνὸς τῶν διαδόχων μου, κατὰ παράκλησιν τοῦ Σίνα ἐδόθη εἰς τὸν γαμβρόν του Γρ. Ὑψηλάντην, ἄμισθος κατ' ἀρχάς, ἔμισθος μετὰ ταῦτα. Οὕτως ἀντήμειψε τότε ἡ Ἑλλὰς τὴν μεγαλεπήβολον ἐκείνην δωρεάν, ἣτις ἐν ἐπομένοις χρόνοις δυστυχῶς παρημελήθη ὑπὸ ὑπουργῶν ἀνικάνων νὰ ἐννοήσωσι τὴν παντοίαν καὶ μεγάλην αὐτῆς σπουδαιότητα.

Καὶ ἡ μὲν οἰκοδομὴ τοῦ ἐπισήμου καταστήματος, ἀνατεθεῖσα ὑπὸ τοῦ ἰδίου Κ. Σίνα τῷ ἀρχιτέκτονι Κ^ψ Ἀνσεν, ἀπέβη μία τῶν πολυτελεστάτων τῆς νέας πόλεως τῶν Ἀθηνῶν, ἀπαιτήσασα δαπάνην οὐχὶ 400 ἢ 600 χιλιάδων, ἀλλὰ τινων ἑκατομμυρίων, ἃ ἐν γενναίᾳ ἐλευθεριότητι ἀπέτισεν ὁ δωρητής, χωρὶς ὅμως νὰ ληφθῇ φροντὶς ὑπὸ τῶν ἐνδιαφερομένων, ἥτοι ὑπὸ τοῦ ὑπουργείου τῆς Δημ. παιδείας, περὶ τῆς κατὰ μέρος ἐξασφαλίσεως τῆς προικοδοτήσεως, ἥτοι περὶ τῆς μὴ συμπαλαβῆς αὐτῆς εἰς τὴν δαπάνην τῆς οἰκοδομῆς. Διήρκεσε δὲ ἡ ἀνέγερσις καὶ ἡ ἀρχιτεκτονικὴ διακόσμησις τοῦ οἰκοδομήματος ἔτη πολλά, εἰκοσαετίαν ὅλην περίπου, καὶ ἂφ' οὗ τέλος ἐπερατώθη, ἐκλείσθη, καὶ ἔτι μένη κεκλεισμένη ἡ θύρα αὐτοῦ, καὶ ὁ σκοπὸς του παρωράθη. Ἐγὼ ὅμως δὲν ἔπαυσα ὑπὲρ αὐτοῦ ἀγωνιζόμενος, συνηγορῶν καὶ γράψας ἴσως ἑκατοντάκις, χωρὶς ὅμως οὐδεμία προσοχὴ νὰ δοθῇ εἰς τοὺς λόγους μου, ἢ τὸ ἐλάχιστον νὰ δειχθῇ ἐνδιαφέρον ὑπὲρ τῆς ὑποθέσεως.

Μετὰ τὴν ἔκδοσιν τῆς ἐμῆς συλλογῆς τῶν ἐπιγραφῶν (*Antiquités Helléniques*), ἐτιμήθην ὑπὸ διαφόρων ἀκαδημιῶν καὶ ἄλλων σοφῶν ἐταιριῶν καταταχθεὶς μεταξὺ τῶν μελῶν αὐτῶν, ὥστε σήμερον εἰς 46 τοιαύτας ἀνήκω. Πολλῶν λοιπὸν ἐξ αὐτῶν τοὺς ὀργανισμοὺς κατὰ διαφόρους χρόνους μελετήσας, συνέταξα ὃν ἐνόμισα καταλληλότερον διὰ τὴν Ἑλλάδα, καὶ ἤδη τὸν ἀρχαιότερον ὃν κατήρτισα ἔδωκα εἰς τὸν ἐπὶ τῆς ἐκπαιδεύσεως συνάδελφόν μου ἐν τῷ ὑπουργείῳ, τὸν Κ. Χρηστόπουλον, ἵνα ὑποβάλλῃ αὐτὸν εἰς τὸν Βασιλέα καὶ τὸ μὲν νομοθετικὸν μέρος αὐτοῦ κυρώσῃ

διὰ τῶν Βουλῶν, τὸ δ' ἐπίλοιπον ἐκδώσῃ ἔπειτα ἐν διατάγματι ὡς κανονισμόν· ἀλλὰ περὶ ἄλλα μεριμνῶν, ἀνέβαλε τὸ πρᾶγμα ἐκεῖνος. Μετὰ δὲ τὴν ἐξοδὸν μου ἐκ τοῦ ὑπουργείου, πολλάκις ἐπανελάβον τὴν αὐτὴν πρότασιν καὶ διὰ τῆς δημοσιογραφίας καὶ πρὸς τοὺς ἐν τοῖς πράγμασιν ἀποταθείς, κατὰ τινα διορθώσας τὸ πρῶτον σχέδιον, ἀφ' οὗ μάλιστα ἔλαβον γνῶσιν τῶν ἐπενεχθεισῶν μεταρρυθμίσεων εἰς τὴν Πρωσσικὴν Ἀκαδημίαν. Ἐπροσπάθουν δὲ νὰ καταστήσω καταληπτὸν τοῖς ἡμετέροις πολιτευομένοις, πόσον οἰκτρὸν ἦτον καὶ ἐπονείδιστον διὰ τὴν Ἑλλάδα, ἀκαδημίας νὰ ἐγείρωμεν πολυτελέστατα ἀνάκτορα, καὶ ν' ἀνεχώμεθα αὐτὰ κενὰ ἀκαδημαϊκῶν, ὡς ἀνομολογοῦντες ἑλλειψιν παντελῇ λογίων, ἐν ᾧ ἐξ ἐναντίας οἱ λόγιοι Ἕλληνες εἰς Ἀκαδημίαν ὀργανωθέντες, δὲν εἶχον ἀνάγκην νὰ περιμένωσι τὴν περάτωσιν τῆς πολυτελοῦς οἰκοδομῆς ἵνα ἐπιδοθῶσιν εἰς τὰ δόξαν καὶ ὄφελος τῇ Ἑλλάδι ἐπαγγελλόμενα ἔργα των. Ἀλλ' ἐβόων ἐν τῇ ἐρήμῳ, διότι οἱ ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ κοινοβουλευτικοῦ συστήματος τὰ τῆς Ἑλλάδος διέποντες ἔκτοτε ἦσαν σπανίως οἱ ἐπὶ παιδείᾳ καὶ ἀπλῶς ἐπὶ ικανότητι ἔξοχοι, κυρίως δὲ μᾶλλον οἱ τὰς ἐκλογικὰς μηχανορραφίας εἰξεύροντες νὰ ἐκμεταλλεύωνται· οἱ δὲ γενναῖόν τι καὶ κοινωφελές τῆς ὑποτιθεμένης πολιτικῆς ἀνεξαρτήτως προτείνοντες ἐκρίνοντο ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ὡς ληροῦντές τινες καὶ φαντασιόπληκτοι.

Καὶ ἀφ' οὗ δὲ ὁ διπλωματικὸς βίος μὲ ἀπέσπασεν ἀπὸ τῶν κόλπων τῆς Ἑλλάδος, δὲν ἔπαυσα περὶ τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως ἐπιστέλλων, καὶ ἀντίγραφα καὶ περιλήψεις τοῦ ὀργανισμοῦ πέμπων τοῖς δυναμένοις, καὶ ἐπαγγελλόμενος ὅτι ἡ Ἑλλάς, τότε μόνον ἐδύνατο νὰ ἐλπίσῃ μέγα μέλλον, ὅτε ἐκ τῶν ἔργων της θὰ ἐξετιμᾶτο ὡς ἀξία τοῦ μέλλοντος τούτου. Ἀλλ' αἱ προσπάθειαι μου ἔμειναν, ὡς καὶ πρὶν, ἄκαρποι πάντοτε. Ἐν ἄλλοις ἔγραψα καὶ πρὸς τὸν ἐν Βιέννῃ συνάδελφόν μου Κ. Ὑψηλάντην, πέμψας καὶ εἰς ἐκεῖνον καὶ ἐξηγήσας τὰς προτάσεις μου, ἵνα τὰς ὑποβάλλῃ εἰς τὸν πενθερόν του, καὶ τῷ προτείνῃ, ἀφ' οὗ τοσχῦτα καὶ τηλικαῦτα ἐθυσίασεν ὑπὲρ τῆς Ἀκαδημίας, νὰ ἐπιστέψῃ ἤδη τὸ φιλόπατρι ἔρ-

γον του καὶ νὰ τῷ δώσῃ ζωὴν, ἐξασφαλίζων αὐτῇ καὶ προικοδό-
τησιν, ἀλλ' ἐπὶ τῷ ῥητῷ ὄρω, τῆς ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως παραδοχῆς
καὶ ἀμέσου ἐφαρμογῆς τοῦ κανονισμοῦ ὃν μετὰ τοῦ δωρητηρίου θὰ
τῇ ὑπέβαλε, προσέτι δὲ καὶ τῆς ἰδίας αὐτοῦ μετοχῆς εἰς τὴν ἐκλο-
γὴν τῶν πρώτων τεσσάρων μελῶν ἐκάστου τῶν τμημάτων τῆς
'Ακαδημίας.

Ὅτε δὲ μετέπειτα ἐπληροφορήθην ὅτι ἡσθένει ὁ Κ. Σίνας, καὶ
τόσον σπουδαίως ὥστε πιθανὸν ἦν νὰ διέθετε τὰ τῆς μεγίστης
περιουσίας του ἐν προβλέψει θανάτου, ἐνόμισα κατάλληλον τὴν
στιγμὴν ἵνα τῷ προταθῇ καὶ ἐσχάτη θυσία πατριωτική, συμπλη-
ροῦσα καὶ σώζουσα τὸ μέγα του ἔργον, ὃ ἕως τότε εἶχε μείνει
νεκρόν. Διὰ τοῦτο, βλέπων ὅτι ἡ πρὸς τὸν Ὑψηλάντην ἐπὶ κλησίς
μου δὲν εἶχε φέρει καρπούς, ἀπεφάσισα νὰ μεταβῶ ὁ ἴδιος εἰς Βιέν-
νην, ἵνα ἐνεργήσω αὐτοπροσώπως.

Καὶ ἦν μὲν ὁ ὀργανισμὸς ὃν ἐπρότεινον τοιοῦτος, ὥστε ἡ Ἀκα-
δημία, ἅμα καταρτισθεῖσα, ἐδύνατο, καὶ ἄνευ τῆς ἐλαχίστης δα-
πάνης σχεδὸν (πλὴν τοῦ μισθοῦ ἐνὸς κλητῆρος), ν' ἀρχίσῃ ἐργα-
ζομένη, μέχρις οὗ τῇ ἐπέλθωσιν γενναῖαι πατριωτικαὶ συνδρομαί,
αἵτινες βεβαίως δὲν θὰ τῇ ἐπέλειπον ὡς δὲν ἔλειψαν εἰς τὸ Πανε-
πιστήμιον. Ἀλλ' ἡ προίκισις, ἣν ἐπρότεινον, ἤθελεν ἀμέσως ἀπ'
ἀρχῆς τὴν καταστήσει ἱκανὴν ν' ἀναπτύξῃ πᾶσαν αὐτῆς τὴν
δραστηριότητα.

Κατὰ τὸ σχέδιον ἐκάστου τμήματος τῆς Ἀκαδημίας τὰ τέσ-
σαρα πρῶτα μέλη ἔπρεπε νὰ ἐκλεχθῶσιν ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως
ἐκ τῶν ἐν Ἀθήναις σταθερῶς οἰκούντων, ταῦτα δὲ συνελθόντα,
νὰ προσεκλέξωσιν ἕτερα, καὶ πάντα ὁμοῦ μετ' ἑτοὺς παρέλευσιν
νὰ ἐξακολουθήσωσι τὴν ἐκλογὴν, καὶ οὕτω καὶ ἐν τοῖς ἐξῆς, μέχρι
συμπληρώσεως τοῦ ὅλου ἀριθμοῦ ὃν ἀπῆτει ὁ κανονισμὸς ὥστε,
μετὰ τὴν πρώτην ἐκείνην ἀφετηρίαν, ἥτις ἔπρεπεν ἀναγκαίως ἐξω-
θεν νὰ δοθῇ, ἡ ἀκαδημία θὰ ὑφίστατο δι' αὐτεκλογῆς.

Ἀλλ' ἡ πεῖρα τῶν διατρεχόντων ἐν Ἑλλάδι μὲ παρεκίνησεν
νὰ προσπαθήσω νὰ ἐξασφαλίσω τὴν Ἀκαδημίαν κατὰ τοῦ σκοπέ-

λου εἰς ὃν συνετρίβη τὸ σχέδιον τοῦ συλλόγου τῆς ἀρχαιολογικῆς ἐταιρίας, τοῦ κινδύνου δηλαδὴ μὴ προσωποληψία ἀμέσως κατὰ τὴν πρώτην ἐκλογὴν δηλητηριάσῃ αὐτὴν ἐκ ρίζης καὶ καταστήσῃ αὐτὴν διὰ παντὸς ἄγονον. Διὰ τοῦτο προέτεινα τὴν πρώτην ἐκλογὴν ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως, συμπράξει καὶ τοῦ Κου Σίνα, καὶ εἶτα, μετ' αὐτοῦ τὸν θάνατον, ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Βασιλέως, ὡς μόνου ἀληθῶς ἀμερολήπτου. Τότε δὲ συνέταξα ἵνα ὑποβάλω τῷ Κ. Σίνα κατάλογον ὀνομαστικὸν τῶν κυριωτέρων παρ' ἡμῖν ἐπὶ παιδείᾳ διαπρεπόντων ἀνδρῶν, προτείνας αὐτῷ ν' ἀπαιτήσῃ εἰς ἀντάλλαγμα τῆς νέας δωρεᾶς του, ἵνα ἐκ τοῦ καταλόγου τούτου, τετραπλοῦ ὄντως, ἡ κυβέρνησις ἐκλέξῃ τὰ τέσσαρα μέλη ἐκάστου τμήματος.

Εἰς καταρτισμὸν δὲ τοῦ καταλόγου ἀπέβλεψα εἰς οὐδὲν ἕτερον ἢ μόνον τὴν ἐπιστημονικὴν ἱκανότητα τῶν ὑποψηφίων. Οὕτως ἐν αὐτοῖς περιέλαβον τὸν Κ. Κόντον, ὃν οὐδέποτε εἶχον ἰδεῖ, καὶ μόνον ἐγνώρισα ἀναγνοὺς βιαίας τινὰς καὶ ὑβριστικὰς ἐνίοτε κατ' ἐμοῦ προσβολάς, ἐν αἷς ὅμως διειδὼν, ἂν οὐχὶ τὸν ἐπιεικῆ, ἀλλὰ τὸν πεπαιδευμένον καὶ ἐντρίβῃ γραμματικόν. Ἀφ' ἐτέρου δέ, οὐ μόνον, ὡς ἐννοεῖται, δὲν περιέλαβον τὸ ὄνομά μου εἰς τὸν κατάλογον, ἀλλὰ καὶ ἐπέμεινα νὰ μείνῃ ἀποκεκλεισμένον διότι, ἂν οὐχὶ ἄλλο, τοῦλάχιστον θὰ ἐξησθένῃ τὴν πρότασιν καὶ ἐν αὐτῇ τῇ συνειδήσει τοῦ δωρητοῦ, ὅτι ἴσως οὕτω διετύπωσα αὐτὸν ἵνα χαράξω εἰς ἑμαυτὸν τὴν ὁδὸν εἰς τὴν Ἀκαδημίαν. Ἐν μετέπειτα χρόνοις μοὶ ἐρρέθη ὅτι τὴν ἐπιμονήν μου ὑπὲρ ἰδρύσεως τῆς Ἀκαδημίας, ἀπέδωκάν τινες εἰς κενόδοξον ἐλπίδα τοῦ νὰ ἐμπεριληφθῶ εἰς αὐτήν. Ἀλλ' οἱ τοιοῦτοι, καὶ ἂν δὲν ἐθεώρουν ὡς ἱκανοποιούσας με ὅσας τοιαύτας τιμὰς ὑπὲρ ἀξίαν ἔλαβον παρὰ ξένων ἀκαδημιῶν, ἐδύναντο νὰ παρατηρήσωσιν ὅτι εἰς πάντα τὰ σχέδιά μου ἐπρότεινον ὡς ἄφρευκτον προσὸν τῶν ἐκλεκτέων μελῶν τὴν μόνιμον αὐτῶν διατριβὴν ἐν Ἀθήναις, ἐνῷ ἐγὼ διέμενον ἐπὶ πολλὰ ἔτη μακρὰν αὐτῶν.

Ἡ πρόθεσίς μου ἦν νὰ προτρέψω τὸν Σίναν ν' ἀναδειχθῇ οὐ

μόνον ὁ ὕλικός ἀλλὰ καὶ ὁ διανοητικὸς οἰκοδόμος τῆς Ἀκαδημίας καὶ εἰς τοῦτο ὠρμήθην τόσῳ μᾶλλον, καθ' ὅσον ἤξευρον ὅτι πολ-
λάκις εἶχεν ἐκφράσει τὴν ἐπιθυμίαν του νὰ μὲ γνωρίσῃ, ἐνθυμού-
μενος ὅτι εἰς ἐμὲ ὥφειλε, τοῦλάχιστον παρ' ἐμοῦ ἔλαβε τὰς
πρώτας διακρίσεις αἵτινες τῷ ἐχορηγήθησαν ὑπὸ τῆς Ἑλλάδος.

Ἄλλ' ὅτε ἔφθασα εἰς Βιέννην, μοὶ ἐρρέθη ὅτι βαρέως νοσῶν δὲν
ἠδύνατο νὰ μὲ δεχθῇ, ἀλλ' ὅτι καὶ ἄνευ τούτου ἡ ὑπόθεσις θέλει
εὐοδωθῇ καὶ ἐπομένως ἀπῆλθον χωρὶς νὰ τὸν ἰδῶ, καὶ μετ' οὐ
πολὺ ἀπεβίωσεν. Ἡ δ' ὑπόθεσις ἔκτοτε διόλου ἐματαιώθη, κατὰ
τινας, ὧν ὅμως τὴν ἀπαισιόδοξον γνώμην δὲν παραδέχομαι, ἀπὸ
σκοποῦ, ἵνα μὴ διὰ νέας δωρεᾶς ἐλαττωθῇ ἡ κληρονομία.

Καὶ μετὰ τὸν θάνατον δ' αὐτοῦ, ἐπανελθὼν πάλιν εἰς Βιέννην,
ἐπροσπάθησα νὰ ἰδῶ τὴν χήραν του καὶ νὰ τῇ συστήσω νὰ ἐκτε-
λέσῃ αὐτὴ ὅτι προὔτίθετο ἀλλὰ δὲν ἐπρόφθασεν ὁ φιλόπατρις σύ-
ζυγός της. Συγγενεῖς της ὅμως μοὶ εἶπον ὅτι δυνατὸν δὲν τῇ ἦτον
νὰ μὲ δεχθῇ, ὑποσχεθέντες αὐτοὶ νὰ τῇ ὁμιλήσωσιν. Ἐκτοτε δ'
ἤξευρον ὅτι ἡ τοιαύτη ἔμμεσος ἐνέργεια ἦν ματαία, ὥς καὶ
ἀπεδείχθη.

15.

Βρεφοκομεῖον. Μουσεῖον.

Ἐν ᾧ διετέλουν ὑπουργός, ὁ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἐν Πετρο-
πόλει πρέσβεως ἡμῶν Κ. Ζωγράφου ὡς ἐπιτετραμμένος ἐκεῖ δια-
μείνας γραμματεὺς τῆς πρεσβείας, καὶ γυναικάδελφος ἐκείνου Κ.
Ἰωάννης Μ. Σοῦτσος, ζητήσας ἄδειαν ἦλθεν εἰς Ἀθήνας, πρὸς
ἐπίσκεψιν τοῦ πατρός του τοῦ πρῶην ἡγεμόνος Μιχαήλ Σούτσου,
ἴσως δὲ καὶ ἵνα βολιδοσκοπήσῃ ἂν δὲν ἦν δυνατὸς ὁ εἰς τὴν κενω-
θεῖσαν θέσιν προβιβασμός του. Ἡ περὶ τούτου πρότασις μοὶ ἐγέ-
νετο ὑπὸ τῶν γονέων του μετὰ τὴν ἀναχώρησίν του, πιθανῶς μὴ
θέλοντος νὰ μοὶ γίνῃ ἐν ᾧ οὗτος ἦτο παρών. Ἄλλ' ἐγὼ ἀντικρὺς τὴν

ἀπέκρουσα, διότι ὅσον καὶ ἂν εἶχον σεβασμὸν πρὸς αὐτοὺς ὄντας καὶ συγγενεῖς μου ἐθεώρουν ἐναντίον τοῦ καθήκοντός μου καὶ τοῦ δημοσίου συμφέροντος, καὶ δυνάμενον καὶ ἀξιῶσεις νὰ ἐξεγείρῃ πολλὰς καὶ παράπονα, ἂν διωρίζετο πρέσβυς νεανίας εὐγενῆς μὲν καὶ διακεκριμένος τοὺς τρόπους, οὐδὲ κἂν ἐπὶ πολὺ διατελέσας γραμματεὺς πρεσβείας, καὶ οὐδεμίαν λαβὼν ἀφορμὴν τοῦ νὰ δείξῃ ἔκτακτόν τινα ἱκανότητα.

Ὅτε δ' ἀνεχώρει, ἐκπνεούσης τῆς ἀδείας του, ἐλθὼν νὰ μ' ἀποχαιρετίσῃ, μὲ ἠρώτησεν ἂν δύναται τι νὰ πράξῃ ἐν Πέτρουπόλει πρὸς εὐχαρίστησίν μου· καὶ τῷ ἀπεκρίθην ὅτι δύναται βεβαίως, καὶ ἂν τὸ ἐπιτύχῃ, θέλω τῷ εἶσθαι λίαν εὐγνώμων. Ἐκεῖ, τῷ εἶπον, εἰσὶ βαθύπλουτοι ὁμογενεῖς, οἵτινες ἂν παρακινηθῇ αὐτῶν ὁ πατριωτισμὸς δύνανται εἰς καλὰ καὶ ἐθνωφελῇ νὰ συντελέσωσιν. Τοιαῦτα δὲ δύο τινὰ τῷ ἐσύστησα.

Τὸ ἐν ἧτον ἡ ἰδρυσις βρεφοκομείου. Εἰς τὰς ὁδοὺς τῶν Ἀθηνῶν παρίστατο τότε θλιβερόν θέαμα ἀθλίων ῥακενδύτων γυναικῶν εἰς τὰς γωνίας κατακειμένων καὶ τεινουσῶν τὰς χεῖρας εἰς τοὺς διαβάτας, ἐνῶ εἰς τὰ γόνατα καὶ τὰ ἐξηντλημένα των στήθη ἔφερον βρέφη εἰς ἐλεεινὴν κατάστασιν μαρασμοῦ, ἢ ἔλκεσι βρίθοντα, καὶ ἡμιθανῇ. Ταῦτα ἦσαν τὰ ἔκθετα ἃ συνέλεγεν ἡ ἀστυνομία καὶ παρέδιδεν ἀντὶ μηδαμινῆς ἀμοιβῆς εἰς τὰς ἐπαίτιδας ἐκεῖνας, ἵνα, ἀφ' οὗ ἐπὶ τινα χρόνον ἐβασανίζοντο παρ' αὐταῖς, ἀποθάνωσι. Τὸ ἀποτρόπαιον θέαμα τοῦτο μὲ κατελύπει βαθέως, καὶ τὸ ἐθεώρουν ὡς καταισχύνον τὴν Ἑλλάδα, προσβάλλον τὰς στοιχειώδεστερας ἀρχὰς τοῦ χριστιανισμοῦ, καὶ διαφθεῖρον τὸ αἶσθημα τοῦ λαοῦ, ὥστε ἀπεσκληρύνετο πρὸς τὴν οἰκτρὰν κατάστασιν τῶν ταλαιπώρων ἐκείνων θυμάτων τῆς δημοσίου ἀκηδεΐας. Διὰ τοῦτο ἤθελον φιλόπατρις καὶ φιλάδελφός τις ὁμογενῆς νὰ δωρήσῃ τὴν ἀναγκαίαν ποσότητα πρὸς σύστασιν βρεφοκομείου, ἡξεύρων ὅτι ἂν ἐζήτουν αὐτὴν παρὰ τοῦ δημοσίου, πρῶτον δὲν ἦμην ὁ πρὸς τοῦτο ἀρμόδιος καὶ δεύτερον θὰ μοὶ ἀντίστατο ἡ ἀνέχεια τοῦ ταμείου καὶ ἡ πιστώσεως ἑλλειψις.

Ἦπῃρξε δέ, τῷ προσέθηκα καὶ ἑτέρα κατηγορία ἐκθέτων, ὡς εἶπον τῷ Κῷ Σούτσῳ, εἰς ὧν τὴν περισύναξιν καὶ τὴν θεραπείαν ἤθελον ἐπίσης νὰ χορηγηθῶσι πόροι ἐκ πατριωτικῆς ἐλευθεριότητος· καὶ ταῦτα ἦσαν τὰ ἐνδοξα προϊόντα τῆς ἀρχαίας τέχνης, καὶ οἱ ἀνασκαφῶν ἢ ἄλλως ἀνευρισκόμεναι ἀρχαιοῦτες αἵτινες, ἀπροφύλακτοι καὶ ἐκτεθειμένοι, κατεστρέφοντο ἢ ἐκλέπτοντο. Μουσείου ἀνέγερσις ἦν ἐπίσης μία τῶν εὐχῶν μου, οἱ ἦν οὐδεμίαν ἐδυνάμην νὰ ἔχω ἐλπίδα ὅτι ἤθελε τότε καταβληθῇ ἡ δαπάνη ἐκ τοῦ δημοσίου προϋπολογισμοῦ.

Διὰ ταῦτα λοιπὸν τὰ δύο καταστήματα, ἢ τοῦλάχιστον διὰ τὸ ἕτερον ἐξ αὐτῶν, ἐσύστησα τῷ Κ. Σούτσῳ νὰ ἐπικαλεσθῇ τὴν μεγαλοδωρίαν τινὸς τῶν ἐν Περτροπόλει ὁμογενῶν, ἂν ἀπῆντα τινὰ πρόθυμον.

Μόλις μὲν παρῆλθεν ἀφ' οὗτου ὁ Κ. Σοῦτσος ἐπέστρεψεν εἰς τὴν θέσιν του, καὶ μοὶ ἔγραψεν ὅτι ἐπέτυχεν εἰς ἀμφοτέρας τὰς ἐντολάς μου. Κατὰ προτροπὴν του, ὁ μὲν Κ. Κοντογιαννάκης προσέφερε 80,000 ρούβλια (χάρτινα) δι' ἱδρυσιν βρεφοκομείου, ὁ δὲ Κ. Δ. Βερναρδάκης 200,000 δι' οἰκοδομὴν μουσείου, προσθεὶς ὅτι ἀφ' οὗ ἡ ἀνέγερσις αὐτοῦ ἀρχίσῃ, ἂν ἡ ποσότης φανῇ ἀνεπαρκής, ἔσται ἕτοιμος καὶ νὰ διπλασιάσῃ καὶ νὰ τριπλασιάσῃ αὐτήν!

Ἐξάλλος ἐκ χαρᾶς, προῦκάλεσα παρασῆμων ἀμοιβὴν καὶ εἰς τοὺς δωρητάς καὶ εἰς τὸν Κ. Σοῦτσον· ἀλλ' εἰς πρέσβυν δὲν τὸν προῦβίβασα, ὅπερ ἐπέτυχε μόνον παρὰ τοῦ διαδόχου μου.

Ἀμα δ' ἔφθασαν τὰ χρήματα τοῦ Κ. Κοντογιαννάκη, διωρίσθη οἱ ἐνεργείας μου ὑπὸ τοῦ δημοτικοῦ συμβουλίου ἐπιτροπὴ ἐπὶ τοῦ Βρεφοκομείου, ἧς καὶ ἐγὼ αὐτὸς ἐξελέγην, καὶ ἐξηκολούθησα διατελῶν μέλος καὶ μετὰ τὴν ἐξοδὸν μου ἀπὸ τοῦ ὑπουργείου, καὶ μέχρι τῆς ἀναχωρήσεώς μου ἀπὸ τῆς Ἑλλάδος. Καταγράψασα δ' αὕτῃ πάντα τὰ ἐκθετα, ἀφῆρεσεν αὐτὰ ἀπὸ τῶν ἐπαιτιῶν ὅσαι δὲν παρεῖχον ὑλικὰς καὶ ἠθικὰς ἐγγυήσεις, καὶ τὰ ἐνεπιστεύθη εἰς τακτικὰς τροφούς, ὑποχρεωθείσας κατὰ ῥητὴν ἡμέραν

εἰς ὠρισμένας προθεσμίας νὰ τὰ παρουσιάζωσιν εἰς τὴν ἐπιτροπὴν, καὶ αἱ ἐμφανίζουσαι αὐτὰ ὑγιῇ ἢ καλῆς ἐπιμελείας τυγχάνοντα, ἐλάβανον ὀρισθεῖσαν τινὰ χρηματικὴν ἀμοιβήν. Προσέτι δ' ἐγένετο δεκτὴ κατὰ πρότασίν μου ἡ ἐγκατάστασις ἐπιτροπῆς κυριῶν, ὧν ἐκάστη εἶχε τὴν ὑποχρέωσιν, ἅπαξ καὶ τῆς ἐβδομάδος νὰ ἐπισκέπτηται κατ' οἶκον τὰς ἐν τῇ συνοικίᾳ τῆς τροφούς, εἰς ἃς παρεδόθησαν βρέφη. Συγχρόνως δ' ἐξελέγη καὶ ἐμισθώθη καὶ ἰατρός ἱκανὸς καὶ φιλόανθρωπος, εἰς ὃν ἀνετέθη ἡ ἐπιμέλεια τῆς ὑγείας τῶν τροφίμων τούτων τοῦ ἐλέους.

Μετ' ὀλίγον δὲ ἐνωκιάσθη οἰκία εἰς ἣν ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν κυρίας τινὸς (τὸ πρῶτον τῆς Ἑλένης Λάμπρου, ἀδελφῆς τῶν Σκούρων) κατωκίσθησαν αἱ τροφοὶ μετὰ τῶν νηπίων, ὅσας ἐχώρει, αἱ δὲ λοιπαὶ ἔμενον ἔτι ἐν τῇ πόλει διεσπαρμέναι, μέχρις οὗ ὠκοδομήθη κατάστημα διὰ πάσας. Τὸ δ' ἄμεσον ἀποτέλεσμα ἦν ὅτι ἐν ᾧ μέχρις ἐκείνου τὰ ἄθλια ταῦτα ὄντα ἀπέθνησκον πάντα μέχρις ἐνός, ἐν μέσῳ ἀξιοθρηνητῶν βασάνων, βαθμηδὸν ἐπὶ τοσοῦτον ἐβελτιώθη ἡ κατάστασις αὐτῶν, ὥστε μετ' οὐ πολὺ μετ' ἀγαλλιάσεως ὁ ἰατρός τοῦ βρεφοκομείου Κ. Ζίννης ἐξέθετεν εἰς τὴν ἐφορείαν, ὅτι ἡ θνησιμότης ἐν τῷ καταστήματι ἡλαττοῦτο τῆς τῶν βρεφοκομείων τῶν Παρισίων καὶ ἄλλων μεγαλοπόλεων. Καὶ τοσοῦτον ἐπεκροτήθη ἡ τοιαύτη ἐπιτυχία τοῦ φιλανθρωπικοῦ καταστήματος, ὥστε οὐδεὶς εὐρέθη νὰ ἐπαναλάβῃ τὴν πολλαχοῦ ἐπικρατοῦσαν, ἀλλὰ πανταχοῦ ψευδῇ ἀποδειχθεῖσαν πρόληψιν, ὅτι ἡ ὑπαρξὶς αὐτοῦ συντελεῖ εἰς τῶν ἡθῶν τὴν χαλάρωσιν· ὁ δὲ Κ. Κοντογιαννάκης πρέπει ἐνδόμυχον νὰ ἡσθάνετο χαρὰν διὰ τὴν ἀγαθοεργίαν, ἥτις γενικὰς τῷ ἐπέσυρεν εὐλογίας.

Εἰς δὲ τοῦ Μουσείου τὴν ἀνέγερσιν ἄλλως προέβην. Πρὸ παντὸς συνέταξα ἐγὼ αὐτὸς πρόγραμμα τῆς οἰκοδομῆς, καθ' ὃ τὸ ὅλον κατάστημα θὰ συνίστατο ἐξ αἰθουσῶν ἀνταποκρινομένων εἰς τὰς διαφορὰς ἐποχὰς τῆς Ἑλληνικῆς τέχνης, διὰ τὴν γλυπτικὴν, τ' ἀρχιτεκτονικὰ τεμάχια καὶ τὰς ἐπιγραφάς. Πᾶσα δὲ αἴθουσα ὤφειλε νὰ ἔχῃ πλάγιον δωμάτιον διὰ τὰς συγχρόνους ἐκάστη

ἐποχῇ μικρὰς ἀρχαιότητας, ἥτοι ἀγγεῖα, γλυπτροὺς λίθους, κτλ. καὶ προσέτι δεύτερον ἀντίστοιχον ὄροφον, μεθ' οὗ νὰ κοινωνῇ διὰ κοχλιώδους κλίμακος, περιέχοντα τὰ γύψινα ἐκμαγεῖα τῶν ἐπισημοτέρων ἀρχαιοτήτων τῆς αὐτῆς ἐποχῆς ἐκ τῶν ξένων Μουσείων. Ἐπειδὴ εἰς ἡμᾶς ἐδίδοτο οὐχί, ὥς εἰς τὰ πλεῖστα μέρη τῆς Εὐρώπης, νὰ χρησιμοποιοῦμεν ὡς Μουσεῖον ἀρχαῖον τι οἰκοδόμημα, ὁποῖον τὸ εὐρίσκομεν, ἀλλὰ ν' ἀνεγείρωμεν τοῦτο κατ' ἴδιον σχέδιον, ἐσκέφθην ὅτι ἐδυνάμεθα νὰ καταστήσωμεν αὐτὸ πρωτότυπον, καὶ ὑπόδειγμα ἀξιομίμητον, διότι δι' αὐτῆς ἤδη τῆς διαθέσεώς του θ' ἀπέβαινεν ὡς πρὸς τὴν τέχνην διδακτικόν.

Ὑπὸ τοιαύτης διὰ τὴν Ἑλλάδα ὑπερηφάνου πεποιθήσεως ἐμφορούμενος, ὑπέβαλον τὸ πρόγραμμά μου εἰς τὸ ὑπουργικὸν συμβούλιον, παραδεχθὲν αὐτὸ ἀσυζητητί, ὥς ἤμην πεπεισμένος ὅτι θὰ ἔπραττεν, εἴτα δὲ δημοσιεύσας αὐτό, προῦκάλεσα δι' ὑπουργικῆς προκηρύξεως γενικὸν διαγωνισμόν διὰ τὴν σύνταξιν συμφώνου πρὸς αὐτὸ ἀρχιτεκτονικοῦ σχεδίου, ἐπὶ διετεῖ προθεσμίᾳ, τῆς κρίσεως ἀνατιθεμένης εἰς τεχνικὴν ἐπιτροπὴν Ἀκαδημιῶν. Εἰς δὲ τὸν συντάκτην τοῦ ἐκλεχθησομένου σχεδίου ἐχορηγεῖτο τὸ δικαίωμα αὐτὸς ν' ἀναλάβῃ τὴν οἰκοδομήν. Προϋτιθέμενη δὲ διὰ τὴν κρίσιν τοῦ διαγωνισμοῦ νὰ παρακαλέσω τὴν ἐν Παρισίοις Ἀκαδημίαν τῆς Καλλιτεχνίας νὰ μᾶς πέμψῃ ἓν τῶν ἐπισημοτάτων αὐτῆς μελῶν, ὃ νὰ προεδρεύσῃ τῆς ἐπιτροπῆς, καὶ ἰδιαιτέρως περὶ τούτου ἐπιστείλας, ἔλαβον τὴν διαβεβαίωσιν ὅτι προθυμώτατα θ' ἀνελάμβανε τὴν τοιαύτην ἐντολὴν πᾶς τις εἰς ὃν ἡ ἀκαδημία θὰ τὴν ἀνέθετεν. Ἐμελλον δ' ἔπειτα ν' ἀνταμείψω αὐτὸν διὰ παρασῆμου.

Τίνα δ' ἔκβασιν ἔλαβεν ἡ ὑπόθεσις, κατωτέρω θ' ἀφηγηθῶ.

Προκειμένου δὲ περὶ ὧρεων εἰς τὸ δημόσιον, πρέπει ἐνταῦθα νὰ κατατάξω καὶ ἄλλην τινὰ ἐκ τεσσαράκοντα χιλιάδων ρουβλίων, ἣν ἐλθὼν πρὸς ἐμὲ ὁ ἔμπορος Κ. Παπουλάκης, ἀδελφὸς τοῦ ποτὲ ἐν προξενικῇ ὑπηρεσίᾳ διατελέσαντος, μοὶ ἀνήγγειλεν ὡς ὑπὸ τοῦ ἐν Ὁδησσῷ πλουσίου ὁμογενοῦς Κ. Τσιτίσα γενομένην. Τὸν παρε-

κάλεσα δὲ νὰ ἐκφράσῃ εἰς τὸν δωρητὴν τὴν μεγάλην χαρὰν καὶ τὸν ἔπαινόν μου, ὡς καὶ τὴν ἐθνικὴν εὐγνωμοσύνην, τὴν δὲ ποσότητα, ὅταν ἔλθῃ, νὰ καταθέσῃ εἰς τὴν ἐθνικὴν τράπεζαν, καὶ φέρῃ τὰς ἀποδείξεις εἰς τὸ ὑπουργεῖον. Χρόνος δὲ πολὺς δὲν παρήλθε, καὶ ὁ Γεν. Γραμματεὺς Κ. Ι. Δελιγιάννης μοὶ ἀνήγγειλεν ὅτι τὰ χρήματα ἔφθασαν, ἀλλ' ὅτι ὁ Κ. Παπουλάκης δὲν θέλει, ἢ δὲν δύναται, καθ' ἣν ἔχει ἐντολήν, νὰ τὰ παραδώσῃ, πρὶν ἢ ἐκδοθῇ τὸ διάταγμα τὸ χορηγοῦν τῷ δωρητῇ τὸ διὰ τὴν προσφορὰν τοσοῦτων ποσοτήτων συνήθως διδόμενον παράσημον τῶν Ταξιαρχῶν. Ταῦτα ἀκούσας, παρεκάλεσα τὸν Κ. Δελιγιάννην, ὅταν τὴν ἐπαύριον ἔλθῃ ὁ Κ. Παπουλάκης, νὰ τὸν πέμψῃ εἰς ἐμέ.

Τοῦτο καὶ ἐγένετο. Ἄμα δ' εἰσελθόντος,

— Λοιπὸν τὰ χρήματα ἔφθασαν ; Τὸν ἠρώτησα.

— Μάλιστα, κύριε ὑπουργέ ;

— Τὰ κατεθέσατε εἰς τὴν τράπεζαν ; Ἐφέρατε τὰς ἀποδείξεις ;

— Ἀλλὰ χθὲς εἶπον εἰς τὸν Κ. Γενικὸν Γραμματέα . . . Τὸ διάταγμα περὶ ἀπονομῆς παρασήμου . . .

— Παρασήμου ! ἀνέκραξα. Τίνος παρασήμου ; Ἄν ὁ Κ. Τοσίτσας δὲν ἐδώρησεν ἐκ ζήλου πατριωτικοῦ, ἀλλ' ἐπεθύμησε ν' ἀγοράσῃ παράσημον ἀντὶ 40,000 ρουβλίων, ἠπατήθη ὡς πρὸς τὴν διεύθυνσιν. Πέμψατέ τῷ τὰ χρήματά του ὀπίσω. Ἐδῶ παράσημα δὲν πωλοῦμεν.

Καὶ τῷ ἔστρεψα τὰ νῶτα. Ὁ δὲ ὠχριάσας, καὶ τινα τραυλίσας, ἐξῆλθε καὶ ταχὺ βήματι πορευθεὶς, κατέθεσε τὰ χρήματα εἰς τὴν τράπεζαν, καὶ ἔφερε τὴν ἐπαύριον ἀμέσως τὰς ἀποδείξεις. Ἐγὼ δὲ καὶ αὐθις τὸν παρεκάλεσα νὰ ἐκφράσῃ τῷ δωρητῇ τὴν εὐγνωμοσύνην τῆς κυβερνήσεως διὰ τὴν πατριωτικὴν του μεγαλοδωρίαν· ἀλλὰ περὶ παρασήμου οὔτε τότε λέξιν εἶπεν, οὔτε πολὺ λάκεις ὅτε ἐπανήρχετο εἰς τὸ ὑπουργεῖον, καὶ περὶ ἄλλων ὠμιλοῦμεν. Μόνον δὲ μετὰ τρεῖς μῆνας, ὅτε ἤκιστα τὸ περιέμενεν, ἔλαβεν ὁ Κ. Τοσίτσας ἀπροσδοκῆτως τὸ παράσημον τῶν Ταξιαρχῶν.

16.

Υπόμνημα.

Ἐνταῦθα ἐπανέρχομαι εἰς τὴν ἀφήγησιν ἀνωτέρω διέκοψα, τὴν περὶ τοῦ ὑπομνήματος ὃ, συλλέξας πληροφορίας ἐκ τῶν διαφόρων ὑπουργείων περὶ τῶν προσόδων καὶ τῆς τότε καταστάσεως τῆς Ἑλλάδος, συνέταξα καὶ ἔπεμψα τῷ Κ. Τρικούπη, καὶ ἐκοινοποίησα ἐν ἀντιγράφοις καὶ εἰς τοὺς λοιποὺς πρέσβεις, διατάξας νὰ μείνῃ ἀπόρρητον, ἵνα αἱ ὡς ἔδιδον πληροφορίαι μὴ φαίνωνται αὐτοῖς ὑπαγορευθεῖσαι.

Ἀλλὰ μεγάλως ἐξεπλάγην ἰδὼν τὸ πολύφυλλον τοῦτο ἔγγραφον ὁλόκληρον δεδημοσιευμένον εἰς τὴν «Βελγικὴν Ἀνεξαρτησίαν», δοθέν, ὡς μετὰ ταῦτα ἔμαθον, ἐξ ἀκατανοήτου λήθης τῆς ἣν εἶχε λάβει ἐντολῆς ὑπὸ τοῦ μακαρίτου Φ. Ῥώκ, τοῦ τότε γραμματέως καὶ ἐπιτετραμμένου τῆς ἐν Παρισίοις ἡμετέρας πρεσβείας. Ὡς πολῦτιμον δ' εὖρημα ἠρύσθη ἐκεῖθεν αὐτὸ καὶ τὸ ἀνεδημοσίευσεν ἑλληνιστί, χωρὶς νὰ ζητήσῃ ἄδειαν, ὁ νέος Παππαδόπουλος Βρεττὸς εἰς τὴν ἐξέδιδε τότε ἡμιεπίσημον ἐφημερίδα.

Ταῦτα ἤρκεσαν ὅπως ἀρθῇ καταιγὶς ἐκεῖθεν ὅθεν οὐδαμῶς τὴν ἐπρόσμενον.

Τὸ ἡμέτερον ὑπουργεῖον ἐχώρει κανονικῶς· αἱ ἐκλογαὶ εἶχον ἐλκύσει ὑπὲρ αὐτοῦ τὴν κοινὴν συμπάθειαν· διότι παρὰ νόμῳ δὲν ἐπεδίωξε ψήφους εἰς τὴν Βουλὴν, τὴν εἶχε σχεδὸν ὁμόψηρον· σχετικὴ εὐημερία καὶ γενικὴ εὐχαρίστησις ἐπεκράτει, καὶ ἡ ἀντιπολίτευσις περιωρίζετο μόνον εἰς τινὰς τῶν πολιτευομένων καὶ θεσιθηρῶν, κυρίως ἐν τῇ Γερουσίᾳ, ἀλλὰ τροπὴν μὴ εὐρίσκουσα. Εἰς ἐν δὲ τῶν ὑπουργικῶν συμβουλίων ἡμῶν ἤκουσα μετ' ἐκπλήξεως μίαν ἐσπέραν, ὅτι οἱ ἐν τῇ Γερουσίᾳ ἀντιπολιτευόμενοι, ἐλλείψει ἄλλου θέματος, τὸ ὑπόμνημα τοῦτο ἐμελέτων νὰ λάβωσιν ὡς ἀφορμὴν δεινῆς ἐπιθέσεως κατὰ τοῦ ὑπουργείου. Ἀπερῶν, δὲν ἐξυνάμην νὰ κατανοήσω πῶς ἔγγραφον ἐκθέτον τὰς προσόδους τῆς

Ἑλλάδος ἀπὸ τῆς ἀπελευθερώσεως αὐτῆς, καὶ οὐδὲν ἕτερον ὃν ἡ μακρὰ συνηγορία ὑπὲρ αὐτῆς, ἐδύνατο νὰ δώσῃ ὅπλα κατὰ τοῦ ἐκδόντος αὐτὸ ὑπουργείου. Μοὶ εἶπε δὲ τότε εἰς τῶν συναδέλφων μου, ὅτι ἐν ὅλῳ τῷ ἐγγράφῳ μία ἦν ἡ προσβαλλομένη παράγραφος, ἡ ἀφορῶσα τὰ ἐξωτερικὰ κόμματα, καὶ ταύτην οἱ ἀντιπολιτευόμενοι ἤθελον νὰ παραστήσωσιν ὡς προσβάλλουσιν καὶ συκοφαντοῦσαν τὸν Ἑλληνικὸν ἀγῶνα καὶ τοὺς ἀγωνιστάς.

Ἄλλ' ἡ παράγραφος ἐκείνη ἀφηγεῖτο τὴν ἐξάλειψιν τῶν ξένων κομμάτων, οὗσαν κατ' ἐμὲ ἐν τῶν εὐτυχημάτων τῆς Ἑλλάδος, εἰς ὃ ἐγκαύχημά μου ἐθεώρουν ἂν κατὰ τι συνετέλεσα, ἀπ' ἀρχῆς κηρύξας, καὶ εἰς τοὺς πρέσβεις καταστήσας γνωστὸν καὶ αἰσθητὸν, ὅτι ἡ κυβέρνησις ἡμῶν μετ' οὐδενὸς ἐξωτερικοῦ κόμματος ἐτάττετο καὶ μετ' οὐδενὸς ἀποκλειστικῶς συνετάσσετο, ἀξιοῦσα νὰ μένῃ καθαρῶς Ἑλληνική. Ἀπετάσσετο δὲ οὕτω τῇ προγενεστέρα πολιτικῇ πορείᾳ, ὅτε ὁ Γάλλος πρέσβυς Πισκατόρης ἀπηγόρευεν εἰς τὸν γραμματέα του Θουνεβέλ νὰ φοιτᾷ εἰς τὰς συναναστροφὰς οἰκογενειῶν τινων, θεωρουμένων ὡς Ῥωσσοφρόνων, ὅτε δέ, κατὰ μίαν ἐορτὴν τοῦ Πάσχα ἔμαθεν ὅτι ὁ ὑπηρέτης τῆς πρεσβείας, διανέμων τὰ ἐπισκεπτήριά του, ἀφῆκεν ἐξ αὐτῶν κατὰ λάθος καὶ εἰς τοῦ ἡγεμόνος Μιχαήλ Σούτσου, πέμψας, τὰ ἐζήτησεν ὀπίσω !

Καθ' ἐκάστην δ' ηὔξανον αἱ προσπάθειαι τῶν ἀντιπολιτευομένων, ἵνα ἐκμεταλλευθῶσιν ἐν τῇ Γερουσίᾳ καὶ ἐκτὸς αὐτῆς ἣν εὖρον ἀφορμὴν τοῦ νὰ δηλητηριάσωσι τὴν κοινὴν γνώμην καὶ ῥίψαντες ἐμέ, ν' ἀνοίξωσι πρῶτον ῥῆγμα εἰς τὸ ὑπουργεῖον, δι' οὗ εὐκολώτερον αὐτὸ ν' ἀνατρέψωσιν. Ὑπῆρχε δὲ τότε καὶ ἡ εἴτε ὀρθῶς εἴτε μὴ διαδεδομένη γνώμη, ὅτι ἡμῖν ἐν τῶν στερεωτέρων τοῦ ὑπουργείου ἐλατηρίων, καὶ ὅτι συνετέλουν εἰς τὸ νὰ διατηρῶ αὐτὸ ἐν τῇ γραμμῇ, ἐν ἣ διετέλει ἀπρόσβλητον, διότι ἡ γραμμὴ ἐκείνη ἦτον ἡ εὐθεΐα. Ἐν ἄλλῳ δὲ ὑπουργικῷ συμβουλίῳ, μετ' ὀλίγον συνελθόντι, εἶδον τοὺς συναδέλφους τοσοῦτον τεταραγμένους καὶ ἀνησύχους περὶ τοῦ ἀποτελέσματος τῆς συζητήσεως δι' ἣν

ἔχεν ἡ ἐπαύριον προσδιορισθῇ, ὥστε τοὺς παρεκάλεσα, ἂν προέ-
 λεπον κίνδυνον διὰ τὸ ὑπουργεῖον νὰ δεχθῶσι τὴν παραίτησίν μου,
 διότι δὲν ἐσύμφερεν ἐπὶ τοιούτῳ λόγῳ νὰ θριαμβεύσῃ ἡ ἀντιπολί-
 τευσις καὶ ν' ἀνατραπῇ ἡ κυβέρνησις, ἣτις ἔφερεν ἀγαθοὺς καρποὺς
 διὰ τὴν πατρίδα, καὶ ὑπέσχετο ἔτι καλητέρους. Ἄλλ' οὐδεὶς ἠθέ-
 λησε νὰ παραδεχθῇ αὐτὴν μου τὴν πρότασιν.

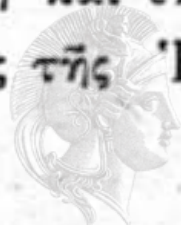
Τὴν δ' ἐπαύριον πολλοὶ ἤλθον ἀπὸ πρωίας εἰς ἐμέ, λέγοντές
 μοι ὅτι σφοδρότατ' ἔσται ἡ ἐν τῇ Γερουσίᾳ προσβολή, ὅτι ἡ πλει-
 ονοψηφία ἐστὶν ἤδη κεκηρυγμένη καθ' ἡμῶν, καὶ ὅτι καὶ τὸν λαὸν
 ἐξηρέθισαν κρύφιαὶ ῥαδιουργίαι. Καὶ ἡ μὲν συνεδρίασις τῆς Γερου-
 σίας ἐμελλε ν' ἀρχίσῃ περὶ τὴν μεσημβρίαν· ἀπὸ δὲ τῆς 11 μέχρι
 τῆς 12 εἶχον κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν παράδοσιν εἰς τὸ Πανεπι-
 στήμιον, διότι, ὡς ἀνωτέρω εἶπον, ἐν ὧσ' διετέλεσα ὑπουργός,
 οὐδέποτε διέκοψα τὴν ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ διδασκαλίαν μου,
 πρὸς παράδειγμα, ὃ ὅμως οὐδεὶς ἠκολούθησεν.

ᾠμίλησα λοιπὸν καὶ ἐκείνην τὴν ἡμέραν ἀπὸ καθέδρας, καί,
 νομίζω, μετὰ πάσης ἡσυχίας, ὥστε οὐδεὶς ἐδυνήθη νὰ διΐδῃ ὅτι ἄμα
 καταβὰς ἀπὸ τῆς καθέδρας, θ' ἀνέβαινον εἰς τὴν ἔδραν τοῦ δικα-
 ζομένου καὶ προεδικασμένου, ὅπου θὰ εἶχον νὰ ὑπερασπίσω ἐμαυ-
 τὸν ἐναντίον τῶν βιασιωτέρων καὶ ἐκ συστήματος παρεσκευασμένων
 προσβολῶν.

Ὅτε δ' ἀνέβην εἰς τὴν Γερουσίαν, εὗρον αὐτὴν πλήρη· οὐδεὶς
 τῶν Γερουσιαστῶν ἀπῆν; καὶ πυκνὰ ἦσαν ἐπίσης τ' ἀκροατήρια.
 Πρῶτος λαβὼν τὸν λόγον, μὲ κατήγγειλεν ὁ Ῥήγας Παλαμήδης
 ὡς ὑβρίσαντα τὸν ἀγῶνα καὶ τοὺς ἀγωνιστάς, διότι εἶπον ὅτι κόμ-
 ματα ἐξωτερικὰ ὑπῆρχον ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος, καὶ ἐπεκαλέσθη ἐπὶ τὸ
 θεατρικώτερον θεοὺς καὶ ἀνθρώπους καὶ τὰς σκιὰς τῶν ἀποθα-
 νόντων. Μετ' αὐτὸν δὲ ῥαγδαῖος ἐπέπεσε κατ' ἐμοῦ ὁ Χρηστίδης,
 ὁ ποτὲ οἰκοδιδάσκαλός μου, τότε ὅμως εἰς τὴν θέσιν τοῦ ὑπουργοῦ
 ἐποφθαλμιῶν, καὶ δι' ἀπεραντολογίας καὶ εὐφυολογίας ἀνουςίου
 ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἀλλ' ἐμπνεύσεως τοὺς κοινοτέρους τῶν ἀκροα-
 τῶν, ἠθέλησε νὰ μὲ παραστήσῃ ὡς τὸν κατὰ ξένας δῆθεν εἰση-

γήσεις (αίνιττόμενος τὸν πρέσβυν τῆς Γερμανίας Κ. Γόλτζ) βεβηλώσαντα τὸν ἀγῶνα, ἵνα ἐλαττώσω τὴν ἐθνικὴν δόξαν πρὸς χάριν τῶν . . . Γερμανῶν !

Τοιούτων ληρημάτων δύσκολος δὲν ἦτον ἡ ἀνασκευή, καὶ θὰ ἤρκει πέντε λέξεις νὰ ἔλεγεν ὁ πρωθυπουργὸς ἡμῶν Κ. Βούλγαρης, πρῶτον ἵνα καταδείξῃ τὴν ἀτοπίαν τῆς κατηγορίας, ὅτι ὑπουργεῖον οὐ ἀπετέλει μέρος καὶ προήδρευεν αὐτός, εἰς τῶν ἀγωνιστῶν, θὰ προὔτίθετο νὰ ὑβρίσῃ τὸν ἀγῶνα καὶ τοὺς ἀγωνιστάς, δεύτερον ἵνα δώσῃ σύνθημα εἰς τοὺς ἐν τῇ Γερουσίᾳ φίλους του, μὴ ὄντας ὀλίγους, νὰ ὑπερψηφίσωσιν. Ἀλλ' ὁ Κ. Βούλγαρης, πρὸς ἐκπληξιν τῶν εἰλικρινεστέρων, ἐσιώπησε, πιθανῶς διότι, κατὰ νοῦν ἔχων τὰ ἐπὶ τῶν ἐκλογῶν, ὅτε τὴν προτεραίαν ἠρνεῖτο ἢν προσέφερον παραίτησιν, προὔτιμα νὰ μὲ ἰδῇ πίπτοντα μᾶλλον ἢ παραιτούμενον. Μὲ παρεκίνησε δὲ μάλιστα ὁ Κ. πρωθυπουργὸς νὰ περιορισθῶ εἰς ὀλίγιστα ἐν τῇ ἀπαντήσῃ μου ἵνα μὴ ἡ ὑπόθεσις λάβῃ μείζονας διαστάσεις, οὐχ ἦττον ὅμως, μὴ θέλων νὰ δυσπιστήσω πρὸς τὴν εἰλικρίνειάν του, ἔπραξα κατὰ τὴν προτροπὴν του, καὶ ὅσον ἐνεδέχετο ἐπιτομώτερον καὶ ἀφελέστερον κατέδειξα ὅτι τὸ ἔγγραφον τοῦτο ἐγγράφη διὰ μόνον τὸν Κ. Τρικoupην, ὥστε καὶ ἂν τὴν ἐπίβουλον πρόθεσιν εἶχον νὰ διαβάλω ἢ νὰ ὑβρίσω τὸν ἀγῶνα, ἐντελῶς τοῦ σκοποῦ θ' ἀπετύγχανον ἀπευθυνόμενος πρὸς ἓνα καὶ μόνον, καὶ τοῦτον οὐδένα ἄλλον, ἢ ἓνα τῶν πρώτων ἀγωνιστῶν. Δεύτερον δ' ἐξέθηκα ὅτι οὐδὲν ἢ τὴν ἀλήθειαν, καὶ ἀλήθειαν τιμῶσαν τὴν Ἑλλάδα, εἶπον ὑπομνήσας ὅτι ἐπὶ τῆς ἐπαναστάσεως ὑπῆρχον ξενικὰ κόμματα, διότι τότε, προκειμένου περὶ σωτηρίας καὶ ἀπελευθερώσεως τῆς πατρίδος, ἐπόμενον καὶ πατριωτικὸν ἦν, ἕκαστος τῶν πολιτευομένων ν' ἀποκλίνῃ πρὸς ἐκείνην τὴν δύναμιν εἰς ἧς τὰς συμπαθείας ὑπὲρ τοῦ ἡμετέρου ἀγῶνος μᾶλλον ἐπίστευε, καὶ παρ' ἧς προσεδόκα ὑποστήριξιν ὑπὲρ τοῦ ἀγῶνος. Ἀλλ' ἤδη ὅτε ἐν κινδύνοις πλέον δὲν διατελοῦμεν, καὶ ἡ ἀνεξαρτησία ἡμῶν ἐστὶν ἀσφαλῶς ἰδρυμένη καὶ ἔλαβε τὴν ὑπερτάτην ἐγγύησιν τῆς εἰς βασιλείον ἀνιδρύσεως τῆς Ἑλλάδος,

ξένα κόμματα εἰσὶ περιττὰ καὶ ἐπιβλαβῆ, ἀτομικὰ μόνον συμφέροντα καὶ ἰδιαιτέρως φιλοδοξίας ὑπηρετοῦντα, πάντες δ' οἱ ἀγαθοὶ πατριῶται καθήκον ἔχουσι νὰ περιστοιχίσωσι τὸν θρόνον, καὶ τὰς ἐσωτερικὰς τῆς πατρίδος ὑποθέσεις ἐν ἑαυτοῖς καὶ δι' ἑαυτῶν νὰ διαρρυθμίζωσιν.

Μετά τινα δ' ἔτι λογομαχίαν, ἧς μετέσχε καὶ ὁ στρατηγὸς Γενναῖος Κολοκοτρώνης, εἰπὼν ὅτι, ὅταν τότε ἐκράτουν τὸν ὄφιν (ὁ ὄφιν ἤμην ἐγώ, ἢ μᾶλλον ὁ ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν) ἀπὸ τοῦ τραχήλου, ἔπρεπε νὰ σφίγγουν, καὶ νὰ μὴ ἀφήσουν νὰ τοῖς διαφύγῃ, ἀναστὰς ὁ γερουσιαστὴς Κ. Γ. Χρυσόγελως, ἄλλοτε, καὶ ἐπὶ Κυβερνήτου ἤδη, ὑπουργός, εἶπεν ὅτι οὐδ' ἐπὶ στιγμὴν θεωρεῖ ἀμφισβητήσιμα τὰ πατριωτικά μου αἰσθήματα· ἐπειδὴ ὅμως ἡ ὑπὸ συζήτησιν περικοπὴ τοῦ ὑπομνήματος ἐξελήφθη ὡς τοῦ Ἑλληνικοῦ ἀγῶνος προσβλητικὴ, τὸν πατριωτισμὸν μου ἐπικαλεῖται ἵνα ἀνακαλέσω αὐτήν.

Εἰς τὴν πρότασιν ὅμως ταύτην ἀπήντησα ὅτι δὲν ἐννοῶ πῶς καὶ ἀπέναντι τίνος ν' ἀνακαλέσω φράσιν, ἥτις ἐγράφη δι' οὐδένα ἄλλον ἢ διὰ τὸν ἐν Παρισίοις πρέσβυν ἡμῶν· ἀφ' οὗ δ' αὕτη διὰ δημοσιεύσεως μὴ παρ' ἐμοῦ προκληθείσης ἐγένετο γνωστὴ καὶ παρεξηγήθη, ὅτι πληρέστατα ἀρκεῖ νὰ κηρύξω αὐτήν μὴ ἔχουσιν τὴν ἀποδοθεῖσαν αὐτῇ ἐννοιαν, καὶ δημοσίως ν' ἀποφανθῶ ὅτι σεμνύνομαι καὶ ὑπερήφανος εἰμὶ ἐπὶ τῷ Ἑλληνικῷ ἀγῶνι, καὶ οὐδὲν βλάσφημον κατ' αὐτοῦ ἐνόησα νὰ γράψω ποτέ· ἀλλ' ὁ Κ. Χρυσόγελως, καὶ μετ' ἄλλων συνεννοηθεὶς, ἐπέμενε προτρέπων καὶ παρακαλῶν με ν' ἀνακαλέσω τὴν φράσιν· τότε ἀπέναντι τῆς τοιαύτης ἐπιμονῆς, εἶπον ὅτι βαθέως θλιβόμενος βλέπω ὅτι οἱ Κύριοι Γερουσιασταὶ δὲν ἀρκοῦνται εἰς τὰς διαβεβαιώσεις μου, καὶ ὅτι παρὰ ποτέ νὰ μείνῃ εἰς τινος τὴν ὑπόνοιαν ὅτι ἠθέλησα ἀσεβῶς νὰ ἐκφρασθῶ κατὰ τοῦ ἀγῶνος, ἤμην πρόθυμος ν' ἀνακαλέσω, καὶ πρὸς ἱκανοποίησιν τῶν ἀνεκάλουν τὴν ἴσως ἀδεξίως γεγραμμένην φράσιν μου, καὶ διὰ τοῦτο παρεννοηθεῖσαν.

Καὶ οὕτω μὲν ἔληξεν ἐκείνη ἡ συνεδρίασις· ἀλλ' ἐπειδὴ αἱ ἐφη-

μερίδες τῆς ἀντιπολιτεύσεως ἔσπευσαν νὰ διαδώσωσιν ὅτι οἱ φιλοπάτριδες καὶ ἐθνικῶς φρονοῦντες τῶν Γερουσιαστῶν ἐβίασαν τὸν ὑβριστὴν τοῦ ἀγῶνος Φαναριώτην ν' ἀνακαλέσῃ τοὺς βλασφήμους τοῦ λόγου, οὓς οἱ ξένοι ἐχθροὶ τῆς Ἑλλάδος τῷ ὑπηγόρευσαν κτλ., διὰ τοῦτο ἡ ἡμιεπίσημος ἐφημερὶς ἀφηγήθη τὰ διατρέξαντα συμφώνως πρὸς τὴν ἀλήθειαν, καὶ εἶπεν ὅτι ἀνεκάλεσα τὴν περικοπὴν ἐκείνην μόνον διότι παρεξηγήθη, ἂν καὶ ἡ ἀνάκλησις ἦτον ἐντελῶς περιττή.

Τοῦτο ἀνεῖρήπισεν αὖθις τὴν φλόγα, ἡ μᾶλλον ἐχρησίμευσεν ὥς νέα εὐπρόσδεκτος ἀφορμὴ ἀνανεώσεως τῆς πάλης εἰς τοὺς δυσαρεστηθέντας διὰ τὴν πρώτην λύσιν, μὴ ἐπαγαγοῦσαν ὁ προσεδόκων ῥήγμα ἐν τῷ ὑπουργείῳ. Ἐπομένως εἰς τὴν προσεχῇ συνεδρίασιν τῆς Γερουσίας ἀνεκίνησαν τὸ ζήτημα ἐπὶ τοῦ ἄρθρου τῆς ἐφημερίδος, καὶ ἐπιμείναντός μου ὅτι ἡ ὑπ' αὐτῆς δοθεῖσα ἐρμηνεία ἦν ἡ ὀρθή, προῦκάλεσαν ψηφοφορίαν μομφῆς.

Μετὰ πλείστου ἐνδιαφέροντος ἡριθμοῦντο ὑπὸ τῶν γερουσιαστῶν καὶ ὑπὸ τοῦ πολυπληθεστάτου ἀκροατηρίου αἱ ἀπολλῦσαι καὶ αἱ ἀπολύουσαι ψῆφοι, καὶ μέχρι τῆς προτελευταίας ψήφου ὑπῆρχεν ἰσοψηφία· τέλος δ' ἡ τελευταία οὔσα ἡ τοῦ γερουσιαστοῦ, τοῦ μακαρίτου Παπαπολίτου, ἐῖρήφθη . . . λευκή! Οὕτω ἐδικαιώθη διὰ μιᾶς ψήφου, ὥς τοῦτο μετὰ τινὰ ἔτη εἶδον γενόμενον ἐπὶ παρουσίᾳ μου ὑπὲρ τοῦ προέδρου τῆς Ἀμερικῆς.

Εἰς τὴν ἐπίθεσιν ταύτην κατὰ τοῦ ὑπουργείου οὐδαμῶς μετέσχεν ἡ Βουλὴ, διότι ἐλευθέρως ἐκλεγείσα, δὲν ἦν ὄργανον ἀρχολιπάρων κομματαρχῶν. Οὔτε δὲ καὶ ὁ Κ^{ος} Καραβίας, οὐ δὲν ἐξεπλήρωσα τὴν παράκλησιν, οὐδ' οἱ φίλοι του, ἐπετέθησαν κατ' ἐμοῦ, ὥς θὰ εἶχον πρόχειρον ἀφορμὴν, διότι ἤξευρον ὅτι ἐκ καθήκοντος καὶ ὄχι ἐκ φατριασμοῦ προήρχετο ἡ ἄρνησίς μου.

Μετὰ τὴν ἐξοδὸν μου ἐκ τοῦ Ὑπουργείου ἐφημερὶς τις τῶν Πατρῶν ἐδημοσίευσεν ἄρθρον καθαπτόμενον αὖθις ἐμοῦ, «τοῦ ὑβριστοῦ τοῦ ἀγῶνος» κτλ. Ἐγὼ δέ, ἀντὶ πάσης ἀπαντήσεως, περιωρίσθην εἰς τὸ νὰ τῇ πέμψω ἐν ἀντίτυπον τοῦ ὑπομνήματος, καὶ

ἀμέσως εἰς τὸ ἐπόμενον φύλλον, ἔσπευσε ν' ἀνακαλέσῃ τὸ πρῶτόν της ἄρθρον, ὁμολογήσασα ὅτι ὅτε ἔγραψε δὲν ἐγνώριζε τὸ ὑπόμνημα.

17.

Ὑπουργικὴ μεταρρύθμισις.

1857

Ὁ Βασιλεὺς τότε διέτριβεν ἔτι ἐν Γερμανίᾳ· ὅτε δ' ἐπέστρεψε μὲ ἠρώτησε τί ἦν ἡ ὑπόθεσις περὶ τίνος ὑπομνήματος, περὶ ἧς ἀμυδρὰ τινα εἶχεν ἀναγνώσει εἰς τῆς Εὐρώπης τὰς ἐφημερίδας· τῷ ἐξήγησα δὲ ὅτι τὸ ἀμυδρῶς ἀντηχῆσαν ἐκτὸς τῆς Ἑλλάδος, ἐν αὐτῇ ἐβρόντησεν ὡς κεραυνὸς ἀπὸ πέρατος εἰς πέρας, καὶ ἐγὼ μὲν ἀπηλλάχην διὰ μιᾶς ψήφου, ἀλλ' εἰς τὴν κοινὴν γνώμην εἰσέφρησε καὶ διατηρεῖται ἡ ἰδέα ὅτι ὕβρισα τὸν ἀγῶνα. Καὶ τότε μὲν κατεσιγάσθη ἡ κατηγορία καὶ ἐν ὅσῳ διέμεινα ἐν τῷ ὑπουργείῳ δὲν ἠνωχλήθην ὑπ' αὐτῆς τὸ παράπαν· ἀλλ' ἅμα πεσὼν τὴν εἶδον μεθ' ὁρμῆς εὐθὺς κατ' ἐμοῦ ἀναφλεχθεῖσαν ἐκ τῆς τέφρας ὑφ' ἣν ἐπὶ τρία ἔτη ἐχώνευεν.

Τὸ δυσάρεστον ὅμως τοῦτο ἐπεισόδιον δὲν μ' ἀπέτρεψε τῆς ἐκπληρώσεως τῶν τακτικῶν καθηκόντων μου, ἐν οἷς κυριώτατον ἐφρόνουν ὃ οἰκειοθελῶς ἀνέλαβον, τὸ νὰ διαπαιδαγωγήσω, οὕτως εἰπεῖν, τὸ ἐπ' ἐμοί, τὸν ἡμέτερον πρωθυπουργὸν Κ. Βούλγαρην. Τυχὼν μόνον τῆς κοινῆς τῶν σχολείων παιδείας, στερούμενος δ' ἐπιστημονικῶν γνώσεων καὶ ἀδίδακτος ξένων γλωσσῶν δι' ὧν νὰ διδάσκηται τινα τῶν ὅσα ἠγνόει, εἶχεν ἀφ' ἐτέρου πολλὴν ὀξύνοϊαν, ὥστε μεγάλως ὠφελήθη ἐκ τῆς μακρᾶς του πείρας ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ, καὶ εὐκόλως ἀντελαμβάνετο τῶν ὑπ' εἰδημόνων ἐκτιθεμένων αὐτῷ, ὥστε ἐνόμιζον ὅτι ὑπῆρχεν ἐν αὐτῷ ὕλη, ἥτις, καλλιεργουμένη, νὰ καταρτίσῃ ἄνδρα πολύτιμόν διὰ τὴν πατρίδα. Ἀλλ' ἵνα φθάσῃ εἰς ἀκμὴν ὥστε νὰ ἐγκαινιάσῃ τὴν ἐποχὴν ἣν ὠνειρευόμην, ἀναγκάσιον ἐθεώρουν ν' ἀρθῇ ἡ διάνοια αὐτοῦ εἰς ὕψος

ἀξιώτερον τῆς ἐντολῆς του, καὶ εἰς ἐκτίμησιν εὐγενεστέραν τῆς φιλοδοξίας καὶ τῶν ὑλικῶν συμφερόντων ἃ προτίθενται συνήθως ὡς σκοπὸς καὶ ὡς ἀμοιβὴ τῆς πολιτικῆς πάλης. Λησμονῶν ὅτι λίαν εἰλικρινῶς πρὸς ἐμέ δὲν διέκειτο, φρονῶν ὅμως ὅτι ἡδύνατο νὰ διαμορφωθῇ εἰς ἄνδρα λίαν χρήσιμον διὰ τὴν πατρίδα, ἔμενον πολλάκις ἐπὶ μακρὸν μόνος πλησίον του, συνήθως πρὸ τῶν ὑπουργικῶν συμβουλίων, εἰς ἃ κατὰ τὴν συνήθειάν μου ἀκριβῶς εἰς τὴν ὀρισθεῖσαν στιγμὴν ἢ καὶ πρὸ αὐτῆς ἀφικνούμενη, ἐν ᾧ πάντες οἱ λοιποὶ καθυστέρουν, καὶ τότε συνδιελεγόμην μετ' αὐτοῦ.

— Εἴσθε εὐπορος, τῷ ἔλεγον, Κύριε πρωθυπουργέ. Ν' αὐξήσητε τὴν περιουσίαν σας διὰ τῆς θέσεώς σας καὶ ἀνάξιον τοῦ χαρακτῆρος ὑμῶν βεβαίως τὸ θεωρεῖτε, καὶ ἀνάγκην δὲν ἔχετε. Εἰς τὸ ἀνώτατον ἀξίωμα τῆς πολιτείας πολλάκις ἀνήλθετε καὶ ἤδη προῖστασθε τῆς κυβερνήσεως καὶ οὐδεὶς σπουδαίως σᾶς ἀμφισβητεῖ τὴν θέσιν ταύτην. Ἡ φιλοδοξία ὑμῶν, καὶ ἐν ὑποθέσω ὅτι εἰς τοιαῦτα περιστρέφεται, ἐστὶν ἐντελῶς ικανοποιημένη. Διατηρούμενος εἰς τὴν ἀρχήν, οὐδὲν τοῦ λοιποῦ πλέον ἔχετε, καὶ ἐν μόνον σᾶς μένει εἰλικρινῶς νὰ ἐπιδιώκητε, πῶς νὰ διαπράττητε ὅ,τι ὠφέλιμον εἰς τὴν πατρίδα, νὰ ἐξευγενίσητε τὸ στάδιον τῶν πολιτικῶν ἀγώνων, καὶ ν' ἀφήσητε ἀναμφισβήτητον μνῆμην εἰλικρινοῦς καὶ εὐγενοῦς πατριώτου. Διὰ τούτου καὶ μόνου δύνασθε νὰ προσθέσητε εἰς τὸ ὄνομα ὑμῶν νέαν δόξαν, λάμπουσαν πολὺ ἀληθέστερον ἐκείνης ἣν σᾶς οἶδει καὶ πολλάκις σᾶς ἔδωκεν ὁ τίτλος τοῦ Πρωθυπουργοῦ. Ἄν παραδεχθῇτε ὅτι ἀτομικὸν συμφέρον δὲν ἔχετε νὰ διαμήνητε εἰς τὴν ἐξουσίαν ὅταν ἐν αὐτῇ δὲν δύνασθε νὰ πράξητε τὸ καλόν, τότε καὶ οὐδὲ κόμμα ἀναγκάζεσθε νὰ ἔχητε, οὐδ' εἰς κομματικὰς παραχωρήσεις πρὸς ἄτομα νὰ ὑποβάλλεσθε. Προτείνατε ὅ,τι φρονεῖτε καλόν· ἂν οἱ Βουλευταί, οἱ ἀντιπρόσωποι τοῦ λαοῦ, μάλιστα ὅταν ἀληθῶς ὡς τοιοῦτοι ἐκλέγωνται, δὲν τὸ ἐννοῶσι μεθ' ὅλας τὰς ἐξηγήσεις σας, ἢ δὲν τὸ θέλωσι φατριαστικῶς ἢ ἄλλως, ἄφετέ τους νὰ ἔλθωσιν οἱ ἴδιοι νὰ ἐφαρμόσωσιν ὅ,τι φρονοῦσιν ἢ φαίνονται φρονοῦντες καλλήτερον. Ἀλλὰ πιστεύσατε ὅτι ἡ εἰλι-

κρινής ὑμῶν διάθεσις ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον θὰ ἐκτιμᾶται, καὶ ὑσμέραι θ' αὐξάνη ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀναγνωρίζοντων τὸ καλὸν καὶ ὠφέλιμον, ὃ θὰ προτείνητε δι' αὐτὸ καὶ μόνον, καὶ οὐχὶ πρὸς ἴδιον ὑμῶν ὄφελος. Τὸ ὄφελος ὑμῶν ἔσται ὅτι θ' αὐξήσητε τὴν ἀληθῆ ὑμῶν εὐκλειαν καὶ τοῦ ἔθνους τὴν ἀναγνώρισιν, καὶ τοῦτο ἔσται ἡ ἀρίστη κληρονομία ἣν θὰ καταλίπητε εἰς τὰ τέκνα σας.

Τρίβων τὰς χεῖρας, καθ' ὃ εἶχεν ἔθος, καὶ μειδιῶν διὰ τῶν σπινθηροβόλων τοῦ ὀφθαλμῶν, ὁ Κ. Βουλγαρης μοὶ ἀπήντα συνήθως ὅτι εἶχον δίκαιον· ἐγὼ δ' ἐνόμιζον ὅτι τῷ ὄντι καὶ βαθμηδὸν αἱ ἀρχαὶ ἅς παντοιοτρόπως τῷ ἀνέλυον, ἐρρίζοβόλουν εἰς τὴν διάνοιάν του, οὐδ' ἀπηλπίζομένην νὰ τὸν ἰδῶ ἐντελῶς εἰς αὐτὰς συνταχθέντα, ἂν ἐξηκολούθει ἐπὶ μακρὸν ἡ τοιαύτη σχέσις μεταξὺ ἡμῶν.

Ἐπὶ πάσης τῆς διαρκείας τῆς ὑπουργείας μου ἐνήργουν, ὡς πρὸς τὰ καθέκαστα τῆς ὑπηρεσίας, ἐντελῶς ἀνεξαρτήτως πάσης ἐπεμβάσεως ἄλλων συναδέλφων μου ἢ τοῦ πρωθυπουργοῦ, ὡς καὶ ἐγὼ εἰς αὐτῶν τὰ ἔργα δὲν ἐπενέβαινον, πλὴν τῶν ἐχόντων γενικὸν χαρακτῆρα, ἅτινα συνεζητοῦντο ἐν τῷ ὑπουργικῷ συμβουλίῳ.

Ἐκεῖ δ' ἐδικαιοῦτο ἕκαστος ἐξ ἡμῶν νὰ ἐκθέσῃ καὶ εἴ τι ἐνόμιζε κοινωφελές, ἢ νὰ καταδείξῃ ἂν τινα διέβλεπεν ἑλλειψιν, ὡς τοῦτο οὐ σπανίως μοὶ συνέβαινε· διότι ὡς ἐκ τῆς θέσεώς μου ὅλον ἐμαυτὸν εἰς τὴν ἐξυπηρέτησιν τῶν δημοσίων συμφερόντων ἀφιερωμένον θεωρῶν, οὐδέποτε σχεδὸν τὴν νύκτα ἀπεκοιμώμενην, χωρὶς πρὶν νὰ σκεφθῶ τί ἐδύνατο κακῶς ἔχον νὰ διορθωθῇ ἢ ἐλλεῖπον νὰ διενεργηθῇ πρὸς ἀνάπτυξιν καὶ πρόοδον τῆς Ἑλλάδος. Τοσοῦτο δ' ἡ ἐμὴ ἀποψις ὅτι τὸ μέλλον τῆς Ἑλλάδος ἐξηρτᾶτο ἐκ τῆς ὑπολήψεως ἣν αὕτη ἤθελεν ἐμπνέει εἰς τὴν Εὐρώπην ἀνεγνωρίζετο ὡς ἡ μόνη ἐθνικὴ πολιτικὴ, ὥστε οἱ ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος φίλα φρονοῦντες ξένοι πρέσβεις ἤρξαντο πρεσβεύοντες ὅτι τοῦ Ὑπουργείου ἡ προεδρεία ἔπρεπεν εἰς ἐμὲ ν' ἀνατεθῇ, ὡς ὑπουργὸν τῶν ἐξωτερικῶν.

Μία τῶν ὑποθέσεων ἐφ' ἧς, καίτοι ξένης εἰς τὴν εἰδικὴν δικαιοδοσίαν μου, προὐκάλεσα τὴν προσοχὴν τοῦ ὑπουργικοῦ συμ-

βουλίου ὀλίγον ἄφ' οὗ εἰς αὐτὸ κατετάχθην, ἣν ἡ τῶν ὑδάτων τῶν Ἀθηνῶν. Ὁσημέραι αὐξομένου τοῦ πληθυσμοῦ τῆς πρωτεύουσας, ὃν εἶχον ἰδεῖ ὀλίγον τὰς ἐπτὰ χιλιάδας κατοίκων ὑπερβαίνοντα ὅτε κατέλαβον τὴν πόλιν οἱ Ἕλληνες, ἡ λειψυδρία ἐγένετο ἤδη ἐπαισθητή. Ὁμιλήσας ἐπομένως περὶ τούτου εἰς τὸ Συμβούλιον, εἶπον ὅτι πολλάκις ἄλλοτε, ὅτε σχεδὸν καθ' ἑκάστην μετέβαινον εἰς Ἀμκρούσιον ἔφιππος, παρετήρησα ἐπὶ τῶν λόφων στόμιά τινα ὡς φρεάτων, καὶ παρακολουθήσας πολλάκις αὐτά, ἐπείσθην ὅτ' ἀνήκον εἰς ὑδραγωγεῖον ὑπόγειον διακλαδευόμενον πρὸς τὸν Ὑμητὸν καὶ τὸ Πεντελικόν. Ἐγνωμοδότησα ἐπομένως ὑπὲρ τῆς ἐξερευνήσεως αὐτοῦ διὰπραγματογνωμόνων, μὴ ἀμφιβάλλων ὅτι, ἂν θεόντως ἐκαθαρίζετο, θὰ ἔφερεν ὡς τὸ πάλαι, οὕτω καὶ νῦν, τὸ ὕδωρ τῶν ὀρέων εἰς τὰς Ἀθήνας. Ἡ πρότασίς μου αὕτη ἐνεκρίθη, καὶ παρὰ τῆς Βουλῆς ζητηθεῖσα ἐδόθη πίστωσης 60,000 δραχμῶν δι' ὧν ἐγένοντο ἐργασίαι, ἀτελεῖς μὲν ἔτι, ἀλλ' ἐν βραχεὶ διπλασιάσασαι τὴν ποσότητα τοῦ ποτίμου ὕδατος ἐν Ἀθήναις.

Ἐδῶ ἄς μνημονεύσω καὶ ὅτι μετὰ τινα χρόνον, ἀγασάσας οἰκόπεδόν τι παρὰ τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Νικοδήμου, εὔρον ἐν αὐτῷ ἐπὶ ἡμικυκλικοῦ ἐπιστυλίου μεγάλην λατινικὴν ἐπιγραφὴν, ἀφιερωματικὴν τοῦ ὑδραγωγείου τοῦ Ἀδριανοῦ εἰς τὰς νέας Ἀθήνας, ὡς ἐκφράζεται. Ὅτε δέ, μετὰ ταῦτα ἐγνώσθησαν, ὑπὸ τὸν Ἀγχεσμον, δύο ἀρχαῖαι ἀψίδες, ὡς εἰς τὸ ὑδραγωγεῖον ἐκεῖνο ἀνήκουσαι, καὶ ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη εἰς μέρος μιᾶς αὐτῶν ἀποτελοῦσα, ἐζήτησα πολλάκις καὶ προφορικῶς καὶ ἐγγράφως ν' ἀποδοθῇ εἰς τὴν ἀρχαίαν τῆς θέσιν, ἀλλὰ τοῦτο μέχρι τοῦδε ποτὲ δὲν ἐγένετο· μόνον δέ, ἐπὶ τῆς ἀπουσίας μου, ἐλήφθη, χωρὶς νὰ ἐρωτηθῶ, ἀπὸ τοῦ οἰκοπέδου μου, καὶ κατεχώσθη μετὰ χιλιάδων ἄλλων λίθων, εἰς τὰ ὑπόγεια τοῦ Μουσείου.

Ὁ συνάδελφός μου ἐπὶ τῆς ἐκπαιδεύσεως Κ. Χρηστόπουλος μ' ἐσυμβουλεύθη μίαν ἡμέραν περὶ τῆς ἀρχαιολογικῆς ἐταιρίας, εἰπὼν μοι ὅτι ἐφθισία, καὶ σχεδὸν οἰδόλως εἰργάζετο. Τοῦτο οὐδόλως μ' ἐξέπληξε, διότι ἰδρυθεῖσα ἵνα διὰ τῶν συνδωρομῶν ἄς συνῆγε

βοηθῇ τὰς ἀρχαιολογικὰς ἐργασίας τῆς κυβερνήσεως, συνδρομῶν δὲ στερουμένη, καὶ διὰ τοῦτο εἰς ἐπιστημονικὸν σωματεῖον μετοργάνισθεῖσα ἵνα ἐπιστημονικῶς καὶ τι πράττῃ ὅτε ὑλικῶς ἡδυνάτει, καὶ ὑπὸ ταύτην τὴν ἐποψὶν ἐναυάγησε, ἐκλέξασα τοῦ συλλόγου τὰ μέλη οὐχὶ ἀριστίνδην, ἀλλὰ κατὰ λόγους κομματικούς, ὥστε τὰ πλεῖστα αὐτῶν δὲν εἶχον τὴν ἱκανότητα νὰ ἐπιδίδωνται εἰς τὰ ὑπ' αὐτῶν προσδοκώμενα ἔργα.

Ταῦτα ἐξηγήσας πρὸς τὸν Κον Χρηστόπουλον, τῷ προσέθηκα ὅτι ἂν θέλῃ νὰ σώσῃ τὴν ἐταιρίαν, πρέπει πρὸ παντός νὰ καταργήσῃ τὸν νέον κανονισμόν ὃν ἐγὼ τῇ εἶχον δώσει, ἀλλ' ἐκείνη ἐντελῶς παρενόησε, καὶ νὰ ἐπαναφέρῃ αὐτὴν εἰς τὴν πρώτην τῆς ἀπλότητα, πρὸς ὃ καὶ τῷ συνέταξα τὸ διάταγμα, ὃ, κυρωθέν, καθίστα αὐτὴν αὖθις σῶμα ἐκ μελῶν ἄλλην ἀξίωσιν μὴ ἔχόντων ἢ νὰ παρέχῃ τὴν μικρὰν αὐτῶν ἐτησίαν χρηματικὴν συμβολήν.

Ἐν τούτοις ἀπὸ τίνος παρετήρουν ὅτι ὑπῆρχέ τις δυσαρέσκεια καὶ διάστασις μεταξὺ τοῦ πρωθυπουργοῦ καὶ τοῦ ὑπουργοῦ τῶν στρατιωτικῶν, Κ. Σμόλεντς, ὅστις ἦτο (καὶ ἴσως δι' αὐτὸ τοῦτο), ἀνὴρ τοῦ καθήκοντος μόνου, καὶ ἄνευ πάσης ὑστερεβουλίας. Ἡμέραν δέ τινα, ἐπὶ τῇ προφάσει δὲν ἐνθυμοῦμαι τίνος μηδαμινῆς παραβάσεως τῶν κανόνων τῆς ἐθιμοταξίας ὡς πρὸς τὴν τάξιν τῶν ἀμαξῶν, ὅτε ἀνηρχόμεθα ἐκ Πειραιῶς κατὰ τὴν ὑποδοχὴν τοῦ ἐπιστρέψαντος Βασιλέως, ὁ Κ. Βούλγαρης χωρὶς οὐδένα ἡμῶν νὰ συμβουλευθῇ, ἔδωκε τὴν παραίτησίν του.

Ἐγὼ συνέπεσε νὰ πυρέσω κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην. Ἀλλ' ἅμα τοῦτο ἀκούσας, ἐνεδύθην καὶ ἔσπευσα πρὸς τοῦ πρωθυπουργοῦ. Εὐρὼν δ' αὐτὸν μόνον τῷ ἐξέφρασα τὴν μεγάλην μου ἐκπληξιν διὰ τὸ διάβημά του. Μοὶ ἀπήντησεν ὁμως ὅτι, ὡς ὢν πρωθυπουργὸς καὶ ἔχων τὴν ἀνωτάτην εὐθύνην, δὲν δύναται ν' ἀνέχητε βλέπων ἄλλον ὑπουργὸν ἔχοντα εἰς ἀνώτερον βαθμὸν τῶν Βασιλέων τὴν ἐμπιστοσύνην καὶ ἀντιπράττοντα εἰς αὐτόν.

Κατ' ἀρχὰς ἀπεπειράθην νὰ τῷ ἀποδείξω ὅτι ἀδίκως, καὶ ἐκ παραγνωρίσεως τῆς μὴ πάντοτε ἐπιτηδεῖου συμπεριφορᾶς τῆς Βα-

σιλίσσης, ὑπολαμβάνει τὸν Κ. Σμόλεντς μείζονος ἢ αὐτὸς εὐνοίας ἀπολαμβάνοντα, καὶ ἔτι ὀλιγώτερον ὀρθῶς ἐκτιμᾷ αὐτὸν τὸν Κ. Σμόλεντς, εἰς ὃν ἴσως τι ἄξεστον δύναται νὰ προσάψῃ ἐν τῇ συμπεριφορᾷ, οὐχὶ ὅμως καὶ ὕπουλον ἢ ῥαδιοῦργον ἐν τῇ διαθέσει.

Ἀλλὰ πρὸ πάντων τῷ παρέστησα ὅτι ἡ παραίτησίς του ἦν ἐντελῶς ἄκαιρος. Ἀνελάβομεν, τῷ εἶπον, τὸν ἀγῶνα νὰ ἐπανορθώσωμεν τὴν ὑπηρεσίαν, ν' ἀναστηλώσωμεν τὴν ὑπόληψιν τῆς Ἑλλάδος, νὰ πρᾶσκειώσωμεν αὐτῇ μέλλον αὐτῆς ἄξιον. Ἠρχίσασμεν ἤδη τὸ ἔργον ἡμῶν, καὶ ἐν ὁμοφωνίᾳ τὸ ἀκολουθοῦμεν. Νομίζετε ὅτι ἐφθάσαμεν εἰς τὸ τέρμα; Πολὺ ἀπέχομεν. Ἄν ἀποσυρθῇτε, τὸ ἔργον θὰ μείνῃ ἀτελές, καὶ ἡ Ἑλλάς θ' ἀπολέσῃ τοὺς καρποὺς τῶν μέχρι τοῦδε προσπαθειῶν ἡμῶν, διότι δὲν ἤξεύρομεν ἂν θὰ δυνηθῶμεν νὰ ἐξακολουθήσωμεν ὑπὸ τοὺς αὐτοὺς οἰωνοὺς, καὶ ὑμεῖς θ' ἀπολέσητε τὴν εὐχαρίστησιν τῆς συνειδήσεως καὶ τὴν εὐκλείαν ὅτι συνετελέσατε εἰς αὐτό.

Καὶ ἄλλα πολλὰ τῷ ὠμίλησα κατὰ τὴν αὐτὴν ἔννοιαν, τόσον πειστικῶς, ὥστε ἡσθάνθη ὅτι συνηγόρουν ὑπὲρ τοῦ ἰδίου αὐτοῦ συμφέροντος, ὃ ἐθεώρουν τότε συναφές μετὰ τοῦ τῆς Ἑλλάδος. Ὅτε δ' ὑπέσχεθην νὰ ὁμιλήσω καὶ πρὸς τὸν Βασιλέα καὶ πρὸς τὴν Βασίλισσαν, καὶ νὰ συντελέσω εἰς τὴν διάλυσιν τοῦ μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ ὑπουργοῦ τῶν στρατιωτικῶν ἀρθέντος νέφους, ἐνέδωκε, καὶ ἡγέρθη ἵνα μεταβῇ εἰς τὸν κοιτῶνά του καὶ γράψῃ πρὸς τὸν Βασιλέα ἀνακαλῶν τὴν παραίτησιν του.

Δυστυχῶς τὴν αὐτὴν ἐκείνην στιγμὴν εἰσῆλθε χωροφύλαξ καὶ τῷ ἐνεχείρισεν ἐπιστολήν, τῆς παραιτήσεώς του τὴν ἀποδοχήν!

Ἡ ἡμέρα ἐκείνη ἦν ἡ 13 τοῦ Νοεμβρίου.

Καὶ ἔκτοτε δὲ δὲν ἔπαυσα βλέπων τὸν Κ. Βούλγαρην, εἰ καὶ οὐχὶ συνεχῶς καὶ προσεπάθουν νὰ τὸν ἀναχαιτίζω ἵνα μὴ ῥιφθῇ εἰς τὴν ἄκραν ἀντιπολίτευσιν, καθιστῶν τὴν ἐπ' ἀντιθέσειν τοῦ ἀδύνατον, καὶ παρὰ τοῖς βασιλεῦσι τὸν ὑπερήσπιζον τὸ κατὰ δύναμιν, μὴ ἐπιτρέπων νὰ ζυλεύηται ἕκαστος, ὡς φιλεῖ συμβαίνειν, ἐκ τῆς πεισούσης ὁρῆς.

Διεδέχθη δ' εἰς τὴν πρωθυπουργίαν τὸν Κον Βούλγαρην ὁ ὑπουργὸς τῶν Ναυτικῶν Κ. Ἀθ. Μιαούλης, πολὺ λειπόμενος ἐκείνου, οὐχὶ κατὰ τὴν χρηστότητα, ἀλλὰ πάντως κατὰ τὴν ὀξύνοϊαν. Μετὰ τοῦ Κ. Βούλγαρη δὲ συμπαρητήθη καὶ ὁ δι' ἐκείνου μόνον ἐν τῷ ὑπουργείῳ διατελῶν καὶ μετ' ἐκείνου πάντοτε καὶ ἐν πᾶσι μίαν γνώμην ἔχων καὶ μίαν ψῆφον, ὑπουργὸς τῆς Δικαιοσύνης Κ. Σκαλιστήρης, καὶ διεδέχθη αὐτὸν ὁ πρόεδρος τοῦ Ἀρείου Πάγου Κ. Γ. Ῥάλλης. Εἰς δὲ τὸ ὑπουργεῖον τῶν Ἑσωτερικῶν διεδέχθη τὸν Κ. Βούλγαρην ὁ ἄλλοτε συμμαθητὴς καὶ φίλος μου Πρεβελέγγιος, ἀνὴρ διακεκριμένης παιδείας, ἀλλ' ὑπὲρ τὸ δέον ἀναβράζοντος χαρακτῆρος.

ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ Β' ΤΟΜΟΥ

